

Tartalomjegyzék
2002., 6. lapszám

Szerző

Herczog Mária
Lázár Nóra – Páskándi Ágnes – Szentesi Péter

Pinezics Mária
Pongrácz Zsolt

R. Szabados Tamás

A Szociális Szakmai Szövetség Elnöksége

Dr. Utasi Judit

Ecsedi Éva Valéria

Bíró Endre
Szarka Attila

Neményi Eszter
Gáspár Károly – Drosztmérné Kánnai Magdolna

Fellegi Borbála

Cím

Öt éves a gyermekvédelmi törvény
A Gyerekbántalmazásról Intézményközi
esetmegbeszélő csoport a Józsefvárosban
Egy kétéves projekt tapasztalatai
A Janus arcú gyermekvédelem /O.K.-K ÉS K.O.-K/
A mediátor pártfogók - avagy merre tart a
büntető igazságszolgáltatás

A mesterséges család

A szociális szakmai szövetség állásfoglalása a
családon belüli bántalmazásról és a szociális munka
viszonyáról

Az agresszióról

Az interaktív családi játéktár, mint új típusú szolgálat
a gyermekvédelmi ellátások körében

Baraka program

Csoportmunka a könyvtárban

Eligazodás a jogállamban
Én megmondom őszintén

Hallgassuk meg a gyereket
Módosítani csak gondosan, szépen

Sodródás vagy kormányzás a konfliktusok terén

Írta: Herczog Mária

ÖT ÉVES A GYERMEKVÉDELMI TÖRVÉNY!

A gyermekvédelem úgy járt a születésnapjával és eddigi eltelt 5 évének vizsgálatával, mint azoknak a gyerekeknek a többsége, akiket e törvény elsődlegesen szolgálni hivatott. Vagyis egyszerűen elfelejtődött, nem volt senkinek sem fontos, elsődlegesen azoknak nem, akik a világra segítettek és eddigi lépéseit egyengették vagy éppen fejlődését segíteni lettek volna hivatottak.

Nagyon keserű szavak ezek, és bizonyára sokakban azonnali ellenkezést és haragot váltanak ki, mégis szükségét érzem, hogy e születésnap múltán legalább ebben a formában kifejezhessem, milyen jellemzőnek érzem azt, ami történt. A gyermekek védelméről szóló törvény megszületése nagyon jelentős előrelépés volt, az elmúlt években alapvető változások indultak el, és mára sok olyan eredménnyel büszkélkedhetünk, ami ennek a jogszabálynak, illetve az ennek előkészítése, elfogadása és bevezetése körüli munkának köszönhető. Azt sem hallgathatjuk el azonban, hogy sok tekintetben ezek a változások lassabbak és nem is mindig egyértelműen jó irányúak voltak, azt pedig végképp nem, hogy a gyerekek védelme nem vált olyan politikai, kormányzati prioritássá, mint amelyet megérdemelne. Ez akkor is igaz, ha gyakran halljuk, hogy a gyermek – és a család – milyen kiemelten fontos a mindenkori kormányok és politikusok számára. A gyakorlatban viszont ennek kevés kézzelfogható és értékelhető jelét látni. Ennek cáfolata csak azokkal a vizsgálatokkal, elemzésekkel, mérésekkel lehetne elfogadható, amelyek sem a törvény bevezetését megelőzően, sem azóta nem történtek meg. Ezek hiányában csak feltevésekre, érzésekre, részleges adatokra lehet támaszkodni, de még ezeknek is meglehetősen alacsony a száma. Továbbra is reménykedem abban, hogy hamarosan elkészülhet egy olyan átfogó és alapos kutatás, amelyre a nyolcvanas években került sor először és utoljára Társadalmi beilleszkedési zavarok címmel, és amely nagymértékben meghatározta az azt követő évek szociálpolitikai, gyermekvédelmi tevékenységét, a szemlélet legalább részleges megváltozását, és elodázhatatlanná tett sok vitát, döntést és intézkedést.

Meggyőződésem, hogy most kiváló lehetőség kínálkozna arra, hogy az Európai Unióba való felvétel küszöbén ne csak a gazdasági és jogi harmonizációra kerüljön sor, hanem a gyermekvédelmi gyakorlatnak is az európai színvonalú jogszabályban megfogalmazottak szerinti megvalósítására.

A törvény módosítására is sor került és kerül az évforduló idején, de azok az alapvető problémák, amelyek a jó színvonalú gyakorlatot szolgálnák, illetve ki kényszerítenek, továbbra sem kerültek be a jogszabályba. Elsődlegesen arra a képtelen pénzügyi konstrukcióra gondolok, amely minden gyermekvédelemben dolgozó szerint ellehetetleníti a jó színvonalú végrehajtást. Addig ugyanis, amíg a normatívák felhasználásának nincsen érdemi szakmai és pénzügyi kontrollja, senki nem tudja vagy akarja kiszámítani, hogy ténylegesen mennyibe kerül, vagy kerülne a jó színvonalú alapellátás a különféle településtípusokon, intézményekben, és ameddig a törvényben megfogalmazott preferenciával szemben az alapellátás sem a prevencióban, sem pedig a helyi ellátás jó színvonalú működtetésében nem érdekelt, hanem ellenérdekelt, addig nem várható érdemi áttörés. Érthetetlen és nagyon káros gyakorlat, hogy a jogalkotói szándék ellenére a helyi önkormányzatokat nem éri retorzió és nincs személyi, intézményi felelősségre vonás azokban az esetekben, amikor mulasztásos törvénysértést követnek el, vagy bántalmazó módon elhanyagolják a gyermekek védelmével kapcsolatos feladataikat. Ennek számos

kézzelfogható jelét lehet naponta tapasztalni, hiszen a megyék egy részében még öt évvel a törvény életbelépése után is vannak olyan települések, ahol nincsen gyermekjóléti szolgálat. Így például Baranyában 2001. december 31-én még 11,3%, Borsodban 7,3%, Heves megyében 5,1 % volt formálisan is ellátatlan. De elég megnézni a létszám és végzettségi adatokat ahhoz, hogy érzékeljük, mennyire lehet érvényt szerezni a gyerekek megelőző védelmének és az alapellátásnak, ha az országban élő 2,3 millió gyerekre és a kétes értékű módon számított, de nyilvántartott 260 ezer veszélyeztetett gyerekre összesen 3571 munkatárs dolgozott, akik közül összesen 1400-nak van szakirányú felsőfokú végzettsége, és 821-en középfokú végzettséggel látják el ezt a munkát. 2099-en dolgoznak főállásban, teljes munkaidőben, ami még a fenti számot is jelentősen csökkenti. Összesen 123 önálló intézmény működik, ami meglátásom szerint nem szolgálja a gyerekek érdekeit, és jelzi, hogy mennyire tekintik az önkormányzatok fontosnak a gyerekek védelmét. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy milyen módon tudja őket segíteni az az önkormányzat, ahol az országosan 3019 fő gyámhatósági ügyeket (is) intézők közül csak alig ezren szerezték meg a szakirányú felsőfokú végzettséget, és 5-en általános iskolai végzettséggel, míg 1690-en középfokú végzettséggel végzik e munkát, 2001-ben 265 7969 határozatot adva ki, 347 423-as nagyságrendű ügyirat forgalom mellett, melyeknek megháromszorozódik a száma, ha az alszámokon nyilvántartott ügyeket is figyelembe vesszük. Így nem csodálkozhatunk azon, ha a védelemben vett kiskorúak száma – 13 292 – semmiféle eligazítást nem ad arról, miért ennyi, miért éppen ők, és mennyire indokolt az ő védelemben vételük, illetve nem indokolt másoké. Ugyancsak tehetetlenségről és a törvény sajátos értelmezéséről tanúskodik az az adat, hogy a védelemben vétel keretében 3588 esetben az intézkedés: „a szülő figyelmeztetése helytelen magatartásának megváltoztatására”, ami legalábbis kétséges eredményességű a gyermek védelme szempontjából, különösen, ha feltételezzük, hogy a szülő nem azért bántalmazta vagy hanyagolta el a gyermekét, mert ez volt a feltett szándéka, esetleg nem szóltak neki korábban, hogy ez nem helyes.

A gyerekek napközbeni ellátása, mint a védelemben vétel egyik eszköze jó és hatékony lehetőség, a bölcsődék „visszaerősödését” csak üdvözölni lehet, különösen, ha nem kerül sor intézménybezárásra azért, mert „csak” roma gyerekek jelentkeznek, illetve járnak oda, és e bezárásnak sincsen szankciója. A családi napközi lassú terjedése még mindig figyelmeztet arra, hogy az alternatív, speciális szolgáltatások ügye, amely civil- és magánkezdeményezések erőteljesebb támogatását igényelné, még mindig nem áll elég jól. Ugyanez mondható el a helyettes szülői hálózatról, gyerekek és családok átmeneti otthonairól és azokról a családokat segítő egyéb lehetőségekről – játszócsoport, korai fejlesztés, szülők iskolája stb. -, amelyek nemcsak az érintettek esélyeit növelnék, hanem az egész közösség életminőségét és jó közérzetét is javítanák.

Nem térhetek ki részletesen ebben a rövid összefoglalóban arra a problémára, hogy az alapellátás más szereplői, így elsősorban a házi orvosok, gyermekorvosok, védőnők, pedagógusok, rendőrök és az őket foglalkoztató intézmények milyen mértékben kaptak képzést és segítséget a gyermekvédelmi törvény saját területükön történő megfelelő alkalmazásához, illetve ennek hiányában milyen módon sérül a gyerekek és családok sokféle érdeke és milyen veszélyeknek vannak kitéve. Erről az elmúlt hónapokban napvilágra került bántalmazási ügyek kapcsán sokan sokféle szoltunk és úgy tűnik valami el is indul e tarthatatlan helyzet megváltoztatásáért. Ez azonban sajnálatosan elmaradt az elmúlt öt évben.

A szakellátás, a „klasszikus” gyermekvédelem sem örülhet felhőtlenül az átalakulásnak, megújulásnak, mert számtalan súlyos adósság és elmaradás terheli a jogalkalmazókat. Mindenekelőtt menthetetlen az a tény, hogy még mindig nagy számban utalnak be olyan

gyerekeket a szakellátás rendszerébe, akiket megfelelő alapellátás, illetve elmulasztott és soha számon nem kért helyi segítség híján vagy éppen kizárólag anyagi okból emelnek ki a családjukból. Senki nem ellenőrzi és értékeli érdemben azokat a dokumentációkat, amelyek alapján a beutalás és annak jóváhagyása történik, mint ahogy azt sem, hogy a felülvizsgálatok miért olyan „egyhangú” eredménnyel zárulnak a legtöbb esetben. Vagyis aligha veszik komolyan a döntést hozók azt a tényt, hogy gyerekek életéről döntenek, sokszor megalapozatlanul és a kényelmesebb és kevésbé rizikós megoldást vállalva. Nagyon kevesen tudnak és mernek akár saját munkaadójukkal, akár a társintézményekkel, kollegáikkal konfrontálódni és a gyerekek valódi érdekeit képviselni. E területen tragikusnak tartom a helyzetet. Nincs érdemi számonkérés és ellenőrzés: a helyi, megyei és országos évenkénti beszámolók a gyermekvédelmi törvény életbelépése óta többnyire formálisak és nem járnak semmiféle következménnyel. A helyi, megyei gyermekvédelmi tervek aligha állnak ki a szakszerű vizsgálati szempontok próbáját, a végrehajtásról és annak értékeléséről nem is ejtve szót.

A gyermekotthoni rendszer átalakulása jelentős előrelépés, de ennek közelebbi vizsgálata is azt mutatja, hogy a jogszabály és a szakmai szabályok komolyan vétele sokkal kedvezőbb eredményt is mutathatna. Mindenekelőtt fájdalmas tény, hogy még mindig több, mint 22 ezer gyermek és fiatal él a szakellátás rendszerében, akik közül több, mint 4000 nagykorú. A nevelőszülői ellátásban élők száma 8193, nem éri el a 40%-ot, és ez nagyon alacsony szám. A fővárosban például majdnem háromszor annyi gyerek él gyermekotthonban, mint nevelőszülőnél, ami kirívóan magas, és szerencsére nem jellemző az országban általában. Eközben sok családban kudarcosak a kihelyezések és sok esetben a pénzügyi szempontok dominanciája miatt, túl sok gyerek kerül egy családba. Egyértelműsíthető pedig a nemzetközi tapasztalatokból, hogy a kiégés veszélye őket fokozottan fenyegeti és a gyerekek számára is sokkal kedvezőbb a személyre szabott figyelem és nevelés. A 3 év alattiak száma mutatja a „csecsemőotthoni” lobbival változatlanul jó érdekérvényesítő képességét, amely egyértelműen azoknak a gyerekeknek okoz kárt, akiknek az esetében a törvény egyértelműen fogalmazott. A 2001-ben bekerült 3 év alatti gyerekek közül még mindig döntően intézménybe és nem anyával együtt vagy nevelőszülőhöz kerül a gyerekek többsége. A gondozás átlagos ideje sem csökken jelentősen, a gyerekek nagy része hosszú éveket tölt el a gyermekvédelem rendszerében anélkül, hogy valóságos érdekei ezt kívánják, illetve, hogy ezt az időt a speciális szükségletek jó színvonalú kiegyenlítése és az esélyek növelése, valamint a család érdemi segítése jellemezné. A lakásotthoni átalakulás jelentős lépés, de csak akkor, ha az ott dolgozók megfelelően képzettek és az ott élő gyerekek számára minőségi javulást eredményez a családszerű elhelyezés. A speciális otthonok kialakítása, szakmai megerősítése igazi áttörést hozhat e téren.

A pártfogás átalakítása a jövő évben kezdődik, jó lehetőséget adva az eddigiek felmérésére és a javító-nevelés, előzetes letartóztatás tapasztalatainak értékelésére.

Várhatóan és remélhetően a következő öt évben legalább részben be lehet pótolni a most elmulasztottakat, vélhetően sor fog kerülni a szakmai szabályok és a szükséges képzések, továbbképzések, tervezés, monitorozás és számonkérés rendszerének további finomítására és a gyerekek érdekeinek a mainál sokkal következetesebb figyelembevételére.

Írta: Lázár Nóra – Páskándi Ágnes – Szentesi Péter

A GYEREBKÁNTALMAZÁSRÓL

Intézményközi esetmegbeszélő csoport a Józsefvárosban. Egy kétéves projekt tapasztalatai

A szerzők a gyermekbántalmazás témájában érdekelt józsefvárosi intézmények munkatársaiból esetmegbeszélő csoportot szerveztek. Leírják ennek folyamatát, valamint a csoport működését. A csoportülések élményéből, struktúrájából, az egyes intézmények narratívájából egy általános intézményi narratíva bomlik ki. Megjelenik a bürokratikus klienskezelés folyamata, melynek fordulópontja a segítő és a kliens által közösen átélt tehetetlenség. A továbbiakban az egyik út ennek tudatosítása, elfogadása, intézményes és személyes megoldása. Egy másik az intézményi hatalom újratemlése. A gyermekbántalmazással és a roma szervezetekkel kapcsolatos tapasztalatokkal együtt egy szociális reprezentációs folyamat válik leírhatóvá.

Az intézményesség helyzete általában

A jó családsegítói gondozási kapcsolat alapján adva van az életében, reakcióiban, problémáiban mélyen átélhető kliens és családja. Problémáik mentén hozzájuk kötődve a kerület számos intézménye úgy munkálkodik külön-külön, párhuzamosan a saját ellátási szektorában, hogy az ezekből következő intézményi beavatkozások csak minimálisan és meghatározott formában kapcsolódnak egymáshoz. A szociális elesettség azon mélységeiben, mely Józsefváros lakosságának jelenleg jelentős hányadát jellemzi, a személyiség fragmentálódásának olyan foka áll a problémátömeg mögött, mely a család és más szociális kapcsolatok, terek bizonyos szempontú szétesettségében is megmutatkozik.

Ez az így keletkezett töredékek generálta világ problémáival foglalkozó, arra ráépülő intézményhálózat tagjait is képes izoláltságukban tartani, sőt, eddig integrálva működő intézményeket izolálni. Ez az állapot súlyosan destruktív hatású a kliens nyíltabban vagy rejtetten mindig jelenlévő jobbra, szociálisan harmonikusabb, normatartóbb életre törekvésére, az ilyen irányú készletéseire, mert csak az ugyanazon kliensből következő szétszabdaltságnak felel meg: A rendezettség vágya, és a társadalmi, kulturális magárahagyottság együttes érvényesülése a szubkultúra képződésének egyik hajtóereje.

Az a kérdés merült fel bennünk, hogy a személyiség és az emberi kapcsolatok szétszabdaltsága szerint tagolt intézményrendszer elemei közti funkcionális párbeszéd mennyire képes azokat integrált működésre bírni a kliens érdekében. Ezzel párhuzamosan felvetődik az a kérdés is, hogy az intézmények működésében mennyire szerepel a kliens érdekeitől bizonyos fokig független, ám a kliensen és kapcsolatain érvényesülő intézményi, hatósági és általános, többségi, végül is állami hatalom működtetése.

Fentiek alapján a célunk az volt, hogy egy viszonylag jó hangolódást kiváltó téma, a gyermekbántalmazás ürügyén, az ezen kérdésben érintett, alapvetően kerületi intézményeket a csoport mint eszköz révén olyan, egymással folytatott beszélgetésre ültessük le, mely során emberként, önálló személyiségként jelenjen meg a kliens, a csoporttagok képet kapjanak saját intézményük és más intézmények működéséről, valamint barátkozzanak az intézmények integrált együttműködésével – annak előnyeit és nehézségeit felfedezve –, a kliens érdekében. A roma lakosság nyomorúságos helyzetére és a gyerekjóléti csoport tapasztalataira tekintettel a csoportba roma képviselőt terveztünk.

A csoport létrehozása

Az intézményközi esetmegbeszélő csoport a Józsefvárosi Családsegítő Szolgálat (a későbbiekben egy ideig Gyermekjóléti Szolgálat is) intézményes keretein belül jött létre.

A konkrét munka 1997 júliusában kezdődött az „Ifjúság biztonságos jövőjéért” Alapítványhoz benyújtott pályázattal, melynek pozitív elbírálását követően 1997 augusztusában szerződést kötöttünk. A későbbiekben a Soros Alapítvány támogatását is elnyertük, így kerületi önkormányzat részéről biztosított önrésszel együtt a csoport két éves működése biztosított volt. A gyermekbántalmazás témáját választva, a következő intézmények munkatársait kezdtük bevonni a csoportba:

- a kerületi Nevelési Tanácsadót,
- a Gyermek és Ifjúságvédelmi Intézetet,
- a Védőnői Szakszolgálatot,
- a kerületi Rendőrkapitányságot,
- két kerületi iskolát,
- a Fővárosi Főügyészség gyermekvédelemmel foglalkozó részlegét,
- a kerületi Gyermekorvosi Szolgálatot,
- a Józsefvárosi Családsegítő Szolgálat gyermekjóléti csoportját,
- a Józsefvárosi Önkormányzat Gyámügyi Osztályát,
- a kerületi roma szervezetet.

E 11 intézmény szakembereit ültettük be egy szupervíziós csoportba, melyek kéthetente másfél órák voltak. A tagok eseteiket anonimizáltan ismertették, egyrészt a konkrét adatok illetéktelen, akár a személyiségi jogokat sértő keveredésének megelőzése céljából, másrészt a csoport szakmai céljaiból következően. A csoportot nem konkrét esetek problémamegoldó megbeszélésének szántuk. A helyesen vezetett esetkonferencia egy másfajta, nagyon fontos és a munka színvonalát emelő tevékenység, melynek egy formáját a gyermekvédelmi törvény is előírja.

Minden csoportülésen más-más csoporttag tartott esetismertetést (a bevezető, első esetismertetést kifejezetten az esetismertetési mód modelljeként, mindig a csoport családsegítő, gyermekjóléti szociális munkása tartotta), tehát az egész csoportfolyamat gyakorlatilag a csoporttagok számával egyező ülészámból, illetve a lezáró csoportból állt. Ilyen értelemben zártnak terveztük, vagyis mindig ugyanazon intézmények képviseltették magukat, mindig azonos munkatársak jártak a csoportba egy turnuson belül.

A csoportok szakember-összetétele sokszínű, hiszen a csoportnak volt rendőr, pszichológus, pedagógus, szociális munkás, ügyész, védőnő, gyermekorvos, roma szervezeti munkatárs, önkormányzati előadó tagja.

A fenti intézmények számából következően a vezetőkkel együtt minden csoport 13 tagú lett. A záró csoporttal együtt egy turnus 12 ülésből állt, összesen három turnust szerveztünk. Így végül 33 szakember vett részt csoportjainkon a két év alatt, amelyek ugyanazon intézmények régi és új munkatársaiból álltak össze, a csoportvezetők és a szervező személye mindvégig azonos maradt.

Szervezési tapasztalatok

A szervezés során egyszerre figyelembe kellett vennünk a konkrét és általános intézményi szempontokat, és az intézmény azon munkatársának egyéni meggyőzőhetőségét, akit az intézmény delegált a csoportba. Az intézményi tehetetlenség legyűrűzésére, és az egyes

intézmények munkatársainak motiválására viszonylag nagy szervezési tevékenységet kellett kifejtenünk, de természetesen így is adódtak kimaradók. A szervezés az egyes intézmények specialitását és az általános intézményi érzékenységet, „hiúságot” szem előtt tartva folyt, levelezés, konkrét intézményenkénti tárgyalások formájában, mindig felülről a vezetőktől lefelé haladva, a kompetencia határok tiszteletben tartásával, és a hatáskörök előnyeinek felhasználásával.

A három turnus megszervezése során így is adódtak megoldhatatlan feladatok. Ilyen volt a roma szervezetek részéről észlelt bekapcsolódási „nehézség”. Részükről két turnusban lényegében nem is lehetett résztvevőt biztosítani (csak egy-egy alkalommal), és őket is csak aránytalanul nagy energiaráfordítással. A hiányzásokat nehezen lehetett kezelni a küldő intézmény és a csoport egyes tagjainak viszonya miatt is.

A csoportülés élménye, elemzése

A segítők többnyire nagy érzékenységgel jelenítették meg mind a kliens világot, mind a saját intézményes világukat. A megbeszélés elején a saját intézmény által meghatározott látásmód szerint dolgoztak az ismertetett eseten, belemerülve annak részleteibe. Ekkor az intézményeken túlmutató, intézményközi integrált gondolkodás dinamikai elemeit, a kliens személyiségébe való későbbi bevonódás lehetőségét a csoport többi tagjára, a csoportvezetőkre való kihelyezéssel biztosították.

Később a csoportbeszélgetés beindult, és az egyes intézmények képviselői kérdéseikkel, véleményükkel, a saját látásmódjuk szerint újabb és újabb esetrészleteket hoztak felszínre. Ahogy egyre jobban relativizálódtak az esetet hozó intézmény kliséi, úgy – időnként tagadva, félve, nehezen – engedték magukat a segítők a kliens történetébe, személyiségébe bevonódni, „magukra eresztették az eset súlyát”, ekkor sok múlott a vezetők dinamikailag helyes magatartásán.

A klasszikus csoportáttétel és viszontáttétel az alacsony ülészám miatt nagyon halványan jelent meg. Ennek dacára a bevonódás helyzetében – amikor a csoportvezető felől érkező értelmezés felrajzolta az aktuális csoportközlés képében nagyítottan megjelenő kliens, az eset dinamikáját – a koterapeuta anyai jellegű pozitív viszontáttételében értelmezhető volt a kliens és a segítő egymásra utaltsága, így ez megértett és átélhető élménnyé vált. A csoportközlés képében nagyítottan megjelenő kliens annak rövid, összefoglaló megjelölése, hogy a csoporttagoknak az esetre, esetrészletekre, az emberi történésekre, érzésekre való hangolódásában, a csoporttagok differenciált viselkedésében, akár hallgatásában a kliens és az eset karaktervonásai rajzolódtak ki (Bálint, 1990, Luban-Plozza, Dickhaut 1980). A csoportvezető dinamikailag döntő tevékenysége ekkor az volt, hogy a csoport és egyes csoporttagok hangolódásait átélve, azoknak hiteles, a klienssel kapcsolatos és saját személyes érzelmeket is tartalmazó megfogalmazását és kimondását segítse.

Az ismertetések nyelve, szerkezet, strukturáltsága, szempontrendszere jellemző volt a segítő intézményre, s klisék alkalmazásában mutatkozott meg a kliens megjelenítésében. Az ismertetésekben felbukkanó klisék átélhetően az intézmény esetvezetési lépéseinek lenyomatai voltak. Ezek kiemelkedően karakterisztikusak voltak az ügyészség, a rendőrség, az orvos és egyes iskolák vonatkozásában. A rendőrség és az ügyészség részéről elsősorban a bántalmazás, mint büntettes cselekmény, ennek körülményei, bizonyíthatósága és büntethetősége jelent meg. A bizonyíthatóság érdekében rögzített, akár apró részletek elmondásához a csoporttag aktát bontott és az adatok megváltoztatásával számos részletét felolvasta. Maga a bántalmazott gyerek szinte mellékszereplőként jelent meg a cselekmény-

intézmény viszony főszerepe mellett és értelemszerűen az elkövető büntetése, a vele kapcsolatos intézményi eljárás került a központi helyre. Az intézkedések ereje, jellege az intézmény hatalmi eszközrendszerének felelt meg.

Megfigyelhető volt, hogy ezekben az esetekben az ismertetett anyag szinte szétverte, traumatikusan szétzilálta a csoporttagok addig rendezett interakciós módjait, szinte átkerült a csoportba a cselekmény drasztikuma, ami az egyéni és csoportos háritó eszközöket megmozgatta (tagadás, izolációs, projekciós törekvések a csoporton kívülre, illetve a csoport más tagjaira, a hatósági jogkörrel bíró intézmények alcsoporthoz való összefogása, az idealizált csoportvezetővel való azonosítás, stb.).

Ennek a jelenségnek a háttérben ott találjuk a hatalmi, hierarchikus és a kollektíven strukturált intézmények szorongáskezelő módszerei közötti eltéréseket is, amennyiben a kemény hierarchia az intézmény kliensei felől beáramló szorongás intézményes kompenzálását is hivatott szolgálni, míg – Pühl szerint – a teamben dolgozó, kevésbé hierarchizált intézmények a team csoportvédelmén túl, a teamtagok egyéni feladatának hagyják a klienssel kapcsolatos szorongások elintézését (1998). A hierarchikus intézmények szorongáskompenzálási módszerére tartjuk jellemzőnek, amit Tannenbaum talált, hogy az egyes szinteken átélhető hatalmat és az egész intézmény hatalmát az intézményben dolgozók folyamatosan keveslik és ezért azt növelnék (Perrow, 1997). Véleményünk szerint az ilyen hierarchikus intézményekben felhalmozott és növelt hatalommal kompenzált szorongás került be a fent említett referátumok során a csoportunkba, mely team jellegénél fogva ugyan kiszolgáltatott volt, de éppen jellegéből következő módszerei segítségével a csak kompenzált szorongás feldolgozásához is hozzájárhatott.

Intézményen kívüli szupervízor vagy rendszeres konzultációt biztosító külső tanácsadó a csoportban szereplő intézmények közül csak a Családsegítő Szolgálatnál és annak részeként működő Gyermekjóléti Csoportnál volt. Ennek mintájára felmerül más intézményeknél is hasonló, rendszeres külső szupervízió működtetése, egyrészt a szervezeti célkitűzések, feladatok újra-tudatosítása, kompetencia határai mellett a prioritások folyamatos újradefiniálása céljából. Másrészt a fent említett szorongáskezelési okokból, annak feldolgozására, mert a kezeletlen szorongás háritásaként az intézmény hierarchiát növelő vagy erősítő spontán lépéseket tesz. Az esetlegesen ennek élére kerülő autokrata vezető alatt a szervezeti struktúra hatalom koncentrációt létrehozó szerepe (Kernberg 1997, 1999) miatt is lényeges lehet a rendszeres külső szupervíziós munka.

Ha az esetismertetés szakaszában fejeztük volna be az egyes csoportüléseket, akkor minden gyerek gyermekvédelmi gondozásba került volna, ennél az egyébként kedveltnek tűnő „biztonságba helyezés” módszernél maradt volna a csoport. A csoportülések ezen szakaszánál, vagyis (nagyjából a harmadánál, a csoporttagok intézményük hatalma mögé bújva biztonságban érezték magukat, és ezzel szinte megoldottnak tekintették a kliens problémáját is. A csoportvezetők ugyanakkor egy másik szinten azt élhették át, hogy a kliens problémája koránt sincs elintézve, hogy az egyes csoporttagok ugyanekkor átélhető emberi magára maradottsága megjeleníti a kliens és segítője magára hagyottságát, és ez delegálja a vezetőket és a csoportot a segítő-kliens kapcsolat emberi oldalának tárgyalására.

A kliens és segítője egymásra utaltsága elvileg nyilvánvaló, mégis az éppen ismertetett esetben mindig annak konkrét részletei tették ezt valóságosan átélhetővé. Az egymásra utaltság elvileg is más és más jellegű intézményenként is, hiszen pl. a nevelési tanácsadó pszichológusának terápiás viszonya a bántalmazott gyerekhez más, mint a rendőré, aki a bűncselekményként megjelenő bántalmazás ügyében eljár. Az esetismertetés során megjelenő segítő-kliens kapcsolatban az egymásra utaltság a segítőnek a kliens konkrét ügyében tett konkrét lépései nyomán jelenik meg. Ezek a segítői lépések a klienssel való

hangolódásnak megfelelően sok interaktív történésből állnak. Az ismertetés lezajlása, a csoport észlelő, résztvevő, segítő vagy rivalizáló, gátló, a közlést megszakító beállítottsága, majd a megbeszélés relativizáló jellege – mennyire segíti át az esetismertetőt az intézményi kliséken, és milyen gondossággal „engedi rá a kliens és ügyének súlyát” – hozzá, közvetíti a csoportba a segítő intézményi környezetének hozzáállását az egymásra utaltsághoz.

Ahogy az intézményi klisék használata utat nyit a kliensből projektív identifikációval a segítő átélésébe átkerülő tehetetlenségi motívumoknak, úgy egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az egymásra utaltság kliens-segítő magára hagyottsággá alakul. Az intézményi klisék és az ügyfél tehetetlensége feltételezik egymást.

A csoport első 40-50 perce után, a csoport feltáró aktivitása nyomán megjelenő mélyen emberi vonatkozások átélése, és a csoportvezetők támogató értelmezései eredményeként, az esetet hozó segítő az intézményi rutinokat levetve, megértő emberként újra szemrevételezte a klienst. Ezt a pillanatot egy korrekatív szakasz követte, melynek mértéke az esetet ismertető személyiségétől a csoport teljesítményéig sok mindentől függött, s melyben a referáló képes volt megfogalmazni az esetét egy új nézőpontból. Ekkor a kliens került a középpontba, ahonnan az intézmény többnyire kikerült. Az intézmény által a segítőnek adott biztonság mint szempont hátrébb sorolódott, de megmaradt. A projektív identifikáció tudatosításával és lebontásával kimondhatóvá váltak olyan érzések, melyek addig szégyenérzet alá estek, mint tehetetlenség, kudarc, kétely, stb., melyek valójában a kliens áthelyezett érzései voltak. Ezt követően jelentek meg a kliensre mint egyénre szabott probléma-megoldási javaslatok.

Az intézmény, a kliens és a segítő viszonya

Bizonyos esetekben az intézményi és a segítői személyes attitűd egybe esett és mozdíthatatlan volt. Ez az ismertetés során „az igazság bajnoka”, „magányos hős”, „az erkölcs egyedüli letéteményese” című pozíció elfoglalásában jelent meg – az intézményi hatalom munkatársra vetített önértelmezéseként -, és ez súlyosan deformálta a segítő magatartását. Az ilyen referátumok során már az ismertetés első szakasza jelezte, hogy a segítő számára az intézményi attitűd a saját biztonságát szavatolja, és ez mindennél fontosabb. Ebből következően ezekben az esetekben a második, intézményközi beszélgetéssel, hozzászólással töltött szakasz sem volt képes relativizálni az intézményi látásmódot.

Sejtésünk szerint ez a mindennapokban gyakoribb eset, mint a csoporton, hiszen az életben nincs ott az intézményközi csoport a segítő mellett. Megállapíthatjuk, hogy az intézményi hatalom az, amely a segítőt – a saját biztonságának biztosítása címen korrumpálva – és nyomában a klienst csapdába ejtheti, és a segítés folyamatát – bizonyos esetekben – intézményi bántalmazássá fordíthatja át. Mind a három turnusban észleltük ezt.

Lehet és kell egy ismertetési formát modellként állítani a csoport elé, de el kell fogadni, hogy a kialakuló csoportnyelvben az intézmények „tájszólásban” szólnak meg. Ennek példái voltak a már fent említett rendőrségi, ügyészségi, orvosi referálások, ahol a tényyszerűség, a bántalmazás pontos megjelenítése és annak drasztikuma a segítőn keresztül a bántalmazás affektív anyagát közvetítette a családtól a csoportig. A destruktivitás és szorongás ilyen fokának elviselésére, kezelésére jelenleg az intézményi struktúra, az intézményi működés szabályai, eljárásai szolgálnak, de affektus-feldolgozó elem nincs az intézményi rendszerben elhelyezve. A kliens és a segítő magára hagyottsága azért kölcsönös, mert egyrészt az a kliens élethelyzetéből következik (annak projektív identifikáló hatása miatt), másrészt a segítő saját intézménye a klisék elfogytával sem szervezési, sem szakmai módszerekkel nem fedi le, nem képes kezelni azt. Ez azt is jelenti, hogy nem teremt

pozitív, befogadó attitűdöt a kliens és korrekt, megtartót segítője részére, egymásra utaltságuk kreatív megoldását keresni. Sajnos a hatalom a legjelentősebb elem, mely az intézmény működéséhez tartozva affektív kompenzálásra ad lehetőséget. Ennek a szorongáscsökkentési módnak a kárára írható, hogy a segítő nem tud a kliens partnere lenni minden esetben, a kölcsönös magukra maradottságukban, tehetetlenségükben, és így nem tudja megújítani az intézményi eljárásokat. Az ördögi kör tehát a következő elemekből áll: a hatalmi monokultúras intézményből, a szorongást hatalommal kompenzáló ügyintézőből, az intézmény humánus eszközökből való kiürüléséből, a segítő és kliens magára maradottságából, amiből az intézményi hatalom biztonságába siet vissza a segítő, a bürokratikus ügyintézésből, amihez viszont hatalom kell, és itt bezárul a kör, az intézményi hatalom újratermelése.

A legtöbb intézmény esetében nincs beépítve az intézményi rutinba, de a segítői reflexek közé sem a társintézményekhez fordulás a bántalmazást elszenvedők komplex megsegítésére vonatkozóan. Ennek okai között nemcsak a saját intézmény hatalmának újratermelési szükséglete lehet, és nemcsak a szervezetek kapcsolódásának esetlegessége, hanem az intézmények feletti közös hatalom újratermelésének egységes érdeke is. Ennek nyomán az a kérdés is megfogalmazható, hogy az általános intézményi hatalom vagy az államhatalom keményen hierarchizált formája mennyire igényli az intézményi széttöredezettséget, izoláltságot, és egy demokratikusabb, a feszültségek feldolgozására irányuló rendszer milyen hatással bír az intézmények együttműködésére. A csoportban az a háritás, hogy egyes esetgazdák – részben az intézmény jellegéből következően – nem voltak képesek az ismertetési formát tartani és a klienst középpontba helyezni, mintha -utalás szinten – megjelenítője lett volna a fent feltett kérdésre adható azon válasznak, hogy egy még labilis és önmagát nem érző hatalom a hierarchizált intézmények izolált működtetésével képes labilitását újratermelni. Ugyanakkor mivel az ilyen intézmények (pl. rendőrség, ügyészség) jellegéből következik a szorongással és az agresszióval való bánás, illetve azok kezelése, ennek a kérdésnek középpontba kerülése szinte törvényszerű.

A következő oldalon látható táblázatban szeretném összefoglalóan felrajzolni a bennünk keletkező képet, arról, hogy a csoportülések élményében átélhető szakaszok az intézmények működésében milyen tevékenységeknek felelnek meg az ügyféllel való foglalkozás során, és, hogy főleg a hatósági jogkörrel bíró és hierarchizált intézményeknél hol válik ez el az esetmegbeszélő csoport által kialakított úttól.

A csoport hatásával kapcsolatos tapasztalatok

A három turnus lebonyolítása az intézmények és az intézményi szakemberek állandó szervezési többletmunkája folytán lényegesen fárasztóbb volt, mint egy intézményen belüli szupervíziós csoport fenntartása. Az egyes intézmények egyenrangúként kezelése az ülés során nem volt egyszerű, mert az intézmények közötti rivalizálás, hatósági, hatalmi viszony agresszivitást indukált a csoportban.

Az intézményi működést és a kliens és segítő közötti kapcsolatot a csoport egy új elemmel toldotta meg. Ez az új elem a csoportnak, mint szimbolikus intézménynek -, mely a segítő emberi aktivitását megértően és elfogadóan kezeli, és a klienst emeli a középpontba – a küldő intézmény képével való összeolvadásában fogalmazható meg. Ez az új intézményi attitűd a segítő által átélhető. Az intézményközi esetmegbeszélő csoport óriási jelentősége többek között itt és ebben fogalmazható meg.

A segítők többségénél az intézményes attitűd és a személyes hozzáállás eltéréséből adódóan, a segítő folyamat céljait és eszközrendszerét a csoporton folyó megbeszélés

rugalmasan alakítani tudta, a segítő humanizmusa félretolta az intézmény szögletességét és merevségét, sikerült a segítőt kiszabadítani az őt is kényelmetlenül nyomasztó hatalmi helyzetből. Pár olyan segítő is akadt, akik a konkrét eset gondozási folyamatát a csoporttémény hatására megváltoztatták, mélyen meghatódva számoltak be később a gyerekekkel elért sikereikről.

Az értelmezés jogosságát bizonyítja a csoport felszabadult energiája, és hogy ezt az új – némileg humanizált – intézményi attitűdöt őrizni, tovább éltetni akarták, összebarátkoztak, telefonszámokat cseréltek, stb. A csoport az egyes tagok kapcsolati rendszerét, horizontját erőteljesen megváltoztatta és ezen keresztül kicsit az intézményekét is, amennyiben az azonos turnusban részt vevők szoros és közvetlen munkakapcsolatban maradtak (a csoportot virtuálisan fenntartották). Nyilvánvaló, hogy valamikor később ez a virtuális csoport is megszűnt. Emiatt fogalmazódott meg bennünk az az idea, hogy egy-egy területi egységben dolgozó intézményrendszer részére folyamatosan biztosítani kellene az ilyen jellegű esetmegbeszélő csoportot.

Véleményünk szerint a három turnus tagjainak többségénél a csoport kifejezetten segített az intézményes célokat és módszereket egy új szempontból megfogalmazni, és ezzel intézményük esetleges értelemszerű működését végiggondolni.

A csoportülés szakaszai	A csoportvezető tevékenysége	A kliens -segítő kapcsolat az intézményben, ahogy a csoportban megjelenik.	Az intézmény szerepe a kliens-segítő kapcsolatban, ahogy a csoportban megjelenik.
1. a referálás kezdete, a kliens, a segítő és az intézmény megjelenése, a csoportthangulódás kezdete.	Nyitva tartani a bevonódás lehetőségét, felkészíteni a relativizáló gondolkodásra a csoportot.	Az ügyintézés kezdete, klisék használata.	Biztonság és remény nyújtása korrekt eljárásra.
2. A megbeszélés kezdete, párbeszéd kibontakozása, az intézményi eljárás relativizálódása.	Dinamika biztosítása, a csoportellenállások kezelése.	Klisék használata, hangulódás és egymásra utaltság megjelenése.	A segítség lehetőségének biztosítása, és határainak meghúzása.
3. Fordulópont. A segítő és a csoport átéli a klienssel közös tehetetlenséget, a csoportbevonódás kezdete.	Az eset dinamikájának, a kliens megjelenő képének felrajzolása értelmezések segítségével, a viszontáttét fókuszában a megérthető segítő és elfogadható tehetetlensége, mellyel a klienst jeleníti meg. Tudatosítás.	Az intézményes módszerek kiürülése, a váltás szükségessége és többnyire elmaradása. Az egymásra utaltság a tehetetlenségben.	A klisék elértéktelenedése, a humánus eszközök hiánya.

4. Korrektív szakasz, a kliens újra szemrevételezése, új kliens központú elemzés, bevonódás.	Biztonságadás a keretekkel, a megértő és elfogadó hangulódás lehetőség szerinti biztosítása, az integrált szakmai elemzés biztosítása.	Az elszigetelődés, ha szakmai, emberi támogatás nincs, egyre fokozódó menekülés a kapcsolatból, szorongáskompenszációs törekvések hatalommal, esetleges intézményi bántalmazás.	A kliens és segítői szerep formai biztosítása mellett a hatalmi eszközök újratermelése és gyarapítása.
5. Egyénre szabott probléma megoldási javaslatok, a segítő személyes érintettsége, a hangulódás teljessé válik.	Biztonságadás a keretekkel, az integratív hozzáállás erősítése, az így megjelenő eredeti megoldások visszakötése a klienshez, mint forráshoz, a kliens középpontban tartása.	A magára maradottság teljes átélése, a menekülési utak keresése, bürokratikus ügyintézés.	Az intézményi és intézmények feletti hatalom újratermelése.

A roma szervezetekkel kapcsolatos tapasztalatok

A roma szervezetek és munkatársaik részvételének biztosítása szinte teljes szervezési kudarc volt, dacára a befektetett óriási munkának. A három turnusból csak egyben vett részt a roma szervezet szociális munkása, esetismertetése, közreműködése nagyon értékes volt. Az első turnusban is és a harmadikban is egy-egy alkalommal megjelent a kapacitált roma szervezet képviselője, de ez csak annak érzékeltetésére volt elég, hogy tudjuk mit veszít távolmaradásukkal a csoport. Egyébként beleegyeztek a programba, tetszett nekik, a civil roma szervezet részéről konkrét személyt jelöltek ki, aki járni fog, személyes kapcsolatot alakítottunk ki az illető szakemberrel, megbeszéltük a csoport célját, módszerét, majd ezek után a megbeszélte időpontban a kolléga nem jött. A legnehezebb az, hogy konkrétan soha nem tudtuk meg tőlük, hogy miért nem jönnek, így csak feltevéseink lehetnek ezzel kapcsolatosan.

Tíz intézményi hatalommal és köztük hatósági szereppel bíró nem roma intézmény, döntő többségében roma gyerekek bántalmazását ismerteti egy semmiféle hatalommal nem bíró roma szervezet képviselője jelenlétében, és fordítva: egyedülként képviselni a roma kultúra szempontjait tíz nem roma intézmény képviselője között, mintha ez bírhatatlan túlsúly elviselését jelentette volna, akkor is, ha a csoportvezetés, törekedett a súly megosztott viselésére. A bünbakképzésre legalkalmasabb talaj, ezzel a csoport egyszer-egyszer kísérletezett is.

Esetleg itt újból érvényesülni láthatták, érezhették a Csalog Zsolt által leírt identitásalakulási módot, a többségi társadalom által válaszként kiváltott negatív identitástudatot (idézi Havas Gábor, 1999). Ebbe sajnos minden esetben beletartozott a szegénység általi meghatározottság is, a szegénység és a roma kultúrához tartozás átfedettsége olyan fokú, hogy a szegénység miatti másság és a roma kultúra mássága

gondos, elemző elkülönítést igényel, és ezzel együtt szinte kölcsönös képviselést tesz lehetővé a kettő között.

Olyan látásmódbeli, helyzet megközelítésbeli eltérések fogalmazódtak meg a roma kultúra és a többségi kultúra sajátosságai nyomán azon egy-egy roma szakember megjelenése során is, melyek a csoporttagokban alapkérdéseket vetettek fel. Pl.: a bántalmazás máshol, másban fogalmazódik meg, a probléma máshol kezdődik, a helyzetek kezelése teljesen más gondolkodás mentén, eszközök használatával zajlik. Míg a többségi kultúra ragaszkodik egyfajta saját intézményeiben elfogadott, kodifikált, és így általa jobban megragadhatónak és kezelhetőnek vélt fogalom használatához, és ezeknek funkcionális értéket tulajdonít, addig a roma csoporttagok reagálása ugyanezt a fogalmat formális, az őket kizáró hatalom gyakorlásátjelző és azt megkönnyítő közlésként kezelte. Ebbe a megközelítésbe tartozik az, hogy az intézmények felől referált gyerekek döntő többsége roma gyerek volt, hogy roma szemmel nézve a veszélyeztetés kimondásának ténye a segítő türelmetlenségét tükrözte.

A kliens élethelyzetét meghatározó másság szegénység értelmű érzelmi átélése mintha nagyobb fokú lett volna. A szegénységből következő életmódbeli eltérés valamivel elfogadhatóbb, hiszen a segítők, saját életszínvonalukat tekintve, sok esetben maguk sem estek különösen távol az ismertetett családoktól.

A fentiekkel magyarázható, hogy a II. turnusban végig részt vevő roma szociális munkás – esetismertetése és hozzászólásai alapján – ebben az értelemben nem is egyszerűen szociális gondozást végzett, hanem roma érdekképviselést.

Érzésünk szerint a roma szervezetek távolmaradása szorongásnak is felfogható, a velük kapcsolatos többségi társadalmi eljárások nyomán kialakult érzékenyítettség jeleként. E szorongás mögött mégis ott van annak az erőnek az érzete, mely képessé teszi őket saját világuk berendezésére, az életükben kialakuló események, helyzetek szuverén értelmezésére. Távolmaradásuk egyik feltehető jelentése, hogy saját problémáik megoldását maguk akarják megkeresni és elvégezni, a támogató háttérrel adó többségi társadalom segítségével.

A csoportbeli intézmények rendíthetetlen kompetencia-érzetét, és a szervezés során a roma csoporttag biztosításának kudarcát átélve, melyeket hajlamosak vagyunk egy helyzet párképződményeként értékelni, azt gondoljuk, hogy jelenleg nincs átmenet és nincs kompromisszum a két kultúra között. Egyik fél részéről sincs. A többségi kultúra -amelytől elsősorban függ a kompromisszum lehetősége – evidenciaként kezeli, hogy az van, amit ő lát, a roma kultúra nem enged a hatalomnak, mert az csak hatalom.

A gyermekbántalmazás bizonyos elméleti vonatkozásai a csoport tükrében

A bántalmazott gyerekek eseteit minden alkalommal családjuk történetével együtt ismertették, és a hol halványabban, hol erőteljesebben kirajzolt családi viszonyok, illetve felnőtt szerepek sajátos értelmezési lehetőséget kínáltak. A gyerekbántalmazás minden változata előfordult a három turnus alatt (lásd dr. Barkó Éva meghatározását 1995), sőt a testi, lelki, szexuális bántalmazást és elhanyagolást (konkrét eseteket elemezve ezek testi, lelki tüneteiről írnak dr. Velkey László, Christine Cooper, Israel Kolvin, John Ft. Conte közleményeikben 1997) mint bántalmazási kategóriákat a csoport kiegészítette az életvezetési szintű bántalmazással (volt egy eset, ahol a gyereket az örökségéből próbálták kismimmizni), valamint a közvetett szexuális bántalmazással. Ekkor a szülő részéről közvetlen szexuális cselekedet a gyerek ellen nem történt, viszont naponta, éjszakába

menően a kisiskolás gyerek kénytelen volt végignézni az apjával együtt annak kedvenc pornófilmjeit.

Külön megemlítek egy az életben gyakori, és a csoporton is kiemelt jelentőségű bántalmazási formát, az intézményi bántalmazást, amikor a gyerek megsegítésére hivatott intézmény, az intézményes eljárás sztereotip és bürokratikus lefolytatásával a bántalmazást újabbal tölti meg, nemhogy a korábbiak feldolgozását segítené.

A bántalmazott gyerekek terápiája esetleges és véletlenszerű, ez talán a legszomorúbb tapasztalata a csoportnak. Ezzel kapcsolatban más országokban is vannak hiányosságok, melyre Doyle utal, mikor azt írja a lényegesen fejlettebb angol gyakorlatról, hogy a gyerekek sok helyen nem kapnak semmilyen terápiát, ahol a bántalmazást feldolgozhatnák (Doyle, 1997). Ezzel szemben Pécssett, a Gyermek Ideggondozó a védőnők ilyen irányú továbbképzésén kívül erre specializálódott telefonszolgálatot is működtet, és az eseteket ellátja (Révész, 1999). Az országban a nevelési tanácsadói hálózat vállal még szerepet ebben, erejét meghaladóan.

Az esetismertetések anyagából egyértelműen kiderül, hogy a bántalmazás kapcsolati, illetve családi rendszerfolyamat. Amennyiben bántalmazó és bántalmazott kapcsolatát, kinek-kinek az átélése szerint jellemezni kívánnánk, azt találjuk, hogy a gyerek az, aki kiszolgáltatott valamint alárendelt. Ferenczi Sándor Klinikai naplójában, 1932-ben leírta a személyiség szétesését a trauma hatására, majd a „Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között” című írásában a destruktivitás azon elemét, mely szerint az agresszor büntudatát az áldozatnak kell sajátjaként átélnie. Az agresszorral való azonosulás folyamatát, mint az áldozat szinte kizárólagos védekezési lehetőségét is kiemeli. Ez a két vonás, vagyis az affektus meghatározottság és az énvédő mechanizmus azonosító ereje, bizonyos fókig magyarázza a bántalmazás transzgenerációs jellegét.

A kiszolgáltatott szerepben a család más bántalmazott tagjai is osztozkodhatnak az áldozattal, úgy mint a többi gyerek és a partner. A bántalmazó – tehetetlenségérzetét (Minuchin, 1996) a család többi tagjára áttolva – a helyzet urának és ellenőrzőjének érezheti magát, a bántalmazás idejére az áldozat, illetve áldozatok az ő személyisége részévé válnak, így a fragmentáltság érzése kábulatszerűen megszűnik. A bántalmazás „lelki haszna” a bántalmazó részére az állandó tehetetlenségérzetet egy pillanatra elfedő magabiztosság múltó érzete, mely a hatalom érzetével mint kábítószerrel ideig-óráig, egyre rövidülő pillanatokig a mélyebben fekvő bizonytalanság érzetet, az azonosságérzet súlyos hiányát iktatja ki az átéléseből.

A családtagok számára helyzetük ugyanakkor nem tesz lehetővé tiszta átélést, vagyis a szerepek nem egyértelműek. A családfő kiegyensúlyozott, biztonságadó teljes személyiségére való tudattalan vágy, mely csak egy révület a családban, és az iránta táplált remény a hatalom ezen fenyegető, folyamatos rettegést keltő formájába is képes a családtagokat együttműködőként bevonni a tagadás mentén, mely a család egészére jellemző háritási mód. A bántalmazott családtagok lelki haszna – a játszma értelmében – óriási, hiszen a családban a bántalmazó az agresszív, mindenre, ami destruktív a családban meg van az ok és a hivatkozás és felmentés, a saját agresszív vagy destruktív indulati impulzusokkal felelősen bánni megtanulni, tudni nem kell. A gyermeki kiszolgáltatottság és ennek kizárására a féktelen kontrollvesztés egy hasítás mentén párhuzamosan van jelen. A gyerekszerep felnőttbe átfordítása, az irreális elvárások szintén ide tartoznak (Révész i.m.).

Amiről itt szó van, az valójában a hatalmi játszmaival élő család, többnyire azután egyszülős család, ahol a destruktív hatalom kultúrája osztja ki a szerepeket és ahol a bántalmazás a hatalmi kommunikáció formája (Minuchin i.m.). „Egy gyermek szemében a felnőttet az jellemzi, hogy hatalma van felette, ennek köszönhetően a felnőttnek olyan ereje

van, amit a gyermek ellen fordíthat. A gyermekkínzásnak a lényege, hogy a felnőtt visszaél ezzel az erővel és hatalommal.” – írják J. Gambrino és A. c. Gambrino (1997) érezve a destruktív hatalom szerepét a gyermekbántalmazásban. Cikkükben próbálnak leírást adni a gyermekbántalmazó szülő tulajdonságairól.

A hatalmi játszmával élő családra éppen úgy érvényes a családpatológia alaptétele, mint más családi rendszerhibák esetében, amennyiben a folyamat egy kóros stabilitást valósít meg ideig-óráig a családban. Ennek a stabilitásnak és a vele járó játszmának a fenntartásában minden családtag érdekelt. A kiszolgáltatott gyerek vagy feleség feladata a bántalmazás során a hatalomfüggőségben szenvedő bántalmazóját az uralom és kontroll hamis érzetével ellátni. A bántalmazottak ugyanakkor ennek árán családhoz tartozónak érezhetik magukat, nem kevésbé hamis módon. Az elhanyagolós bántalmazási esetek a családi rendszerhiba egy esetét képezik, amikor a hatalomfüggőségben szenvedő bántalmazó az aktív bántalmazást passzivitásra cseréli fel, de a kontrollt ezzel is kézben tartja.

Fontosnak érezzük azt a csoportban szerzett tapasztalatunkat kiemelni, hogy a gyerek és családbántalmazásos esetek szinte mindegyikében a bántalmazó hatalomfüggőségben, a magatartásfüggőségek, nem kémiai addikciók egyik formájában szenved, és bár bűncselekményt valósít meg és értelemszerűen büntetendő, addiktológiai értelemben azonban a hatalomfüggő beteg, azaz szenvedélybeteg.

A tapasztalat az, hogy a szenvedélybetegség mindig komplex függőségi képet mutat. Az alkoholizmus, nikotin, hatalomfüggőség leggyakrabban egy időben van jelen egyazon személynél, a vezető alkoholfüggőség eltakarja, de a részegség felszínre is hozza a hatalommal való visszaélést. (A csoportban referált esetek nagy többségében is így volt). A dominánsan hatalomfüggő lényegesen kevesebb, mint az alkoholista, de a hatalmi visszaélést gyakorlók száma már magasabb. Ma Magyarországon 1 millió alkoholista van, a komplex szenvedélybetegség kultúránk jellegzetes adottsága.

A hatalomfüggőség és a gyerekbántalmazás kölcsönösen kiegészítik és feltételezik egymást. A gyerekbántalmazás csökkentésére komoly prevenciók vagy kezelési eljárás kiépítése sürgető feladat. A pécsi gyermek-ideggondozói modell a bántalmazó kezelését is tartalmazza (Révész, i.m.). A gyerekbántalmazás esetében azonnal gondolni kell a hatalomfüggőség, valamint a komplex addikció családi jelenlétének lehetőségére és – ennek értelmében – a kezelésére.

A hatalomfüggő kezelése – éppen úgy, mint a többi, szintén a tagadással, mint lelki háritási móddal jellemezhető szenvedélybetegség esetében – igen nehéz, mert a betegségtudat hiányzik, alapvetően a betegből, de a szűk és távolabbi környezet szemével nézve sem beteg, hiszen a környezet számára a hatalomfüggő az agresszív, a rossz, a védtelen gyerek morálisan eléggé el nem ítéhető bántalmazója. Minuchin már idézett cikkében kiemeli, hogy az erőszak nem valamilyen cél elérésére jelenik meg, hanem a tehetetlenség legyőzésére szolgáló cselekvés. Amennyiben a segítő környezet csak a morális álláspontot képviseli, és attól függetlenül magát nem látja a beteg embert és a problémás családot, úgy a helyzet könnyen megoldhatatlanná válik. Hasonló véleményen van Doyle, aki nem tudatosítja a hatalomfüggőséget, de diplomatikusan fogalmazva a büntetés kétséges hatékonyságáról és mégis szükségességéről, megjegyzi, hogy a bántalmazó kezelése nagyon fontos. Az egyéni terápiás lehetőségek és a csoportterápiák mellett a Névtelen Alkoholisták modelljének megfelelő bántalmazó és családi csoportok felállítását javasolja, és ezzel közvetve a bántalmazó addikcióját ismeri el (I. u. o. Doyle, 1997). A bántalmazott gyerek családjának kezelését, a családi közlésmód megváltoztatását, és a bántalmazó szülők kezelését hangsúlyozza Cooper és Ball is (1997).

Összefoglalva

Az intézményközi esetmegbeszélő szervezése nagy feladat volt, mert az intézményi tehetetlenséget kellett legyőzni, más szavakkal: az intézményi hatalom szondázását nehezen fogadták el. Ahol a társadalmi tehetetlenség érvényesült – a roma szervezetek esetében -, ott a szervezés kudarcos is volt, értsd: ahol az intézmények által is újratermelt többségi hatalom volt jelen, ott a kisebbség képviselői meg sem jelentek.

Az intézményközi esetmegbeszélő csoport az egyes intézményi narratívákból, azok egymásra gyakorolt relativizáló hatása nyomán egy közös, az egyes intézményeken túl elhelyezkedő, de azokat jórészt magába foglaló, azokkal összeolvadó szimbolikus intézmény narratíváját alakította ki. Ennek nézőpontjából három szociális konstrukció vált elemezhetővé:

Az első az intézmények működése, ezen belül az intézmény, a segítő és a kliens kapcsolata, a bürokratikus működés folyamata, valamint az intézményi hatalom újratermelődése. A csoportülések dinamikájából, a referátumok formai és dinamikai eltéréseiből következtetéseket vontunk le az egyes intézmények működési jellegzetességeivel kapcsolatban. A kliens felől a segítő és intézménye felé áradó tehetetlenség jelenleg még elfogadhatatlan és bevallhatatlan érzés a segítők nagy többsége számára, de főként az intézmények tartják túrhetetlennek. Megállapítottuk, hogy intézményeink az intézményi hatalmat használják a tehetetlenségi pont túlhaladására, így az ügyek bonyolítására. A szakértelem és az intézményesség határa elmosott, és a humanizált, személyes hangú kliens-segítő kapcsolat ritka, de a csoport segítségével ilyen élmény kialakítható. Az izolált intézmények rendszere a kliens ügyeiben és érdekében nem tud e nélkül működő segítői hálót kialakítani, illetve ez jelenleg a konkrét segítő rátermettségén múlik. A hatalom intézményi újratermelése általános, ez ügyben az intézmények összefogása teljes, a részesedés tulajdonlása rigid. A hatalomból szeletet kihaladó új intézmény elfogadása ennek megfelelően nagyon nehéz, különösen, ha az kisebbséget képvisel. Megpróbáltuk megfogalmazni az intézményes hatalom és a bürokratikus ügyintézés ördögi körét a „csoportélmény tükrében”.

A második a roma kultúra és a többségi kultúra viszonya, különösen az intézményi hatalom érvényesülési körében. A roma szervezetek nagyrészt távol maradtak a csoporttól, ezzel kapcsolatosan megfogalmaztuk a csoportdinamikára alapozott feltételezéseinket. Ezek közül a negatív identitás meghatározás kerülését, a hatalommal való szembenállást, és a saját hatalom megteremtésének a vágyát, a fogalmak eltérő használatát – mely nagyrészt a szegénységre is jellemző – említjük meg. A kisebbségi lét és a szegénység összemosódása miatt a kisebbségnek a hatalomban való részesedésért folytatott küzdelme egyben a felemelkedésnek is hajtóereje lehet.

A harmadik a gyerekbántalmazás és a hatalomfüggés viszonya. A gyerekbántalmazást kapcsolatba hoztuk a család felnőttjeinek hatalomfüggőségével, ilyen értelemben a gyerekbántalmazásos családok addikt, sokproblémás rendszerek, ahol a felnőtt is beteg, az egész család kezelésre szorul.

Azt gondoljuk, hogy a roma szervezetek távolmaradása a csoporttól végső soron a gyerekbántalmazás témájához való tartalmi, nem tudatos hozzájárulásként értelmezhető. Ezt a következőképpen fordíthatjuk: az intézményes működés fent leírt jellege a roma szervezeteket „a hatalomfüggő többségi kultúra”, a roma kultúrát pedig a „vert gyerek” helyzetébe hozza és fordítva, a bántalmazott gyerek a „család cigánya”. Ennek megjelenítésével a csoport egy szociális reprezentációs folyamat hiteles közvetítője volt (László, 1999).

IRODALOM:

1. BARKÓ ÉVA dr. (1995) A gyermekbántalmazás, elhanyagolás és veszélyeztetés Magyarországon 1995. A gyermekbántalmazás Magyarországon. Tanulmánykötet. Szerk.: Dr. Barkó Éva. A Népjóléti Minisztérium kiadványa.
2. BÁLINT M.: (1990) Az orvos, a betege és a betegség. Budapest
3. COOPER, C: (1997) A fizikai bántalmazás szimptomái, jelei és meghatározásuk. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
4. COOPER, D. M. és BALL, D.: (1997) A szociális munkás, mint terapeuta. Gyermekbántalmazás II. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
5. CONTE, J. R.: (1997) A gyerekekkel szembeni szexuális erőszak. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
6. DOYLE, C: (1997) Foglalkozás a bántalmazott gyermekekkel a családi környezetben. Gyermekbántalmazás II. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
7. FERENCZI S.: (1996) Klinikai Napló 1932. Akadémia Kiadó, Budapest.
8. FERENCZI S.: (1971) Nyelvezavar a felnőttek és a gyermek között. A pszichoanalízis és modern irányzatai. Szerk.: dr. Buda Béla. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
9. GAMBRINO, J. – c. GAMBRINO, A.: (1997) A kőbölcső mint olyan, avagy a gyermek érzelmi bántalmazása. Gyerekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
10. HAVAS, G.: (1999) Cigányok a szociológiai kutatások tükrében. A cigányok Magyarországon. Szerk.: Glatz Ferenc. MTA kiadás.
11. INSOO KIM BERG (1995) Konzultáció sokproblémás családokkal. Családterápiás olvasókönyv sorozat V. 149-163. Animula.
12. KERNBERG O. F. (1997) Analitikus dívány a tengeren. Pszichoanalitikus tanulmány a csoport- és szervezetvezetésről. Pszichoterápia VI. évf. 6. sz. 397-404. Ford.: Szentesi Péter
13. KERNBERG O. F. (1999) Regresszió a szervezeti vezetésben. Pszichoterápia. VIII. évf. 2. sz. 85-95. Ford.: Terényi László.
14. KOLVIN, I.: (1997) A pszichiátriai tényezők és a bántalmazott gyermek. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
15. LÁSZLÓ, J.: (1999) Társas tudás, elbeszélés, identitás. Scientia Humana/Kairosz, Budapest.
16. LEE, C – ROBERTS, B.: (1997) A különböző foglalkozásúak szerepe és funkciója a gyermekbántalmazás felismerésében és diagnosztizálásában. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánykötet. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.
17. LUBAN-PLOZZA, B. DICKHAUT. H. H.: (1986) A Bálint – csoportok gyakorlati kérdései. Kapcsolati diagnosztika, kapcsolati terápia. Ford.: Császár Gyula, Schnell Endre, Szathmári Marianna. Medicina Könyvkiadó, Budapest.
18. MINUCHIN, S. (1996) Gyermekgyilkosság – Maria Colwell. Gyermek – Család – Társadalom. Szociális munka gyermekes családokkal. Kézikönyv. Válogatta és szerkesztette Szilvási Léna.

19. PERROW, C. (1997) Szervezetszociológia. A hatalom diagrammja. 199. o. Fordították: Hercsik Attila, Kosa Klára, Szalay Ildikó. Osiris Kiadó.

20. PÜHL, H.: (1998) Intézmények, mint a félelem képződés és félelem mozgó-sulás helyei. Supervisio Hungarica Füzetek III. kötet. Szerk.: Wiesner Erzsébet.

21. RÉVÉSZ, Gy.: (1999) A felnőtt világ gyermekekkel kapcsolatos elvárásai és a gyermekbántalmazás. Magyar Pszichológiai Szemle, LIV, 3. 387-404.

22. STEVENSON, O.: (1997) A „jó” információ megszerzése és továbbítása. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó.

23. VELKEY L dr.: (1997) A „bántalmazott, megvert, megkínzott gyermek” szindróma hazai előfordulása és megelőzésének szempontjai. Gyermekbántalmazás I. Tanulmánygyűjtemény. Szerk.: Lakner Zoltán, Tordainé Vida Katalin, Tordai Vilmos. Kalendart Kiadó

Írta: Pinezics Mária

A JANUS ARCÚ GYERMEKVÉDELEM /O.K.-K ÉS K.O.-K/

A jelenség

Nemrég voltunk kollégáimmal egy új gyermekotthon avatóján. Sokszínű társaságba csöppentünk kissé késve, már javában folyt az ünnepség utáni kedélyes kvaterkázás a szakmabeliek között. Ismerős kollégákkal találkoztunk, meg-megálltunk valakiknél, valakik meg-megálltak mellettünk, váltottunk néhány barátságos szót közös dolgainkról. A kiöltöztetett gyerekek otthonosan lődörögtek körülöttünk.

A kívülállóknak az az illúziója keletkezhetett volna, hogy ez a társaság egységes, közös sikerének érzi az új intézmény létrehozását.

Többször voltunk kollégáimmal olyan kibővített (minden részleg képviseltette magát) gyermekvédelmi értekezleteken, amelyeknek programjáról előzetesen tudni lehetett, hogy problémákat, hiányosságokat, esetleg mulasztásokat vet fel. Sokszínű társaságba csöppentünk, ismerős kollégákkal találkoztunk. Egy gyors köszönés, kurta biccentés után mindenki az övéi közé landolt. Ha szó érné a házuk táját... (Gyámos a gyámosnak nem vájja ki a szemét.)

A kívülállóknak az a benyomása támadhatott volna, hogy ez a társaság egymástól elhatárolt csoportokban létezik, a csoportok tagjai ugrására készen várják, mikor kell visszalőni.

Valószínűleg sokan megtapasztaltuk már ezeket a végleteket: a laza egymásra hangolt beszélgetés hatékonyságát, valamint azt is, mennyire destruktív tud lenni egy indulatoktól feszülő, egymás mellett elbeszélő társaság.

Mi van a jelenség mögött, kik vannak a jelenség mögött?

Mi lehet annak a hátterében, hogy az egyszerű gyermekvédelmis keblére öleli az avatón azt a kollégát, akit jövő héten hasba lő egy elhelyezési értekezleten. A gyermekvédelmi rendszert működtető hálózat egy tagjaként nehéz kívülről látni magunkat. Kik is vagyunk együtt, kik is vagyunk egymás mellett?

Együtt:

Az összes gyermekvédelemben dolgozó (pedagógus, pszichológus, családgondozó, ügyintéző stb.) alkot egy társas nagycsoportot.

- Eleve elszántság, véletlen, vagy sorscsapás folytán lettünk azok, amik most vagyunk: a rendszerbe beállódott gyerekek valakijei.

- Bonyolult, többgazdás (minisztériumok, önkormányzatok) intézményrendszer különböző területein dolgozunk.

- Nagy általánosságban, sorsunkban vannak közös elemek: nem vagyunk sikerágazat, nem szívesen invesztálnak belénk, de muszáj. És ez fáj nekik, azoknak.

- Van saját kommunikációs rendszerünk. Argónkba pedagógiai, pszichológiai, szociológiai, jogi kifejezések keverednek sűrű káromlásokkal. Fél szavakból is értjük egymást.

A fenti kiragadott példák alapján igazolható, hogy van közös nevezőnk, vannak közös érdekeink (egy hajóban evezünk, stb., „És

a hajó megy...”) Vannak kommunikációs csatornáink. Mégis mi az oka a bábeli zűrzavarnak, amit egy csekélyebb nézeteltérés (érdekellentét?) is kirobbanthat?

Egymás mellett:

Ha a társas nagycsoportot elkezdjük lebontani, kiscsoportokat, sajátos érdekszövetségeket találunk. A csoportokat alkotó személyek a mindennapok szintjén élik közös életüket, ugyanazon a munkaterületen dolgoznak, kölcsönösen függenek egymástól, konvenciók, hagyományos normák alapján vállalják csoport-hovatartozásukat, hajlamaikban ízlésükben még külsőségeikben is megnyilvánul összetartozásuk. Mivel nem gondolom hierarchikusnak a hálózatot, a kiscsoportok működését a maga kialakult folyamatában próbálnám meg vázolni, melynek mozgatója a gyerek, kiindulópontja az ő családból történő kiszakadása, és végpontja a gyermekotthon.

Milyenek láthat ő bennünket, milyenek látjuk egymást?

A gyerek akkor kerül be a rendszerbe, amikor a vele kapcsolatos gond túlnő az óvodán, iskolán. Erről első menetben a gyermekjóléti szolgálat értesül. Ők a jó fejek, a hálózat fenegyerekei. Lazák, megértőek, bizalomgerjesztően fiatalok. Farmer, edzőcipő, lógó póló. A kölyök nem neheztel rájuk általában a vegzatúra miatt.

A tőkjó csávók azonban nem mindig tudják tevékenységi kereteiken belül tartani őt és családját, ilyenkor jön képbe a jegyzői gyámhatóság. Esetükben a „jó fejség” elég necces. Bár barátságosak, de a védő-óvó azért mégis csak gáz, kiszámíthatatlan a vége, ott merül fel először fenyegető rémként az állami gondozás is. Ez már más világ, hivatalféle, portással, nehezebben érthető szöveggel. Vászonnadrág, konfekciórúha, smink.

Ha nem jön össze a védő-óvó elég jól, bekövetkezik, ami fenyegetőleg megjósoltatott: a hétfejú, vasorrú gyámhivatal. Még érthetlenebb duma jogi izéssel, talpig hivatalszag, tornából felmentett ügyintéző, kiskosztüm, csak semmi céció. TEGYESZ, harminc nap múlva meglátjuk.

A TEGYESZ bonyolult világ, jó és kevésbé jó fejek gyülekezete. Mindenki arra a bizonyos elhelyezésre gyúr. Az elhelyezésen a legjobb arc a gyermekotthon nevelője, ő legalább megmondja a frankót: nem érti a szülőt, az iskolát, a gyermekjólétit, meg a gyámhatóságot, ennek a gyereknek otthon lenne a helye. Akkor mi a bánat van? Emelt tónus, aztán az a bizonyos hasba lövés. Meg a répamese: a tanár neheztel a szülőre, aki odafigyelhetett volna a gyerekre, a gyermekjóléti családgondozója az iskolára, ahol többet kellett volna tenni, a jegyzői gyámhatóság a családgondozóra, akinek többször kellett volna kimennie a családhoz, a gyámhivatal a jegyzői gyámhatóságra, mert túl hamar döntöttek a beutalás mellett, a TEGYESZ a gyámhivatalra, aki megint odatolt egy kamaszt, amikor nincs fogadó gyermekotthon.

A végén a gyermek mégis befészkel valahova, aztán jön egy újabb avató és minden O.K. újra a következő K.O-ig.

Írta: Pongrácz Zsolt

A MEDIÁTOR PÁRTFOGÓK - AVAGY MERRE TART A BÜNTETŐ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS

1./ Mediáció – mint konfliktuskezelési módszer

Ha a társadalmi konfliktusok sokszínű rendszerét egy olyan elefántnak tekintjük, amelyről a bekötött szemű szakembernek úgy kell képet alkotnia, hogy az elefánt „teljességét” nem ismeri, érdekes eredményre jutunk. A tanmese szerint, minden szereplő a neki jutó testrészt alapján igyekszik meghatározni az elefánt fogalmát. Mint tudjuk, Justitia szemét is bekötötték, és ritkán adatik meg a számára, hogy a kendő alól kitekintsen. A jogi természetű viták feloldására a saját eszközeit tekinti kizárólagosnak. Tovább mélyülhet gyanakvásunk, ha azzal az állítással találkozunk, hogy létezik módszer, amely az iskolás gyerekek közötti konfliktust nem a tanári hatalom szavával oldja fel, és ugyanerre a logikára jogviták is megoldhatóak. Ilyennek tekinti magát a mediáció (a vitás felek közötti közvetítést, egyeztetést, békéltetést szolgáló konfliktuskezelési módszer).

A mediációból szerzett ismereteket számos tudományterület (szervezet-szociológia, szociálpszichológia, szociális munka, stb.) igyekszik kamatoztatni. Elérte ez a kihívás a jogtudományt is. Legfeljebb egy tradicionális kultúrájú és tekintélyelvű társadalomban nehezebb elhitetni, hogy létezik a peres (bírói) eljáráson kívüli, alternatív vitarendezési módszer a jogviták megoldására. Amennyiben a döntéshozó meggyőződik a hagyományos eljárásokkal szembeni (később részletezett) előnyeiről, úgy elterjesztése jogi eszközökkel is támogatható lenne. A legelterjedtebb az USA-ban, ahol a tagállamoknak több mint a felében a bírósághoz fordulás előtt, kötelezően előírt eljárás, amit a felperesnek igazolnia is kell. Az Európai Unióban a mediálás még sehol nem kötelező, de ismert és népszerűsége igen nagy. Bizonyos jogterületek már intézményesítettek hasonló módszert, sőt némelyik nem is újkeletű intézmény. Így a nemzetközi jogban, mint a nemzetközi viták békés eszköze került intézményesítésre, jószolgálat, illetve közvetítés formájában (1907. évi I. Hágai Egyezmény).

Van-e keresni valója a mediációnak a büntető-igazságszolgáltatásban?

Van-e értelme a kérdés-feltevésnek akkor, amikor a békéltetés (egyeztetés, közvetítés) szabályai ellenérdekű, ámde egyenrangú (egymás mellé rendelt) felek racionális mérlegelésen alapuló vitáját feltételezi? A tettes és áldozat közötti „egyezség” milyen mértékben jelentheti az állam büntetőigényének feladását akkor, amikor a bűncselekmények tetemes hányada ma már nem magán büntett (deliktum privátum)? A büntetőjog és a büntetőeljárásjog is kikerült a magánérdekek köréből. Mennyiben szoríthatja háttérbe az opportunitás igénye a legalitás és az officialitás elvét? Létezik-e érdek és szemlélet, amely összeegyeztetheti ezeket az egymástól igen eltérő igényeket? Írásomban erre próbálok választ keresni úgy, hogy először áttekintem a mediációs technika néhány lényegi jellemzőjét, majd az ilyen ismérveket hordozó és már meglévő jogintézményeket vizsgálom, végül pedig a büntető-igazságszolgáltatásban történő megjelenésének lehetőségét próbálok bemutatni.

2./A mediáció ismérvei

Ilyen ismérvként megkülönböztetem a mediációt mint eljárást és a mediációt, mint attitűdöt, a viselkedési kultúra részét képező gondolkodási módot.

Mint eljárás, egyszerű alapelvekre épülő modell. Eszerint a konfliktushelyzetbe került személyek (csoportok) önkéntesen és a megoldás szándékával keresnek fel olyan közvetítőt (mediátort), aki ugyan nem dönti el a dolgokat, de mégis segít a megoldás megtalálásában. Ennek során külön-külön meghallgatja mindkét felet, majd arra ösztönzi őket, hogy gondolkozzanak együtt azon, hogyan lehet úgy megoldani a konfliktusukat, hogy mindegyikük nézőpontjából jó legyen az ügy kimenetele. Megkísérli közelebb hozni a felek álláspontját, de a létrejövő egyezség megkötésében már közvetlen szerepe nincsen. A közvetítő egyik félnek sem „képviselője”. Hozzásegíti a feleket ahhoz, hogy a helyzetüket elfogulatlanul ítéljék meg. Az eljárás fontos követelménye az, hogy informális, pártatlan legyen, és teljes diszkréciót nyújtson. Ha mindkét fél számára előnyös megállapodás születik, az ösztönzőleg hat annak végrehajtására is. Ezzel együtt a mediálás nem jelent joglemondást, annak eredménytelensége esetén a felek mindig fordulhatnak bírósághoz is.

Az eljárás további ismérvének tekinthető, hogy ezzel időt és költséget takarítanak meg a felek. (Az az érv, hogy olcsóbb, mint a pereskedés valószínűleg igaz, de nem döntő a hazai bírósági eljárások illetékével, illetőleg az alkalmazott költségkezdvezmények gyakorlatával szemben.)

A beállítódás és a viselkedési mód (attitűd) oldaláról vizsgálva, a konfliktusba került felek magatartásával kapcsolatban felértékelődik az együttműködés, a kooperáció, a közös nevező keresése (az ellenfél legyőzésével szemben). A vitás helyzet kimenetele nem szükségszerűen osztja meg a feleket győztesre és (per)vesztesre. Az érdekeltek tehát elfogadják, hogy lehetséges a vitának „győztes-győztes” kimenetele is.

A felek viselkedési módja mellett különösen fontos a közvetítő (mediátor) beállítódása. Láthatóvá teszi az ellentéteket, pozíciója nem hatalmi jellegű (tekintélyelvű). Nem eszkalálja a konfliktust, de nem is dönti el azt. Olyan kommunikációs csatornát teremt, amely segít abban, hogy a felek jussanak el az egyezséghez. Megbízását mindkét féltől kapja, egyik fél által sem befolyásolható, pártatlan személy.

A fenti ismérvek alapján a mediáció a szociális igazodásnak egy igen demokratikus eszközeként jellemezhető. Népszerűsítésén 1994-től kezdődően több civil szervezet is munkálkodik, ők vállalták eddig a mediátorok felkészítését és az eljárás népszerűsítését (Partners Hungary Alapítvány, Kapcsolat Alapítvány, Család, Gyermek, Ifjúság Egyesület, valamint ezek szakmai szövetsége, az Országos Mediációs Egyesület). Szolgáltatásaikra a sokszínű társadalmi konfliktus-tényezők közül – érdekes módon – legkevésbé az üzleti élet tartott igényt. Nagyobb érdeklődés mutatkozott a szociális munkások, családjoggal foglalkozók és környezetvédelmi munkákban résztvevő felek részéről.¹

A társadalmi konfliktusok megoldásának hierarchiájában tehát a jogi természetű viták eldöntésének nem alternatívája a mediáció. Érintheti a jogviták területét is, de annál szélesebb körű társadalmi funkcióval bír. A mediáció eredményeképpen bizonyos jogviták elkerülhetik a peres eljárás útját. A jogalkotó mediációs-típusú eljárásokat intézményesített formában is megjeleníthet olyan jogviták kapcsán, amelyben a felek spontán megegyezésének lehetősége kívánatos lenne, de az érintettek nagy száma vagy egyéb körülmény miatt a spontán egyeztetés lehetősége csak igen távoli. Ilyen intézmények egyszerre perelhárítók vagy szolgálhatják a későbbi per előkészítését is.

¹ Információ Dr. Göncz Kingától.

A jogalkalmazó munkájában a mediációs ismeret számos területen nyújthat segítséget. Kizökkenhet a ráruházott sztereotípiából, és hozzáértőbben segítheti elő a felek megegyezését.

Az egyeztetés intézményesített formái a civilisztikának és rokonterületeinek tipikus jogintézménye.

3./ Intézményesített egyeztetések

3/1. A Polgári törvénykönyv (Ptk.) a jogvitába került felek magatartásával szemben azt a követelményt támasztja, hogy a jóhiszeműség és a tisztesség követelményének megfelelően, kölcsönösen együttműködve járjanak el (Ptk. 4. §. (1) bekezdése). A jogviták rendezésének nem kizárólagos útjaként jelöli meg a bírósági utat. Más intézményként a vita rendezésére a választott bíróságot (arbitrázs) jelöli meg (Ptk. 7. §.). Nyitva hagyja az utat esetlegesen más intézményesített egyeztetési fórum létesítése előtt is. A bíróságon kívüli eljárással kapcsolatos és jogvitát érintő egyeztetési eljárások költsége főszabályként már ma is érvényesíthető egy későbbi peres eljárásban. Ahol ennek hagyományai megvannak, ott a felek mediációs szerződés formájában, előzetesen megállapodhatnak a mediációs díjáról, amit a peres eljárásban ma is költségként számolhatnak el (Pp. 75. §.).

3/2. A Munka törvénykönyve (Mt. IV. rész I. fejezete) a kollektív munkaügyi viták kapcsán eredménytelen egyeztetést követően bevezeti a „közvetítés” és a „döntőbíráskodás” intézményét. A közvetítés (Mt. 195. §.) intézménye is benne a felek által felkért közvetítő személye a legpontosabb megfelelője a mediációnak. A felek megállapodásuk alapján döntőbíró is igénybe vehetnek a vita rendezésére. A közvetítő vagy döntőbíró személyét az 1996-ban létrejött Munkaügyi Közvetítői és Döntőbírói Szolgálat tartja nyilván (e szolgálat a Munkaügyi Minisztérium szervezeti keretein belül működik).

A törvény fogalom-meghatározása szerint: „kollektív munkaügyi vitának, a jogvitának nem minősülő munkaviszonnyal összefüggő vita tekintendő” (Mt. 194. §. (1) bekezdése). A munkaügyi jogvitában a bíróság jár el (Mt. 199. §. (3) bekezdése).

3/3. Az egészségügyi közvetítői eljárásról szóló 2000. évi CXVI. törvény célja az egészségügyi szolgáltató és a beteg közötti szolgáltatás nyújtásával összefüggésben keletkezett jogvita peren kívüli egyezséggel történő rendezésének elősegítése. A 2001. január 21-től hatályos törvény szerint a közvetítői névjegyzék és szervezet a Magyar Igazságügyi Szakértői Kamarához kötődik. A közvetítői eljárás igen szabad formában történhet. A mediátori feladatokat alapvetően tanács formában (amelyben közvetítői tanfolyamot elvégzett szakemberek vehetnek részt) látja el. A felek megállapodhatnak egy közvetítő személyében is. A törvény szerint a biztosítót értesíteni kell a részvétel lehetőségéről. Mivel a felek által megkötött egyezés nem hat ki a felelősségbiztosítóra, és a fizető fél tipikusan nem a kórház vagy az orvos, megkérdőjeleződhet a törvény azon törekvése, hogy a felek jogait gyorsan és hatékonyan tudják érvényesíteni. Ugyancsak az eljárást akadályozó körülmény lehet, hogy a törvény szerint a közvetítői eljárás költségét a felek egyenlő arányban kötelesek megelőlegezni. A költségkedvezmények lehetősége nélküli eljárás nyilván a jogait érvényesítő beteg fél részére jelent hátrányt.

Ha a felek között ugyanabból a jogalaptól származó bírósági eljárás folyik, kötelesek az eljárást szüneteltetni, ellenkező esetben a közvetítői eljárás megszűnik. Ha az első közvetítői tanácsulástól számított 4 hónapon belül nem sikerül egyezséget létrehozni, a tanács eljárása megszűnik.

3/4. A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi Lili. törvény, az egyeztetés intézményesített formájaként szabályozza a közmeghallgatást (93. §.) Ezt nyilvános tárgyalás formájában köteles a területi környezetvédelmi hatóság megtartani, a részletes környezeti hatás tanulmány benyújtását követően. Erre meghívást kapnak a szakhatóságokon túl azok a személyek és szervek, akik a hatásterületen élnek, illetve tevékenykednek. Meghívást kapnak továbbá az érintett önkormányzatok, továbbá azok a környezetvédelmi érdekek képviselőit alakult egyesületek és más társadalmi szervek, amelyek szándékukat bejelentették, és ügyféli minőségüket igazolták. A felek együttműködését, mint egyetemleges kötelezettséget, minden jogalanyra kiterjedően írja elő a törvény 10. §-a. A közmeghallgatás, illetve az esetleges külső szakértő közreműködésével felmerült költségeket az engedélyes köteles viselni. A környezetvédelmi hatósági eljárásokra – a jelzett törvényben foglalt eltérésekkel – az államigazgatási eljárás általános szabályairól szóló törvényt (1957. évi IV. törvény) kell alkalmazni. Ennek 38. §-a a közigazgatási eljárásban résztvevő szerv kötelezettségeként szabályozza az ellenérdekű felek ügyében az egyezség jóváhagyását illetőleg határozatba foglalását, amennyiben jogszabálynak és a felek jogos érdekeinek az megfelel.

Külön törvény szabályozza a bányászati tevékenységet (1993. évi XLVIII. törvény). Ez a bányavállalkozót két esetben is kötelezi egyezség megkísérlésére, a bányakárokkal kapcsolatban, illetőleg a felszíni ingatlantulajdont korlátozó szolgálatalapítással kapcsolatban (Bányatörvény 37. §. (5) és 38. §. (3) bekezdése).

3/5. A fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV törvény békéltetőtestület elnevezéssel szabályozza annak az intézménynek a működését, amely a közvetítés és a választott bíraskodás jegyeit egyaránt magán hordozza. Az eljárás célja a fogyasztói jogvitának egyezsége alapuló rendezése. Ennek eredménytelensége esetén, pedig az ügy eldöntése. A fogyasztói jogok gyors, hatékony és egyszerű érvényesítésének biztosítása érdekében (Fvt. 18. §.). A testület hatásköre nem terjed ki olyan fogyasztói jogvitákra, amelyre jogszabály, valamely más hatóság hatáskörét állapítja meg. (Fvt. 19. §. (2) bekezdése). A testület határozata nem érinti a fogyasztónak azt a jogát, hogy igényét bírósági eljárás keretében érvényesítse (Fvt. 34. §. (1) bekezdése).

A bíróság ítélete kizárólag a határozat érvénytelenítésére vonatkozhat (Fvt. 34. §. (5) bekezdése).

A békéltetőtestület az eljárására vonatkozó részletes szabályokat a törvény keretei között szabadon állapítja meg.

A békéltetőtestület a területi gazdasági kamarák mellett működő, független testület. A kamarával kötött megállapodás alapján részt vállal a működtetésben a helyi önkormányzat is. Tagjait fele-fele arányban delegálják a kamarák és a helyi fogyasztóvédelmi szervezetek. Elnökét a Fogyasztóvédelmi Főfelügyelőség főigazgatójának javaslatára a miniszter bízza meg a testületi tagok közül. A békéltetőtestület háromtagú tanácsban jár el, amelynek egyik tagját, az eljárást megindító fogyasztó, illetve a fogyasztói érdekeket képviselő társadalmi szervezet, másik tagját, pedig az eljárással érintett gazdálkodó szervezet jelöli ki a testület tagjai közül. Az így kijelölt két tag jelöli ki az eljáró tanács elnökét. Ha a felek az ügy eldöntését egyszerűnek tartják, egy testületi tag személyében meg tudnak állapodni úgy, az egyedül jogosult az eljárást lefolytatni. A felek, és esetleges szakértők meghallgatását követően a testület 30 napon belül határozatot hoz, indokolt esetben ez a határidő legfeljebb 30 nappal meghosszabbítható. A határozat a felekre akkor kötelező, ha annak önként

alávetették magukat. Ellenkező esetben a határozat ajánlásformát ölt. Az eljárás költségét az a fél viseli, akinek terhére a tanács az ügyet eldöntötte.

3/6. Az egyeztetés sajátos formáját szabályozza az 1991. évi XUX. törvény, amely egyrészt a fizetéképtelen gazdálkodó szervezet csődeljárás útján történő reorganizációja, másrésztől ha ez nem lehetséges, felszámolás útján történő megszüntetése céljából zajlik (Cstv.). Az érdekviszonyok oldaláról nézve ez adós-hitelező magánviszonya, amelyhez az állam legfeljebb kényszerítő jellegű szankciókat bocsát rendelkezésre, de nem lép be a jogviszonyba. A felszámolási eljárás megindítását megelőző és a gazdálkodó szervezet fizetőképességének helyreállítását célzó eljárásban az adós egyezségi javaslatát hitelezők kötelesek megvizsgálni, és ennek alapján, egyezségi tárgyaláson részt venni. A hitelezők többsége által elfogadott megoldás pedig egyfajta kényszerjelleggel kihat a csődegyezségben részt nem vevő, vagy az egyezséghez hozzá nem járuló hitelezőkre is, feltéve, hogy azok kisebbségben vannak. Ennek alapján a hitelezők jelentős beleszólást kapnak az adós cég üzleti terveinek kialakításában. Cserében az adós haladékat kap hiteleinek visszafizetésére, annak érdekében, hogy ismét nyereségessé váljon. Ha a csődegyezség a törvényi előfeltételeknek megfelel, a bíróság végzése a csődeljárást befejezetté nyilvánítja (Cstv. 18-21. §.).

A csődegyezség kísérletének sikertelensége, vagy az abban foglaltak megvalósulásának elmaradása esetén az adósok kérhetik a bíróságtól a felszámolási eljárás megindítását. Az adósok ebben is kérhetik a bíróságtól egyezségi tárgyalás megtartását. Az ilyen egyezség jogi feltételei és következményei hasonlóan a csődegyezséghez. Ez esetben is a jogosult hitelezőknek legalább a fele minden tartozási csoportban hozzá kell, hogy járuljon az egyezségben foglaltakhoz. További feltétel, hogy a jogosultak összes követelésének a kétharmad részét kitevő követelésre kössék meg az egyezséget. Ilyen esetben is a többség által megkötött egyezség, valamennyi hitelezőre kiterjed (kényszeregyezség). Ez az egyezség a felszámolást elrendelő végzés közzététele után a felszámolási zárómérleg benyújtásáig megköthető. A megfelelő feltételek megvizsgálását követően a bíróság az egyezséget vagy jóváhagyja, vagy azt megtagadó végzést hoz (Cstv. 41-44. §.).

Az egyeztetés további speciális formáiról rendelkezik, az 1994. évi LXXI. törvény, a választott bírósági eljárás kapcsán. A polgári perrendtartás pedig a perbeli és a nem peres eljárásban a bíróság előtt megkötött egyezséget szabályozza.

Az egyeztetést szolgáló és fentiek alapján áttekintett intézményes formák – a közigazgatási jog szűk területét kivéve – a civilisztika területére esnek. Alapvetően vagyoni követelésekről szólnak. Igen különféle, de meglehetősen „formátlan” eljárás keretében zajló egyeztetést néhol a hatóság tagja, néhol erre rendelt elkülönített szervezetek végzik. Ezek az egymástól igen különböző szervezetek, különböző mértékben kötődnek szakmai képviseltekhez, kamarákhoz, egyéb szakhatóságokhoz. Ha függetlenségük nem is kérdőjelezhető meg, az ügyfél szempontjából semlegességük olykor igen. (Pl. az egészségügyi közvetítői eljárásban a szakértői kamara az anyagi jogi kérdést eldöntő szakvélemény megadásakor ilyen pozícióba kerül.)

Nem zárható ki egy olyan jövőbeni megoldás, amelyben a különféle közvetítői eljárásokat egy erre szakosodott cég – a megismert mediációs ismervek alapján – folytatja le, nyitva hagyva az egyéb törvényes út igénybevitelének lehetőségét.

Tekintsük, át azt, hogy mit kereshet a mediáció a büntető-igazságszolgáltatásban. Mivel újíthatja meg a mediációs ismeret a büntetőjog tudományát, avagy hogyan kerül a „csizma az asztalra”?

4./ A mediátor-pártfogók

4/1. Kodifikációs várakozások

Mielőtt megkísérelnénk meghatározni a „csizma” pontos helyzetét, érdemes egy tájékozódó pillantást vetni a 2003. évre tervezett büntető jogszabályok módosítás-tervezetére.

Az 1978. évi IV. törvénnyel kihirdetett Büntető törvénykönyv szakaszai mintegy 900 helyen kerültek eddig módosításra. Jelenlegi állapotában a „kemény kéz” kriminálpolitikáját tükrözi a törvény. A legutóbbi módosítások szigorították a Btk. általános rendelkezéseinek körében a szankciórendszert, és olyan rendelkezéseket vezettek be, amelyek a bírói mérlegelés szabadságát, a büntetés kiszabás területén korlátozták (1998. évi LXXXVII. törvény). A reagáló (reaktív) jellegű jogpolitikai intézkedések eredményeként erősödött a büntetőjogi represszió (megtorlás) szándéka.

Ennek következtében a hazai börtönépesség arányában olyan változás következett be, amelyben a 100.000 lakosra számított fogvatartottak száma (170) úgy emelkedett, hogy nyolcszorosa lett az Európai Unió átlagának. A büntetésvégrehajtási intézmények közel 160%-os kihasználtsággal működnek ma.

A represszió erősödéséről, mint (az 1990-es évek közepétől kezdődő) kortünetről tanúskodik az is, hogy ugyanebben az időszakban az Egyesült Államokban és az Európai Unióban a bűnüldözés érdekében a bűnüldöző hatóságoknak többlet jogot és eszközt biztosítottak a terhelti és a védői jogok rovására. Ez a felek eljárásjogi helyzetét az emberi jogi standardok minimuma felé közelítette (titkos nyomozási eszközök kiterjesztése, nyomozóhatóságok széleskörű adatkezelési jogosultsága, és ide sorolhatóan tanúvédelmi eszközök bizonyos formái).

A sommás, de lényegre törő kriminológiai álláspont az, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés büntetés a társadalom részéről költséges, a megelőzés szempontjából igen kis hatékonyságú büntetési mód. 2001-ben a fogvatartottak száma elérte a 17.275 főt. A szabadságvesztés költsége pedig 2001 -es árakon számolva naponta és fogvatartottanként 3.652,- Ft (fogvatartottanként évente 1,3 millió Ft).

Az állam büntetőjogi igényének megtorló jellegű szankciókkal történő érvényesítése mellett, a reparáció, a sértett erkölcsi és anyagi jóvátételének kérdése, háttérbe szorul. Ezt fejezi ki az is, hogy a büntetőbíróságok által a polgári jogi igény érvényesítése érdekében lefolytatott ún. adhéziós eljárás az esetek többségében a kárigény egyéb törvényes útra történő utasításával zárul. Ritka, már-már elméleti lehetőség az, hogy egy emberölés kapcsán a temetési költséget, vagy a maradandó fogyatékoságot okozó testi sértés miatt a sértett ápolásának, tartásának költségét a büntetőbíróság megállapítja.

A sértett kárenyhítését elősegítve ugyan, az állam meghatározott bűncselekmények (halálos kimenetelű, illetőleg testi épséget, egészséget súlyosan károsító bűncselekmények) áldozatainak pénzügyi megsegítésére, közhasznú társaságot hozott létre (1074/1999. Korm.hat. és I. számú melléklete – Országos Közbiztonsági és Bűnmegelőzési Közalapítvány). Ezen kívül eső bűncselekmények esetében (pl. vagyon elleni bűncselekmények), amennyiben magánbiztosítással a sértett nem rendelkezik, e kérdés megoldatlan maradt.

Azoknak, akiknek jogait a bűncselekmény leginkább és legközvetlenebbül érinti, vagyis a sértetteknek a büntetőeljárásjogi helyzete az állam repressziós büntetőjogi igényével szemben alárendelődik, háttérbe szorul. Ezen az eljárásjogi helyzeten az új kodifikáció az 1998. évi XIX. számú törvény módosított hatályba léptetésével kíván segíteni. Ez a sajátos sorsú büntetőeljárás törvény még 1998. március 10-én került elfogadásra. Hatályba

léptetését többször elhalasztották és időközben módosították is (2002. évi I. törvény). Az új koncepció szerint hatályba lépése 2003. július 1-én történne meg. Több rendelkezését a hatályos büntetőeljárásjogi törvény (1973. évi I. törvény), áttemelte és életbe léptette. Nem léptek életbe azonban olyan rendelkezései, mint a pótmagánvádló intézménye (a sértett a törvényben meghatározott esetekben pótmagánvádlóként léphet fel), a képviselőkre és segítőkre vonatkozó rendelkezések (a sértett a magánvádló, a pótmagánvádló, a magánfél és egyéb érdekelt a jogait képviselője útján is gyakorolhatja, illetve a segítők a törvényben meghatározott eljárási cselekményekkel kapcsolatban, meghatározott tevékenységet fejthetnek ki a terhelt, a védő és a tanú mellett).

A fentiek szerint részletezett kihívásokra az új kodifikáció -ígéréte szerint -, olyan típusú megoldást keres, amely szakít a reagáló (reaktív) jellegű intézkedésekkel és a megelőzésre (proaktív intézkedésekre) helyezi a hangsúlyt. Érvényesíteni kívánja az áldozat-orientált gondolkodást és szemléletet is. Emellett kiiktatná a bírói mérlegelés szabadságának korlátozását jelentő rendelkezéseket. Szándékában áll új törvényt előkészíteni a bűnmegelőzésről, valamint a büntetések és intézkedések végrehajtásáról.

Ilyen büntető-jogpolitikai környezetben került előterjesztésre a Kormány elé 2002. szeptemberében a pártfogó felügyelői hálózat szervezeti és működési átalakításáról szóló koncepció. (A Kormány elhalasztotta e tárgyban a döntést, de a bűnmegelőzési „törvény-csomag” keretében újra kívánja tárgyalni.) A pártfogói rendszer tervezett reformja kapcsán azonban a kriminológia számos korszerű megállapítása került megfogalmazásra.

Ezek:

a/ A büntetésre fordított költségek nem lehetnek magasabbak, mint a konkrét bűncselekménnyel okozott kár.

b/ A bűnözés kezelésében markánsan el kell különíteni egymástól a súlyos, illetve a „kiskriminalitású” cselekményeket, illetőleg ennek kezelésére szánt eszközöket.

c/ Az ún. „kiskriminalitású” bűnözési formák kezelésére meg kell különböztetni a büntető-igazságszolgáltatás rendszerétől elterelő eszközöket (diverzió), illetve a büntető-igazságszolgáltatás rendszerén belül a szabadságvesztés kiváltására alkalmas eszközöket (alternatív szankciók).

d/ Az alternatív szankciók (pártfogó felügyelet, közérdekű munka, kombinált szankciók, stb.) közös jellemzője, hogy csak akkor működőképesek és hatékonyak, ha az elkövető hajlandó alávetni magát az igazságszolgáltatási hatóság döntésének és kooperálni a végrehajtás során. Éppen ezért megkívánható az elkövető beleegyezése az alternatív szankciók alkalmazásához.

e/ A bűnmegelőzés érdekében szükséges egy olyan fórum megteremtése, amely biztosítja a kapcsolatot a büntetőjogi szankciók alkalmazását végző, és a büntető-igazságszolgáltatási rendszeren kívüli (kormányzati és civil) szervezetek közötti együttműködés érdekében.

f/ Ahol a helyreállító igazságszolgáltatás válik elsődlegessé (az alternatív szankciók és a diverziós megoldások körében), ott a civiljogi megoldások is „beszivárognak” a büntetőjog, illetve az eljárásjog területére. Kiemelt szemponttá válik a sértett jóvátétele. (A sértettnek okozott kár megtérítésével, illetőleg a szélesebb közösségnek nyújtott ingyenes munkavégzéssel.) A helyreállító igazságszolgáltatás a bűncselekményben megjelenő konfliktusok feloldásában épít a kompenzációra, a kisközösségi konfliktuskezelésre, a mediációra, és a közösségi kiengesztelésnek más módszereire.

Természetesen egy „táliból-elve” nevelkedett közvélemény nem alkalmas ezeknek az újszerű elvárásoknak a befogadására. Ezért tartja a szaktudomány stratégiai jelentőségű politikai feladatnak a közvélemény ilyen irányú formálását. Beszédes összehasonlítási adat,

hogy nemzetközi tapasztalok szerint a pártfogó felügyelet a szabadságelvonással járó büntetés költségeinek 20-25 %-át teszi ki.

Vajon mennyiben alkalmas, illetve tehető alkalmassá az ilyen irányú feladatok ellátására a hazai pártfogó felügyelői rendszer?

4/2. A hazai pártfogói rendszer

Ma a pártfogó felügyelői rendszer a fiatalok, és a felnőtt korúak felügyeletét ellátó szervezetre tagolódik. Jelenlegi formájában csak alacsony hatékonysággal képes a hatályos jogszabályokban előírt feladatok ellátására. A felnőtt korúak pártfogó felügyeletével kapcsolatban a tevékenység szakmai elvárásainak minimumai is kidolgozatlanok.

A megyei gyámhivatalok mellett működő, és a fiatalok pártfogó felügyeletét ellátó szervezet munkájában, a szakmai követelmények oldaláról új helyzetet teremtett a 7/1998. évi (111.11.) NM rendelet. Feladatait a gyermekvédelmi rendszeren belül elhelyezkedve, munkamódszerüket és eszközeiket tekintve kedvezőbb feltételek között végzik, mint a felnőtt korúak pártfogó felügyeletét ellátó szervezet. Ez utóbbi a megyei bíróságok mellett működő büntetés-végrehajtási csoport keretén belül helyezkedik el. Tevékenységének jogi hátterét a Btk-n kívül, az 1979. évi 11. törvényerejű rendelet (BV. Tvr.), valamint a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 1997. évi LXVI. törvény, valamint a 7/1979. évi (VI.29.) IM rendelet tartalmazza. A bírósági rendszeren belül a felnőtt korúak pártfogó szervezete nem saját szükségletei szerint működik, hanem a „maradék elv” alapján. A pártfogók a megyeszékhelyeken tartják ügyfélfogadásukat, távol a „terepmunkától”. 2000-ben 65 hivatásos pártfogó látott el 18532 „ügyet”. Feladatuk a közérdekű munka büntetés-végrehajtásának ellenőrzése, a büntetések és intézkedések mellett alkalmazott pártfogói felügyelet végrehajtása és az elítéltek utógondozása. Ugyanekkor a fiatalok pártfogását 177 hivatásos pártfogó végezte és 8614 pártfogoltat érintett a munkájuk.

Ebből a rövid összevetésből is kiolvasható, hogy a felnőtt korúak pártfogó felügyelete devalválódott és hitelét veszítve, esz-köztelenül áll a büntető-igazságszolgáltatásban. Velük együtt leértékelődtek azok a szankciók is, amelynek végrehajtása is hozzájuk kötődött. Jól nyomon követhető ez a közérdekű munka büntetés alkalmazásának és végrehajtásának kapcsán.

A pártfogó alig tud felkutatni fogadó munkahelyet, majd a hajléktalan, csökkent munkaképességű személyeket nem tudja munkába állítani.

A közérdekű munka büntetések végrehajtása évekig elhúzódik, többségében elévül, vagy szabadságvesztésre történő átváltoztatására kerül sor. (1999-ben a befejezett ügyek 41 százalékát, míg 2000-ben 29 százalékát változtatták át szabadságvesztésre.) Érzékelhető, hogy a bíróságok kerülnek ennek a jogintézménynek az alkalmazását.

Mindebből következőleg az alternatív szankciókkal kapcsolatosan megfogalmazott büntetőpolitikai célok megvalósítására a pártfogói felügyeleti rendszer jelenlegi formájában alkalmatlan. A kitörési pontot három irányból határozta meg Dr. Kerezsi Klára a pártfogói szolgálat átalakításához készített tanulmányában:

1. szervezeti átalakítás (minisztériumi irányítás anyagi feltételekkel, területi és funkcionális intézmények kialakítása, erőforrás-allokáció, és szakmai vezetés);
2. szakmai szakterek kialakítása;
3. szakképzés feltételeinek megteremtése.

Ezek közül a pártfogói rendszer átalakítását szolgáló igazságügyminiszteri tervezet legrészletesebben a szervezeti átalakítás irányát dolgozta ki. Ez megszüntetné a pártfogói tevékenység szervezeti különállását és egységes irányítású pártfogó felügyelői szolgálatot hozna létre az Igazságügyi Minisztérium szervezeti keretében. Ezzel együtt létrejönne a

kormányzati felelősség garanciája a kitűzött büntetőpolitika megvalósításáért. A szolgálat területi és szakmai elv szerint épülne fel, létrejönnének a bűnmegelőzési szálláshelyek és foglalkoztatók. A pártfogók feladata lenne a bíróságok és ügyészségek számára a döntéseikhez szükséges információk beszerzése, környezettanulmány készítése. Egyénre szabottan készítenének pártfogó felügyeleti tervet, ellátnák az utógondozást. Saját szervezeti rendszeren belül a közérdekű munka végrehajtását is felvállalnák. Gondoskodnának arról, hogy a vagyon elleni bűncselekmények sértettjei jóvátételt (kártérítést) kapjanak az elszenvedett bűncselekmény miatt. Ennek kapcsán a pártfogó feltárná az elkövető viszonyát az elkövetett bűncselekményhez, megvizsgálná azt, hogy hajlandó-e annak következményeit jóvátenni. Ha az elkövető kész jóvátételi kötelezettségének teljesítésére, és ebbe a sértett is beleegyezik, akkor a bíróság, vagy ügyészség előírhatja a jóvátételt. Ehhez társulhatnak olyan alternatív szankciók, mint a vádemelés elhalasztása, a kiszabott büntetés felfüggesztése, vagy intézkedés alkalmazása.

Már is készen van a „mediációs modell”.

Az állam lemond büntetőigényének érvényesítéséről annak érdekében, hogy a megsértett vagyoni viszonyok kompenzálódjanak, illetve a sérelmet szenvedett közösségi érdekek, a köz javára, ingyenesen végzett munka formájában kapjanak kielégítést. Amennyiben az elkövető a kompenzációs kötelezettségét felróható módon nem teljesíti, úgy alappal számolhatna a büntetés kiszabására. Ennek a megoldásnak számos részletkérdése vár még kidolgozásra, (a megállapodás formája és terjedelme, a büntetőeljárás mely szakaszához kapcsolódják, vagy hogyan viszonyuljon ehhez a büntetőbíróság adhéziós eljárása stb.). Annyi bizonyos, hogy ez a feladat egy új típusú hivatásos pártfogót igényel, aki szükség esetén mediátor egy sajátos konfliktushelyzetben, a sértett és az elkövető, illetve a hatóság és az elkövető között.

Ma inkább a pártfogó csak azon meditatálhat, hogy milyen szerepe is van a bűnmegelőzésben.

Jelen írás kereteit meghaladná az a fejtegetés, hogy milyen szakmai ismeretekre alapozva végezhetné a hivatásos pártfogó új típusú munkáját. Mégis remélem azt, hogy a konfliktuskezelés újszerű módszerei nem állnak meg a büntető-igazságszolgáltatás határán, és Justitia szeméről más is fellebbenti majd a fátylat.

Írta: R. Szabados Tamás

A MESTERSÉGES CSALÁD

A középkori japán nindzsák öröksége a mai pedagógiai gyakorlatban

A középkori Japán családi közösségekre épült. Minden családi alapon szerveződött, épp ezért a legnagyobb büntetés az volt, ha valakinek kihúzták a nevét a családi listáról. A kiközösítés egyet jelentett a halálos ítélettel, hiszen egyetlen faluközösségben se fogadtak be idegeneket. Akit elűztek a falujából, az többnyire megfagyott, vagy éhen halt.

Az egymást követő polgárháborúkban azonban rengeteg falu elpusztult, és emiatt sokan váltak földönfutóvá. Némelyek fölhúzódtak a hegyekbe, és új falvakat alapítottak. Mesterséges családokat alkottak, ahol szívesen befogadták a hontalanná vált embereket. Nem voltak földesuraik, ezért rákényszerültek, hogy megvédjék magukat. Kifejlesztettek egy végtelenül hatékony, gerilla-harcmodort, amit évszázadokkal később nindzsucunak neveztek el. A nindzsák törvényen-kívüliek voltak. Mivel egyedül önmagukra számíthattak, életüket a hatékonyság határozta meg. Mindenhez érteniük kellett: maguk termelték meg élelmiszerüket, építették házaikat, készítették szerszámaikat, ruházatukat. A nindzsák rendkívül sokoldalúak és nyitottak, hiszen ebben rejlik a túlélés kulcsa. Rákényszerültek a csapatmunkára. Megtanulták, hogy mindenki valamilyen területen jobb, mint a többi. Megtanulták, hogy a megfelelően szervezett csapatban az emberek képességei összeadódnak. A nindzsa családban minden ember érték. Például a női nindzsák, akik a gyengeségeiket előnnyé változtatva harcoltak, gyakran sokkal eredményesebbek voltak, mint a férfiak.

A nindzsa családot a sidosi (családfő) vezeti és szigorú hierarchia szerint épül fel. Mindenkinek megvan a maga feladata. A kezdők is kapnak feladatot, a magasabb rangúak pedig segítik őket. A régebbi családtagok két kezdőért felelnek. Igyekeznek zökkenőmentesebbé tenni beilleszkedésüket. Bármikor, bármilyen problémával fordulhatnak hozzájuk, beleértve magánéleti gondjaikat is. Tilos viszont a pletyka, vagy a többiek megítélése. Ha bárki úgy látja, hogy társa valamilyen téren segítségre szorul, akkor mellé áll, és támogatja őt, Minél magasabb rangot visel valaki, annál több kötelezettsége van, hiszen a mások által végzett feladatokra is ügyelnie kell. (Rendszeresen tartanak csendes edzéseket, ahol senki se szólalhat meg. Így jobban odafigyelnek egymásra az emberek, és közben megtanulnak szavak nélkül kommunikálni. Az egymásra való odafigyelésre nevel az is, amikor a sidosi arra utasít valakit, hogy feltűnés nélkül hagyja ott a többieket, azután rákérdez, hol van az illető.)

A nindzsa család rendszeresen jár táborozni. Ilyenkor amellet, hogy megtanulnak nyomot olvasni, eső után tüzet gyújtani, hóban hangtalanul lopakodni, ismerkednek a meteorológia, a geológia, a csillagászat, a túlélés, az álcázás vagy a taktika tudományával, vagy épp a víz alatti harc fortélyait sajátítják el. A közös feladatok során még inkább megismerik egymást, és egybeforr a csapat. A táborozáskor maguk főznek és huszonnégy óras őrseget tartanak. Csak természetes élelmiszert visznek magukkal, és otthon hagynak minden elektronikai cikket, beleértve a kvarcórát és a mobiltelefont is. Ilyenkor még inkább rákényszerülnek, hogy önmagukkal és társaikkal foglalkozzanak. Lassanként gyökeret ver bennük a társaik és környezetük iránti felelősség. Közben megtanulják, hogy a civilizáció „kellékei” nélkül is lehet élni.

Ugyanezen okból a nindzsa család rendszeresen segít azoknak, akik önhibájukon kívül támogatásra szorulnak: gyerekeknek, öregeknek, stb. De mindig a család dönt abban, hogy kinek segítsen.

A nindzsa a természet gyermeke. A nindzsucu lényege az alkalmazkodás. Ehhez legalább olyan jól kell ismernie önmagát, mint környezetét. Ugyanakkor a nindzsa sosem hagyja, hogy a körülmények irányítsák. Gondosan elemzi a mindenkori helyzetet, előre látja a változás irányát. Éppen ezért képes önmaga maradni. Ha nem is irányítja, de legalább kontrollálja a történéseket. A nindzsucu önismeretre, kreativitásra, a környezet és a természet mélységes tiszteletére, figyelemre, elemzésre, hajlékonyságra, előítéletmentességre, a dogmák elvetésére, hatékonyságra, csapatmunkára és stratégiai gondolkodásra nevel.

Dave Jessie Holt négycsillagos nindzsa 28 éve foglalkozik nindzsucival. A legkiválóbb amerikai és japán mesterektől tanult. Többek között az FBI és az Amerikai Haditengerészet SEALS nevű elit alakulatának kiképzője volt, de tanította Jimmy Carter testőreit is. Budapesti iskolája két éves. Az egyik legkitűnőbb pedagógus, akivel valaha találkoztam. Olyan ember, aki a csapatépítés tudományának minden gyakorlati fortélyát ismeri. Az ő nindzsucuja nem harcművészet, hanem önkéntes alapon végzett, hatékony csapatmunka, ahol a győzelem a cél. Amerikai lévén reflexszinten liberális: a személyi szabadság, a véleménynyilvánítás szabadsága számára szent. Sose kényszerít senkit semmire. Nem büntet, hanem tanít és nevel. Mindenki annyit teljesít, amennyit akar és bír. De Dave Jessie Holt arra biztat, hogy mégse hagyjuk abba a feladatot, hanem még egy fekvőtámaszt, felülést, stb. végezzünk el. Azt vallja, hogy az emberek csak akkor dolgoznak jól, ha ők maguk akarják elérni a kitűzött célt. Lényegesnek tartja, hogy a feladatokat együtt, csapatként teljesítsék az emberek. Elmondása szerint az ilyen jellegű képzést hatékonyan alkalmazzák problémás gyerekek nevelésére az Egyesült Államokban. Vélhetőleg Magyarországon is segíthetne a családjukból kiszakadt gyerekeknek abban, hogy biztos érzelmi és közösségi háttérrel építsenek maguknak.

Írta: A Szociális Szakmai Szövetség Elnöksége

A SZOCIÁLIS SZAKMAI SZÖVETSÉG ÁLLÁSFOGLALÁSA A CSALÁDON BELÜLI BÁNTALMAZÁS ÉS A SZOCIÁLIS MUNKA VISZONYÁRÓL

A Szociális Szakmai Szövetség – mint a szociális területen működő legjelentősebb szakmai, illetve érdekvédelmi civil szervezetek szövetsége – feladatának tartja, hogy észlelje a szociális munkát érintő társadalmi igényeket, és véleményt nyilvánítson azok kielégítésének módjával kapcsolatban. Az egyik ilyen, nagy nyilvánosságot is kapott probléma a családon belüli erőszak jelensége. E társadalmi problémával és annak megoldási módjával kapcsolatban a Szociális Szakmai Szövetség az alábbi állásfoglalást alakította ki.

A családon belüli erőszak egyike az egyén autonómiáját, emberi méltóságát, mentális és testi egészségét sértő jelenségeknek. Az államnak, illetve a szociális munkásoknak fel kell ismerniük a jelenség súlyát, és ennek megfelelően kell cselekedniük. Ugyanakkor biztosítani kell, hogy a családon belüli erőszak iránti megnövekedett figyelem jottányit se szorítsa háttérbe más társadalmi problémák felismerését és kezelését.

Kutatások sora igazolja, hogy a szegénység, a családon belüli konfliktusok, vagy például a pszichés és érzelmi szükségletek kielégítetlensége az erőszakos cselekmények hatásaihoz hasonló károsodásokat tud okozni a gyermekeknek, sőt felnőtt családtagjaiknak is. Másrészt a gyermeket vagy feleséget (férjet) a családon belül érő erőszak csak egyik része az egyént és a társadalmat fenyegető erőszakos cselekményeknek. Külföldön egyre nagyobb figyelem fordul a fogyatékosok, az öregek, az intézetben élők bántalmazása, valamint az iskolás korosztályok körében jelen-lévő erőszak felé.

A családon belüli erőszakra és más családon belüli problémákra utaló „bántalmazás” kifejezés olyan társadalmi konstrukció, amely a probléma lényegét valamely résztvevő vétkes magatartására vezeti vissza, és a megoldás lényegének a vétkes magatartások felderítését, megbüntetését, a további ilyen magatartásoktól való elriasztást tartja. Ez a nézőpont az információs bázis megválasztására is hatással van. Az eset komplex összefüggéseiből azok az elemek ismerhetők fel, melyek a vétkes magatartásra vonatkoznak.

Az állam, illetve a szociális munkás felismerő tevékenysége nem szorítkozhat a vétkességi modellre. Fel kell tárnai az esetek komplex összefüggéseit. Ez alapján kell eldönteni, hogy az esetet mennyiben helyes az erőszakos cselekménnyel és mennyiben az egyéb körülményekkel magyarázni. (Ennek nem az a célja, hogy elmaradjon az erőszakra adandó válasz, hanem az, hogy a család komplex problémájának más elemei is fontosságuknak megfelelő figyelmet és kezelést kapjanak.)

A bántalmazás nem egységes jelenség, de ezt a népszerűvé váló sztereotípiák időnként elrejtik. A ma Magyarországon folyó médiakampány azt a képet közvetíti, hogy a feleségbántalmazás és a gyermekbántalmazás azonos jelenségek, mindig a férfi az elkövetőjük, és a megoldás a bántalmazó eltávolítása a családból. Ezzel szemben számtalan kutatás igazolja, hogy a gyermeket az esetek legalább felében az anya bántalmazza, ami súlyosságában sem marad alatta az apa általi cselekményeknek. Másrészt viszont igaz, hogy a házastársak közötti bántalmazás tipikus sértettje a feleség, és hogy ehhez gyakran kapcsolódik a gyermek bántalmazása is. A helyzet sztereotip leegyszerűsítése azzal a veszéllyel jár, hogy a jogalkotó, a szakpolitikai döntéshozó, valamint az egyes szociális munkás olyan eszközöket fog alkalmazni, amelyek nem képesek hatékonyan védeni a bántalmazott gyermekek tömegeit.

Meg kell különböztetni a házastársak (élettársak) közötti bántalmazást a gyermekbántalmazástól; továbbá a gyermekek esetében a szexuális abúzust, a fizikai bántalmazást, az elhanyagolást, továbbá az úgynevezett pszichés vagy érzelmi elhanyagolást, illetve bántalmazást. Tanulmányozni kell e kategóriák további belső megoszlását, illetve a közöttük fennálló összefüggéseket.

A bántalmazás-konstrukció határai nem egyértelműek, a definiáláshoz azonban nem mellőzhető a társadalmi, a szakmai tudományos illetve a politikai konszenzus.

A helyzeteknek bántalmazásként való felfogása abból indul ki, hogy a gyermek számára ártalmas helyzetek oka más személyek vétkes (szándékos vagy gondatlan) magatartásában rejlik. A bántalmazás elleni harc képviselői gyakran arra törekednek, hogy elérjék a bántalmazás-kategória kiszélesítését, tehát minél több ártalomnak a vétkes magatartásokra való visszavezetését. Ehhez társul, hogy a bántalmazás elleni kampányok a közvéleményt és a politikai döntéshozókat jobbra csak a nagyon súlyos esetekkel szembesítik. Számos olyan helyzet van, amely ártalmas ugyan a gyermekre, azonban viták folynak arról, hogy helyes-e vétkes magatartásként értelmezni (ide sorolható a pszichés, illetve érzelmi hátrányok számos esete).

Álláspontunk szerint a „bántalmazás” jelentését a bántalmazásra vonatkozó állami döntések előtt, nem pedig után kell tisztázni. Ennek a tisztázásnak nyílnak és egyértelműnek kell lennie. Az állam nem adhat „biankó csekket” senkinek sem arra, hogy tetszés szerint döntsön arról, mit kell vétkes magatartásnak tartani és mit nem.

A bántalmazás problémája nem kezelhető egyetlen módszer alkalmazásával. A bántalmazás kriminalizálása sem jelentheti az univerzális megoldást. A bántalmazás kezelésére komplex megoldásokat kell alkalmazni. A komplex megoldási módok kidolgozása során figyelembe kell venni a WHO és az Európa Tanács ajánlásait.

A bántalmazás elleni hatékonyabb fellépéshez szükség van a jog, a szervezetek és a különféle szolgáltató és jogalkalmazó tevékenységek megfelelő változására. Fennáll azonban a veszély, hogy a bántalmazás problémájának előtérbe helyezése visszaszorítja a problémák komplex kezelését. Az a veszély is fennáll, hogy a jelenlegi segítő szervezetek munkája veszít hatékonyságából, mert lefoglalják a cselekmények kivizsgálásával, bizonyításával kapcsolatos feladatokat. Ezért a bántalmazás elleni állami intézkedéseknek fel kell mérniük a létező ellátórendszerre gyakorolt hatást, és minden esetben kompenzálniuk kell az esetleges torzító hatásokat. Ugyanakkor a szociális szolgáltatások általános és speciális típusainak bővítésével kell megteremteni a bántalmazás komplex kezeléséhez a feltételeket (beleértve e rendszerszemléletnek megfelelő folyamatos képzés fejlesztését és a szociális munka szakszerű, rendszeres szupervízióját).

Budapest, 2002. november 28.

Írta: Hegyi Eszter – Szalai Dóra

A SZOCIÁLIS MUNKA LEHETŐSÉGEI A HAGYOMÁNYOS OKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBEN (A szabadidős tevékenységek szerepe)

„Az iskolavégzés mindenki életrajzának mellőzhetetlen részévé vált, az emberi élet egyik kulcsadatává, mint például az állampolgárság, a származás, a család, a foglalkozás és a lakóhely. Az iskolai végzettség legitim, mindenki által elfogadott módon kategorizálja az állampolgárokat.”²

Bevezetés

Az iskola a másodlagos szocializáció színtere, oktatási feladatok ellátása mellett nevelőmunkára is hivatott. E szerepe különösen fontos lenne mai világunkban, amikor sok családban egyre kevesebb idő jut a gyerekekre és a szülők nagy része is bizonytalan szülői szerepében, így sokan szocializációs hiányosságokkal lépnek az oktatási intézményekbe. Az iskolák felelőssége egyre nő, de a teljesítmény-orientáltság miatt elsősorban az oktatásra helyezik a hangsúlyt, a nevelést nem tudják vagy akarják az iskolák felvállalni, ugyanakkor a szabadidős tevékenységek egyre fontosabbá, szükségesebbé válnak.

Az oktatásban egyre erősödő verseny, illetve az alacsonyabb gyerekszám az iskolákat arra kényszeríti, hogy minél többfajta és minél színvonalasabb képzést nyújtsanak diákjaik számára. A legtöbb iskolában különféle tagozatos osztályok működnek, de a másik póluson ott találjuk a „maradék” osztályokat, ahová azok a diákok kerülnek, akik nem tehetségtelenek, csak éppen nem kiemelkedő képességűek, vagy szüleik kevésbé jó érdekérvényesítők, és nem tudták elintézni, hogy gyerekük valamelyik tagozatra kerülhessen. Ezek a gyerekek és családjaik nem tartoznak abba csoportba, amely képes lenne az iskolarendszer fokozódó differenciálódásából adódó lehetőségeket felismerni és kihasználni.

A „maradék” osztályok stigmatizáló hatása erőteljes. Általában hiányzik belőlük a húzóerő, gyakorta a tanárok is kevesebb energiát fektetnek a tantárgyi képességfejlesztésre, így önmagát beteljesítő jóslatként ezek az osztályok valóban gyengébben teljesítenek.

A képességek szerint integrált osztályokban feltehetően nehezebb dolguk van a pedagógusoknak, de a diákok szempontjából előnyösebbek ezek az osztályok. Ha a gyerekek csoportjait úgy választják szét mesterségesen, hogy ezzel a köztük lévő különbségekre hívják fel a figyelmet, a légkör ellenségeskedéssel telítődhet, amellyel az ez a megoldás nem kedvez a tolerancia kialakulásának és a teljesítmények ösztönző hatásának sem. Jó megoldás lehetne az integráción belül megvalósuló differenciált oktatás, de ez a jelenlegi nagy osztálylétszámok, a tanárok ilyen irányú felkészületlensége és a tárgyi feltételek hiányosságai mellett nehezen kivitelezhető. A változáshoz új szemléletre, másfajta tanárképzésre, több tanerőre, a hagyományostól eltérő eszköztárra lenne szükség.

A tanárképzésben lassan két évtizede követhetjük nyomon azokat a kezdeményezéseket, amelyek a korábbi pedagógiai gyakorlat megváltoztatására törekednek. A reformtörekvések keretében személyiségre koncentrálnak új módszereket dolgoztak ki, valamint olyan kutatásokat végeztek, amelyek eredményei alapján a pedagógusok pályára felkészítése

² Zrinszky László- Iskoláiméletek, iskolai élet. Okker Kiadó, Budapest, 2000

eredményesebb lehet. Az új képzési rendszert kísérletképpen vezették be 1985 és 1991 között, ez alatt az idő alatt azonban bebizonyosodott, hogy a pedagógia hagyományos intézményrendszere támadásként éli meg a hiányosságait és elégtelenségeit felmutató reformtörekvéseket és nem képes gyors, gyökeres változásra.³ A saját tapasztalataink azt mutatták, hogy ezzel párhuzamosan létezik egyfajta elzárkózás a pedagógusok részéről, amely megnehezíti a nyitást más, szintén gyerekekkel foglalkozó szakemberek és szakmák, és a hagyományostól eltérő pedagógiai elképzelések felé.

Az iskolai szociális munka, mint szakma

Mind az iskola, mind a domináns formációként működő nukleáris család két generációs rendszer, amely a tanár-diák, valamint a szülő-gyerek dichotómiák szerint rendeződik. A szülő-gyerek közötti generációs távolság és az ebből fakadó szemléletbeli különbségek éppúgy jellemzik a pedagógus-diák kapcsolatot, különösen az általános iskolában. Ebben a bonyolult, konfúz módon működő viszonyrendszerben jelenik meg egy új típusú feladat és professzió, a szociális munka és az iskolai szociális munkás. Mind a funkció, mind a szakterület a gyerekvédelem tevékenységéből nőtt ki, elsősorban a gyermeki jogok és a gyermekvédelmi törvény szabályozása mentén.

Mindazonáltal Magyarországon az iskolai szociális munka új területnek számít, ezért nem meglepő, hogy az iskolák legtöbbszörében nem működik ilyen szolgáltatás, sőt sok helyen nem is hallottak erről a lehetőségről, vagy idegenkednek tőle.

Az iskolai szociális munka megjelenésének hátterében az az elgondolás áll, hogy helyben a célcsoportok sokkal elérhetőbbek, mint az elszigetelt segítő intézményeken keresztül. A másik ok, amiért a szociális munka az oktatási intézményeken belül is keresi a helyét, az a tapasztalat, hogy a gyerekeknél jelentkező problémák hátterében meghatározó jelentőséggel bírnak az iskolai sikertelenségek, a nem megfelelő tanár-diák, tanár-szülő, iskola-környezet kapcsolat. Ennek megfelelően formálódtak az iskolai környezetben alkalmazott segítő tevékenység típusai, az iskolaváltoztató, közösségi, egyéni esetkezelő, stb. megoldások.

Az iskolai munkát az teszi a szakma speciális területévé, hogy a tanár-diák-szülő viszonyrendszerrel dolgozik, és a segítő az intézmény működésébe integrálódva közvetlen kapcsolatrendszer alakíthat ki, ezáltal korábban felismerheti a problémát és helyben kezelni tudja ezeket.

Kérdéses azonban, hogy az integrálódás milyen foka a legkedvezőbb a munka hatékonysága szempontjából. Az iskolán belül működő szociális munkás helyzete előnyösebb-e, mint egy külső intézményben dolgozó szakemberé, aki iskolai munkát végez? Mindkettőnek vannak előnyei, hátrányai. Ha az iskola alkalmazottjaként dolgozik, könnyebben elérhető és ő is könnyebben elérhet embereket, szükség esetén gyorsabban tud beavatkozni. Szorosabb kapcsolatot építhet ki. Viszont az intézmény igazgatója pedagógus, aki a szociális munkásétól alapvetően különböző szemlélettel rendelkezik. A szakmai szupervízió sem biztosított, és nagyobb az esetekbe, illetve az intézmény életébe való bevonódás esélye.

Ha külső intézmény alkalmazottjaként tevékenykedik valaki, információit gyakran másodkézből kapja, ezen kívül nagyobb ellenállást tanúsíthatnak munkája iránt. Viszont nagyobb mozgástérrel rendelkezik, objektívebb tud maradni, és a megfelelőbb szakmai háttér miatt jobban tudja képviselni és érvényesíteni a szakma értékeit, érdekeit az iskolával szemben.

³ Hartmann Mariann: Gyermekvédelem, személyiségfejlesztés, családi életre nevelés a pedagógusok alapképzésében /Család, Gyermek, Ifjúság 2001/1./

Mivel a szociális munka az oktatási intézményekben még nem általános jelenség, mindkét lehetőséggel élnünk kell, szem előtt tartva az említett pozitív és negatív hatásokat.

Az iskolai gyermekvédelem szereplői

Az iskolai szociális munka fokozatos térhódítása jelzi, hogy a szaporodó nehézségeket már nem lehet kimondottan a gyermekvédelmi felelősök munkáján keresztül megoldani és nem lehet csupán hatósági eszközökkel kezelni. Ebből az irányból a szolgáltatói szerepek felé kell elmozdulni.

A gyermek- és ifjúságvédelmi felelős-státusz és néhány iskola nyitása a szociális szféra felé lehetővé teszi szakmánk „beszivárgását” az iskolarendszerbe. Ahhoz, hogy ez a munka értékes tartalommal teljen meg, a problémamegoldás mellett a prevencióra is hangsúlyt kell helyeznünk. A munka fókusza már nem csak az egyén, hanem a közösség, és nemcsak a hátrányos helyzetű fiataloknak, hanem minden gyermeknek hasznos szolgáltatásokat kell nyújtanunk. Erre jó lehetőség nyílna a szabadidős programok keretein belül, ezek megszervezésére azonban még csak szórványos próbálkozások jellemzők.

Az iskolákban dolgozó valamennyi pedagógusnak vannak gyermek- és ifjúságvédelemmel kapcsolatos feladatai, kötelezettségei. A tanárok töltenek el a legtöbb időt a gyerekekkel, az ő szerepük a tanulók fejlődését veszélyeztető körülmények korai felismerésében és feltárásában tehát döntő jelentőségű. A problémák korai felismerése mellett a pedagógusok munkájában prevenció törekvéseknek is érvényesülniük kell. Ezek a lehetőségek a diákok önbecsülésének erősítésében, munkájuk elismerésében, saját belső bizonytalanságaik, feszültségeik oldásában rejlenek, és egy-egy tanóra keretén belül is megvalósíthatóak.

Ha egy pedagógus úgy érzi, hogy saját eszközeivel nem képes segítséget nyújtani az adott problémában, úgy első lépésben a gyermek- és ifjúságvédelmi felelőshöz fordulhat, illetve ha dolgozik az intézményben szociális munkás, ő is a segítségére lehet, aki vagy magát a tanárt támogatja a segítő folyamatban, vagy átveszi az esetet. Ha a probléma meghaladja az iskola kereteit, az ott dolgozó szakemberek kötelesek azt jelenteni az illetékes gyermekjóléti szolgálatnak. Az esetátadás azonban nem jelenti az iskola felelősségének megszűnését. A két intézmény további együttműködésére van szükség a sikeres munkához.

Abban, hogy egy iskola optimálisan láthassa el alapvető funkcióit, nagy szerepet játszik az ott dolgozók együttműködése. Az iskolai életben ez különböző szakmák találkozását jelenti, amelyek eltérő módszerekkel, más szempontok alapján végzik tevékenységüket. Céljuk azonban közös: a gyerekek egészséges fizikai, szellemi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének elősegítése és biztosítása. Ahhoz, hogy a különböző szakemberek együttműködése konfliktusmentes és ezáltal hatékony legyen, fontos megismerni és elismerni az egyes szakmák értékeit, módszereit és eszközeit, illetve meghúzni és tiszteletben tartani azt a határt, amelyek a különböző szakmák kompetenciáit jelölik.

Az iskolai szociális munkás tevékenységi köre

A következőkben megpróbálunk egy strukturált áttekintést adni az iskolai szociális munkás feladatairól.

1. Egyéni beszélgetések:
 - lelki segítségnyújtás
 - szupervíziós jellegű beszélgetések
 - tanulási és magatartászavaros gyerekekkel való foglalkozás
 - pályaválasztással kapcsolatos beszélgetések

2. Konfliktusokban való közvetítés:
 - gyerekek és iskola között (interaktív videó)
 - szülő és iskola között
 - diákok között
 - szülők és gyerekek között (pl. videó home tréning, családterápia, mediáció, facilitálás)
3. Hátrányos helyzetű gyerekek helyzetének javítása
 - szociális intézményekkel való kapcsolattartás a szolgáltatások és lehetőségek felkutatása
 - családlátogatások
4. Az iskolakerülés, kimaradás okainak felderítése és kezelése
5. Szabadidős tevékenységek szervezése
 - egyszeri rendezvények
 - szakkörök, klubok, csoportok
 - táboroztatás
 - családok bevonása
6. Pályázati lehetőségek felkutatása, pályázatok írása
7. Krízisintervenció

Ez a tematizált felsorolás kiegészítendő néhány elvi, módszertani, pragmatikus lehetőséggel, amellyel hatékonyabbá tehető az iskolai mentálhigiéné. A mentálhigiéné oktatás a tananyaghoz kapcsolódóan felvilágosító és preventív jellegű ismeretek, információk átadását jelenti. Ezek önmagukban kevésbé hatékonyak, de egy átgondolt program részeként komoly megalapozó jelntőségük lehetnek. A mentálhigiéné prevenciók tevékenységekben a megelőzés mellett, az ártalomcsökkentés játszik szerepet nem konkrét ismeretek, hanem olyan interaktív módszerek nyújtásával, mint a helyzetfelismerés, nemet mondás gyakorlása, önismeret fejlesztése. A korrektív programok a különféle szocializációs lemaradások, a családi helyzetből, fogyatékosságból fakadó gátlások leküzdését tűzik ki célul, ügyelve arra, hogy a változások stigmatizáció nélkül valósulhassanak meg. Az önértékelés fejlesztése, a fiatalok önbizalmának növelése, együttműködési készségük fejlesztése hozzájárulhatnak ahhoz, hogy sikeresen birkózzanak meg az iskola, később az élet kihívásaival. Mindezt közösen átélt élményekkel és speciális (például drámapedagógiai) módszereken alapuló programokkal érhetjük el. Az önsegítés, kortárs-segítés olykor előnyösebb lehet, ha a gyerek nem képzett segítő, hanem kortársától kér segítséget, akit hasonló életkoruknál fogva könnyebben bizalmába fogad, és így az önhatékonyság és autonómiaérzés is jobban megmarad. A hatékony segítségnyújtás érdekében fontos a kortársak képzése, ebben a szociális munkás is szerepet vállalhat. A mentálhigiéné pedagógiai munkában érvényesülhet a tanárok kreatív és empatis viszonyulása a diákokhoz. Nem feledkezhetünk el a tanárok megerősítéséről sem. Számukra biztosítani kell folyamatos esetmegbeszélő csoportot, konzultációs lehetőséget, kiegészítő megelőző programokat. A szupervízió a minőségbiztosítás fontos része lehetne, mivel ez szintén a pedagógusok személyiségének védelmét szolgálja. A szülők is bevonhatók az iskola életébe, részt vehetnek annak döntéseiben, és sok esetben segítséget nyújthatnak működésében (akár személyes részvételükkel, akár anyagi támogatásuk, vagy kapcsolati tőkékük mozgósítása által). A szülők számára szervezett csoportok fontos mentálhigiéné hatások hordozói lehetnek, amelyek pozitívan hatnak vissza a gyerekekre is. A közösségi mentálhigiéné keretein belül az iskola együttműködhet különböző segítő szervezetekkel, kulturális csoportokkal, egyházi, karitatív szolgáltatásokkal. A gyerekek és szüleik egyaránt

bevonhatók helyi közösségi akciókba. A közösség élő problémáinak megismerésében és kezelésében az iskola is szerepet vállalhat, erőforrásokat és intézményi háttérrel biztosíthat a szükséges változásoknak.

Az iskolai szociális munkás kliensköre

Az iskolai szociális munkás folyamatos feladata az igények feltérképezése. Tapasztalataink alapján az iskolában felmerülő igényeket három csoportba lehet sorolni: gyerekek, tanárok, szülők szükségletei. Ez az igény és szükségletfelmérés szorosan összefügg azzal, hogy ki lesz a szociális munkás kliense, illetve, hogy ez mennyire találkozik a pedagógusok előzetes elképzeléseivel.

A tanár feladata és kompetenciája olyan légkört teremteni, amelyben zökkenőmentesen le tud vezetni egy tanórát. Gyakran érzik magukat eszköztelennek és olyan fegyelmezési formákhoz menekülnek, mint az ellenőrző könyvbe való beírás vagy az igazgató személyének bevonása. Az, hogy egy tanár saját értékeiből és belső erőiből teremtsen meg tekintélyt, nehéz és főleg hosszú folyamat. Érdekes kérdés, hogy ez a belső erő, amelynek a tanárképzésből, a tanár személyiségéből és közvetlen környezetéből kellene táplálkoznia, miért nem jut hangsúlyos szerephez egy idő után a tanári pályán.

A tanárok fontos igénye e kérdés mentén kielégítetlenül marad: nem érzik elég hatékonynak magukat a fegyelmezés terén, nincsenek meg a megfelelő eszközeik ehhez és a problémáik megoldásában nem kapnak segítséget. Ezekben az esetekben lehet a tanárokról, mint kliensekről gondolkodni, olyan személyekről, akiket a tanár szerepükben lehet és kell megerősíteni. De gondolkodnak-e úgy magukról, mint akik potenciális kliensek lehetnek ebben a rendszerben? Ez felvet egy kényes kérdést. Hogyan segítsünk egy tanárnak úgy, hogy közben ne kérdőjelezzük meg tanári kompetenciáját? Sok múlhat az adott tanáron, azon, hogy hogyan gondolkodik önmagáról, tanári szerepéről és magáról a pedagógusi pályáról.

Elképzelhető, hogy valamilyen formában megoldódik ez a kérdés, például azok a tanárok, akik jóban vannak, megbeszélik aktuális gondjaikat egymással. De nyilván ilyen feszültségoldó beszélgetésekre nem mindenkinek van lehetősége, vagy nincsen elég, ezért mindenképpen az iskolai munka egyik feladata a tanároknak nyújtott intervíziós jellegű munka.

Ennek rendeltetésszerű működtetése azonban hosszú folyamat eredménye, mert a pedagógusok gyakorta nem ismerik fel, vagy nem merik felvállalni, hogy saját problémájukról van szó. Ehelyett a rendetlenkedő, fegyelmezetlen tanulókat küldik a szociális munkáshoz, hogy „talán ő tud vele mit kezdeni”. A szociális munkásnak ilyenkor tudatosítani kell a tanárban, hogy egy négy szemközti beszélgetés teljesen más helyzetet teremt, a gyerek másképpen fog viselkedni, mint egy osztályközösségben a tanárral szemben, tehát ilyen keretek között a probléma nem feltétlenül orvosolható.

A tanárok gyakran bizonytalanok a szociális munkással szemben, hiszen nem látják, hogy egy nem pedagógus végzettségű szakember hogyan tudna segíteni nevelési kérdésekben. A tantestület felé közvetíteni kell, hogy ők a nevelési, oktatási módszerek legjobb ismerői, mi nem felülbírálni szeretnénk őket, de talán tudunk olyan szempontokat adni, olyan kérdéseket felvetni, amelyek közelebb vihetik őket nehézségeik leküzdéséhez, és megerősíthetik őket szakmai szerepükben.

A klienscsoport legszélesebb rétegét az iskola tanulói alkotják. Törekedni kell az önkéntesség biztosítására, amit nem minden esetben könnyű megvalósítani. Ahhoz, hogy a tanárok kérése is teljesüljön, és az önkéntesség elve se sérüljön, a direkt küldés helyett a

tanárokat megkérhetjük, hogy csak jelezzék a problémát, a gyerekkel azonban már mi vesszük fel a kapcsolatot, mi ajánljuk meg számára segítségünket, amire természetesen nemet is mondhat. A gyerekekkel folytatott egyéni beszélgetéseket igyekezzünk a szünetekre és a tanórák utáni időszakra korlátozni, mert ellenkező esetben előfordulhat, hogy a gyerekek azért kezdenek el problémáikat „termelni”, hogy lóghassanak az órákról. A tanórák alatti félfogadás további veszélye, hogy a nehézségekkel küzdő gyerek nem feltétlenül szeretné társai előtt felvállalni problémáját, az egyórás hiányzás okát osztálytársai nagy valószínűséggel meg akarják tudni, és ezzel akár el is ijeszthetjük a tanulót a segítségkéréstől.

A szülőkkel az iskolai szociális munkás kétféleképpen kerülhet kapcsolatba. Egyfelől, ha a szülő keresi meg, illetve, ha a tanár vagy a gyerek jelzése alapján ő veszi fel a kapcsolatot a szülőkkel. A találkozásra sor kerülhet az iskolában, de a család otthonában is. A családlátogatás számtalan előnnyel jár, hiszen rengeteg információt ad a kliens saját környezetében való megfigyelése. De csak akkor éljünk ezzel a módszerrel, ha a család beleegyezését adta, és előzetesen időpontot egyeztettünk.

A szabadidő szerepe az iskolában

A szocializáció elsődleges színtere a család, amely alapvető magatartás- és jellemstruktúrákat átadással szolgálja. Ezt követően az iskola a család bensőséges viszonyain túlmenően a fiatalokkal szemben olyan új magatartási követelményeket támaszt, amelyek révén megismerteti velük a társadalom normáit és szabályrendszerét. Az iskolai nevelés nem kizárólag a családi nevelés folytatása, de korrekciója is egyben. A gyerekeket ezen kívül számos szocializációs hatás éri a kortárscsoport, a média, vagy a fogyasztás rendszerének (ide tartozik a szabadidő is) oldaláról, és ez a pluralisztikus szocializáció nem mentes az ellentmondásoktól. Az iskolai szociális munka keretében – akár szabadidős tevékenységek által is – segíthetjük a fiatalokat a jobb eligazodásban. A szabadidős programok szocializációs hatását önmagában nem érdemes értékelni, mert azok a hagyományos nevelési intézmények tevékenységével párhuzamosan folynak, azt kísérve, kiegészítve és korrigálva. Hatásuk ebből adódóan a különböző szocializációs közeg kontextusában értelmezhető. A tanulás és a szabadidő együtt, egymástól elválaszthatatlanul alkotja az iskola nevelési rendszerét. Az iskolai programok értékei abban rejlenek, hogy feladatuk nem csupán a gyerekek meglévő igényeinek kielégítése, hanem azon túlmenően új, általunk pozitívnak tartott igények felkeltése is. A szabadidős program olyan színtere a diákok életének, ahol önálló döntéseket hozhatnak alacsonyfokú szabályozottság mellett.

Ha olyan kínálatot tudunk nyújtani a gyerekeknek, amely megfelelően aktivizálja őket, amely lehetőséget nyújt az önkifejezésre és kreatív tevékenységre, akkor olyan tudásokra tehetnek szert, amelyekre tantárgyi keretben, 45 perc alatt nincs lehetőség. A gyerekek munkájára épülő rendezvény során, a szervezők megtanulnak kooperálni, gazdálkodni, felelősségteljesen cselekedni, a választás szabadságával élni.

A tantárgyi tudás felhasználásának lehetőségén túl az iskolai szabadidős rendezvényeknek kompenzációs szerepük is van. Ebben a keretben jelennek meg azok a tudások és technikák, amelyek nem tantárgyi ismeretanyaghoz kötődnek, mégis fontos részei az életszerű, mindennapi életben használható tudásnak.

Tapasztalataink azt mutatták, hogy a szabadidős programok kedvező hatása elsősorban a jó tanulók körében érvényesül. A gyengébb tanulók távolmaradása az iskolai szabadidős tevékenységekről iskolai kudarcélményeikkel is magyarázható. A szociális munkás feladata

lehet, hogy az ő motivációjukat is felkeltse olyan programok szervezésével, amelyek nem kapcsolódnak tanulmányi előmenetelhez, és amelyeket nem pedagógusok vezetnek.

A programok megszervezésénél nagy hangsúlyt kell fektetni az önkéntességre, és a választás lehetőségének biztosítására, amelyek a szociális munkának egyébként is alapértékei. Az önkéntesség gondolata a „nemválasztás” lehetőségét is magában foglalja. Ha kötelezővé teszünk egy szabadidős rendezvényt, éppen legfőbb vonzerejétől fosztjuk meg. A gyerekeket megnyerni sokkal nehezebb, mint kötelezni. Választásukat úgy befolyásolhatjuk, ha mindent megteszünk azért, hogy veszteségnek élje meg, ha kimarad egy programból. Ehhez megfelelő eszköz, ha az adott rendezvénynek látványos beharangozása és utóélete van (plakátok, fényképtabló, videó részletek bemutatása, újság, stb).

„Arra is tekintettel kell lennünk, hogy mindig lesznek olyan diákok, akik szabad idejükben mindenféle iskolai befolyástól mentesek akarnak maradni, esetleg különböző iskolai kudarcok miatt a kötelező tanítás után menekülnek az iskolából. (...) Az iskola sok minden tehet e téren, például a távolmaradók érdek-élődési körének behatódott feltérképezésével, kielégítésével, illetve alakításával.”⁴

Olyan iskolai programkínálat biztosítását kell célul tűznünk, amely versenyképes azokkal a hatásokkal, amelyek az iskolai környezeten kívül érik a gyerekeket. Az iskola munkatársainak felelőssége nem csupán a választás befolyásolása, az igények felismerése és újak felkeltése, hanem olyan iskolán belüli alternatívák állítása, amelyek híján a diákok figyelme természetesen fordul más lehetőségek felé. Egy-egy szerény költségvetéssel dolgozó iskolai program a személyes ismeretség, a személyes megszólítás által válhat versenyképpé, illetve azáltal a lehetőség által, hogy a gyerekek nem csupán passzív befogadói egy mások által kitalált programnak, hanem aktív, cselekvő részesei, létrehozói annak. Efféle tevékenységet, a kreativitás kiélését, a másokért végzett fárasztó munkajóleső örömét csak a legtrikább esetben kínálják a plázák, bevásárló központok és játéktermek.

A választásnak az is fontos előfeltétele, hogy előre, időben és konkrétan tudható legyen minden fontos ismeret a programról. Nem csak a helyszín és a kezdési időpont, de a program pontos menete, a szereplők, a játékok, az esetleges nyeremények. Amennyiben lehetséges, állítsuk választás elé a gyereket, több egymást követő program közül, vagy akár egy programon belül is, a párhuzamosan zajló különféle programelemekkel, amelyek mindegyike más-más tevékenységre adnak lehetőséget. Jó eséllyel több résztvevő fogja jól érezni magát ott, ahol egyszerre lehet kézműveskedni és nyereményekért versengeni, esetleg egy csendes sarokban ezzel párhuzamosan tea mellett beszélgetni, zenét hallgatni, mintha ezek a programelemek szigorúan egymás után következnének.

A választhatóság legérdekesebb alternatívája a gyerekek számára az lehet, hogy a rendezvényen nézőként, befogadóként vehet részt, vagy kedve szerint vállalhat szerepet a program létrejöttében. A szervezésben és lebonyolításban való közreműködés nagymértékben segíti a bevonódást és elköteleződést az aktuális szabadidős program mellett. A szabadidős programoknak szociális munkás szemszögből fontos feladata, hogy alternatív integrációs részvételi lehetőséget biztosítson anélkül, hogy a résztvevőket normális-deviáns sémákba sorolná. A szabadidős programoknak más területeket kell érinteniük, mint amiben a gyerek az iskolában sikertelen. Hacsak nincs egy bizonyos célcsoportunk, a szabadidős kínálat ne legyen előre megszabott, hanem a résztvevők elvárásai, érdekei, igényei

⁴ Sántha Ferenc: Szabadidőközösségek, Gondolat, Bp. 1975.

határozzák meg. A szükségletek nem mindig tudatosulnak az érintettben. Ezzel szemben az érdeklődés mindig tudatos, éppen ezért kifejezhető. Az érdeklődés alapköve a szabadidős foglalkozásoknak, mert egyfelől előzetes tanulási folyamaton alapul – és így képet ad a résztvevőkről –, másfelől nem csak azt mutatja meg, hogy az illető milyen, hanem azt is, hogy milyenné szeretne válni. Mivel a szociális munka a szabadidő eltöltésének elsősorban csoportos formáit szervezi meg, számolnunk kell azzal, hogy az együttlét során a résztvevők érdeklődési területei nem csak összegződnek, hanem változnak is, a kommunikáció által újrafogalmazódnak, vagy egészen újak keletkeznek, így a fiatalok sokkal készebbek az új ismeretek befogadására, mint amikor egy intézményben előre meghatározott, korlátozott és differenciált kínálatot nyújtanak számukra.

Az iskolai szabadidős programok szervezésében eleinte a szociális munkás előkészítő-lebonyolító munkája a domináns, azonban jelentős előrelépést, és minőségi változást eredményezhet, ha gyerekek maguk is fokozatosan egyre növekvő szerepet kapnak a programok létrehozásában. Mindez egy folyamat eredményeképpen képzelhető el, amelynek alapja valóban a fokozatosság. A folyamat célja, hogy tétnélküli kritikusokból felelősséget vállaló, aktív cselekvőkké váljanak a résztvevők. A szakembereknek nem csak elindítania kell ezt a folyamatot, hanem figyelemmel kísérnie, és gondoskodnia arról, hogy azokat, akik ki akarják próbálni képességeiket a programszervezés terén, védőháló biztosítsa, amely megkíméli őket az esetleges kezdeti kudarcoktól, veszélyektől.

Ha a programokat az elvárások oldaláról közelítjük meg, akkor figyelembe kell vennünk, hogy a kínálatnak – főleg általános iskolásoknál – a szülői igényeknek is meg kell felelniük. A legfontosabb, alapvető elvárás, a teljes és maximális fizikai, érzelmi és erkölcsi biztonság a rendezvény teljes idejére.

Minden szabadidős tevékenység alapmintázata a társas együttlét. Eközben a fiatalok ismereteket szerezhetnek saját magukról, tájékozódhatnak a társadalmi valóságról, gyakorolható az alkalmazkodás, a konformitás. A társas közösségek kialakulása az iskolai élet megkezdésével kezd igazán fontossá válni a gyermekek életében. Leggyakrabban spontán módon alakulnak ki a gyerekközösségek, kölcsönös választások útján. A visszahúzó, nehezen kapcsolódó gyerekek közösségbe segítése fontos feladata a szociális munkának. A segítség irányulhat egyfelől a visszahúzó okainak felderítésére, de ennél nagyobb hangsúllyal szerepelhet célként olyan miliő megteremtése, amely könnyebbé teszi a közösséghez való kapcsolódást.

Összegzés

Az oktatási rendszer sok esetben nem képes kompenzálni a szocializációs hiányosságokat és a kulturális különbségeket. Általánosan jellemző, hogy az iskolarendszer kilöki magából a problémás gyerekeket ahelyett, hogy segítségükre sietne. Az iskolai kudarcok hátterében gyakran diszfunkcionális családi élet, esetleg valamilyen deviancia húzódik meg, és úgy tűnik, hogy az oktatási rendszer nem felkészült az ilyen helyzetek kezelésére. A speciális pedagógiai módszerek mellett más szakemberek jelenléte és bevonása nyújthat támogatást a gyerekek, illetve családjaik számára. Az iskola a gyermek és ifjúságvédelmi felelős foglalkoztatásával a gyermekvédelmi rendszer részét képezi, bár hatékonyságát tekintve ez a működési forma – legalábbis a jelenlegi formában – igencsak megkérdőjelezhető. Az utóbbi időszakban az iskolák, párhuzamosan a pedagógusképzésben zajló lassú változásokkal, mintha kezdenének nyitottabbakká válni a segítő szakmák, így a szociális munka irányába. Ezt kihasználva feladata a szociális szakembereknek az iskolai munka elfogadtatása, és köztudatba való beépítése. A szociális munka szempontjából az

iskola azért bizonyul fontos terepnek, mert helyben nyílik lehetőség a veszélyeztetett, problémás gyerekek stigmatizáció nélküli kezelésére, egyéni, csoportos, esetleg a közösségi szociális munka módszereivel.

A segítő szakmákban dolgozók hosszútávú, hatékony munkájában lényeges szerepet játszik a szupervízió. Ez a szociális szférában, mint énvédő, a kiégést megelőző lehetőség már elterjedt, ugyanakkor az iskolában egyáltalán nincs jelen. A pedagógusok, akár csak a szociális munkások személyiségükkel dolgoznak, az érzelmi megterhelések nyomán fellépő kimerültség, reménytelenség és inkompetencia-érzés beidegződhet a saját személyiségbe. Ezen kívül a munkára vonatkozó negatív attitűdök összességükben szintén kiégéshez vezetnek. Ha ezek a folyamatok nem tudatosulnak, nem csak a személyiség, de a diákokkal való kapcsolat szempontjából is kockázatot jelentenek.

A pedagógus, és sajnos a szociális szakmákból is hiányzik a folyamatos visszajelzés, értékelés. Ezek fontossága nem vitatott kérdés, de szempontjai egyelőre kidolgozatlanok. A fejlettebb szociális ellátó rendszerekben egyre hangsúlyosabb szerepet kap az értékelés, mint a hatékonyság fontos mérőeszköze. A szociális szakmában elért eredmények valójában nehezen értékelhetőek, mégis lényeges lenne találni néhány szempontot, amelyek alapján úgy értékelhetjük munkánkat, hogy közben ne veszítsük el annak spontaneitását.

Felhasznált Irodalom

1. Bányai Sándor: „A fűrészelést nem megtiltani kell, hanem megszervezni” in: Tanári létkérdések, Ftaabe Kiadó, Bp. 2000
2. Dr.Buda Béla: A személyiségfejlődés és a nevelés szociálpszichológiája. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1986
3. Budai István (szerk.): Szociális munka az iskolában, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1996
4. Sántha Ferenc: Szabadidőközösségek, Gondolat Kiadó, Bp. 1975
5. Zsinszky László: Iskolaelméletek és iskolai élet, Okker Kiadó, Bp. 2000
6. Hartmann Mariann: Gyermekvédelem, személyiségfejlesztés, családi életre nevelés a pedagógusok képzésében, Család, Gyermek, Ifjúság 2001/1 .sz.

Írta: Utasi Judit

AZ AGRESSZIÓRÓL

„Az ember főként akkor házasság- és családképes, ha önmagával boldog házasságban él.”

Novalis

A kriminológia kevés figyelmet fordít a társtudományok új nézeteire, ezért az agresszió igazi természete – amely biológiai alapokon is nyugszik – rejtve marad előtte. Számtalan elmélet járta körül az erőszakot, így a frusztráció-agresszió elv, az erőszakot mentális betegségekre, kromoszóma-rendellenességekre visszavezető elméletek, a szociális tanulás elve, az anómiaelmélet, a szubkultúraelmélet, a szimbolikus interakció elv, a szociokulturális magyarázat, és még sorolhatnám. „A külföldi és hazai kutatási eredmények igazolják, hogy egyes erőszakos bűncselekmények okságában áttételesen és más tényezőkkel együtt szerephez jutnak az elkövetők...biológiai, fizikai károsodása, mentális deficitje, közelebbről azok a veleszületett, illetőleg a szocializálódási folyamatban kialakult vagy szerzett pszichikai tulajdonságok, amelyek az egyén magatartását általában meghatározzák, befolyásolják.”⁵ A kriminológusok ezért nem zárkoznak el a biológia tudományától; eredményeitől, elveitől és elméleteitől. Nem lehet csak a pszichológia és a szociológia tanaira szűkíteni a kitekintést, és ez annál inkább így van, mert ezek a tudományágak maguk sem határolódnak el a biológiától. A modern biológiától való idegenkedés mögött valószínűleg Lombroso elavult elméletei, a rasszizmus és a politikai inkorrekttség bélyegétől való félelem húzódik meg, de „a legújabb kutatások bebizonyították, hogy a bűnözésnek igenis vannak pszichobiológiai vonatkozásai, amelyek azokhoz hasonlítanak, amit a depresszióval kapcsolatos vizsgálatok tártak fel... Olyan bizonyítékok is vannak, amelyek genetikai eredetű bűnözési hajlamra utalnak.” C. R. Jeffery elképzelései szerint a bűnözői magatartás tanulmányozásának „elméleti keretét egy bioszociális interdiszciplináris modellnek kellene képeznie.”⁶

Az utóbbi években integrált elmélet jelentkezett ezen a téren, amely J. Q. Wilson és R. Herrnstein nevéhez fűződik. Szerintük egyaránt figyelembe kell venni az emberi magatartás vizsgálata során a környezeti és pszichológiai tényezőket, és végül a hajlamot is. „A gének és a környezet kölcsönhatása az, ami néhány emberben kialakítja a bűncselekmény elkövetésére hajlamos személyiséget. Az érvelés számba veszi az olyan tényezőket, mint az IQ, a testfelépítés, a génállomány, az impulzivitás, a kielégülés késleltetésének képessége, az agresszivitás, sőt még a terhes anyák cigarettázási és ivási szokásai is.”⁷ A kutatók úgy vélik, hogy a tartós (kisgyermekkor óta meglévő) személyiségjegyeknek ugyanolyan szerepük van a bűncselekmények elkövetésekor, mint a pillanatnyi szükségleteknek.

*

⁵ Bakóczy Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben BM Kiadó, Budapest 2001. 338. o.

⁶ Freda Adler – Gerhard O. W. Mueller – William S. Laufer: Kriminológia Osiris, Budapest 2000. 134. o.

⁷ Adler – Mueller – Laufer: Kriminológia 147. o.

A személyi identitás alakulása, a személyiség formálása kulturális átörökítéssel, azaz tanulással, és szociális integrációval, azaz szerepek és – többek között – a társas világ normatív rendjének elsajátításával megy végbe. Általában azt lehet mondani, hogy „az örökletes és környezeti tényezők hatása nem összegződik, hanem bonyolultabb módon korrelál egymással”,⁸ és ez a megállapítás igaz az emberi erőszakra is.

A humánétológia és az evolúciós biológia arra a tényre világít rá, hogy az emberi tanulás genetikai programja komplex tanulási modellre vonatkozik, amely felöleli a szocializáció menetét; a kommunikációt, a problémamegoldást, az azonosulást, és a minta követést. Ebben az összetett rendszerben sajátítja el a gyermek – elsősorban – mikrokörnyezetében, a családjában szüleitől és más rokonaitól a konfliktusok kialakítását, elhárítását, kezelését, stb.

A szocializáció elméletének a biológia eredményei alapján új tanulási modellt kellett megalkotnia, amelynek részét képezik az alábbiak: nincs egyetemes tanulási képesség az élővilágban, az emberi tanulás a genetikai kód nyitottságán alapul, a tanulás egész életünkön keresztül tart, és a legspecifikusabb tanulási módunk a nyelvhasználat, a kommunikáció, mégpedig kooperációs és konfliktusos cselekvéseken keresztül.⁹

Kényszer és erőszak többféle formában van jelen életünkben kora gyermekkorunktól kezdve, amelyek egy része – szoktatás formájában – szükséges a kötődéshez, biztonsághoz, az egészséges mentális fejlődéshez, de „az erőszak igazi kohója a család és a szűkebb környezet volt mindig”,¹⁰ -ott gyökerezik a gyermekek testi fenyegetése, a szülők konfliktusai, a feleségek verése, csak ezt a maga teljességében senkinek nem sikerült feltárni. Minden egyes család bonyolult szövevényt alkot, amelyben meghatározó kommunikációjuk, céljaik, egymáshoz való viszonyuk, és konfliktusaik. Csak akkor létezhet kölcsönös bizalom a családban, ha kifejezhetők az ellentétes érdekek, ha ezek a viták során felszínre tudnak kerülni. Természetesen nem elhanyagolható szempont a viták kialakítása, rendezése, elfojtása, vagy agresszióval történő „megoldása”.

*

A biológiai agresszió az emberben is megtalálható szabályozó mechanizmus, speciális, csak rá jellemző vonásokkal. Nagyon változatosan nyilvánulhat meg, és szintje tanulással befolyásolható, módosítható, illetve elnyomható, annak ellenére, hogy öröklött, genetikai alapjai vannak. A biológiai agresszió Csányi-féle csoportosítása:¹¹ 1. territoriális, 2. tulajdonnal, birtoklással kapcsolatos, 3. explorációs, 4. nevelői, 5. normatív/morális, 6. kívülállóval szembeni, 7. csoportos, 8. frusztrációs (vágyak és kívánságok megvalósíthatatlansága miatt; a leggyakoribb, annak ellenére, hogy egész szocializációnk során számos fékező, levezető módszert sajátítunk el leküzdésére), 9. szülői (a gyermekgondozás része, célja a gyermek viselkedésének befolyásolása), 10. autó (saját testre irányul, legszélsőségesebb megnyilvánulása az öngyilkosság). (Utóbbi hármat önkényesen emeltem ki a sorból, mert ezeket magam is felfedeztem Somlai: Húsz év c. munkájának feldolgozása során, amely példáinak ismertetésére a későbbiekben kerül sor.)

⁸ Somlai Péter: Szocializáció Corvina, Budapest 1997. 50. o..

⁹ Somlai 52-53. o

¹⁰ Somlai 62. o.

¹¹ Csányi Vilmos: Az emberi természet: humánétológia Vince Kiadó, Budapest 1999. 173-175. o.

A kulturális agresszió az emberben a szabály követés iránt meglévő késztetés hatására alakult ki, így a rangsort kulturális ideák, viselkedési szabályok határozzák meg, de a biológiai agressziótól eltérően hiányoznak természetes élettani határai. Legjellegzetesebben háborúként nyilvánul meg, tehát a biológiai formák közül. A kívülállóval szembeni és a csoportos erőszak a gyakori.¹²

*

Az ember alapvető rendszerszervező tulajdonsága, és biológiai adottságai alapján hosszabb-rövidebb időre kialakul az a kis csoport, amit családnak nevezünk. Ha az emberek szexualitás, anyaság, együttműködés miatt kapcsolatba kerülnek egymással, azonnal megindul a csoporttá, rendszerré szerveződés.¹³

Ma Magyarországon a családok jelentős részében középkori állapotok uralkodnak. A házas-, élettársi kapcsolatokban megnyilvánuló erőszaknak sokkal több nő esik áldozatául, mint férfi. Azonban a férfiak sem tekinthetők a konfliktusok győzteseinek, így a családi erőszaknak egyaránt vannak női és férfi, felnőtt és gyermek áldozatai, ahogy Somlai Péter is megállapította.¹⁴ A nőkre a verbális erőszak, míg a férfiakra a testi bántalmazás és a szexuális erőszak a jellemző. A közvélemény általában, és a nők nagy része is a házasság normális velejárójának tekinti az agressziót. Nem tesznek ellene semmit, mert szégyellik, vagy úgy gondolják, nincs joguk hozzá. A családok jelentős hányadában mindennapos a hangos veszekedés, az erőszakkal való fenyegetés. Az agresszív családi légkör meghatározza a benne felnövekedő gyerekek életesélyeit, boldogulását is. A konfliktusok leggyakoribb oka a család anyagi szűkössége, valamelyik fél rendszeres távolmaradása otthonától, ellentétes felfogás a gyermeknevelésről, aránytalanság a háztartási munkamegosztásban, nemi élettelle kapcsolatos veszekedések. Összességében a férfiak és nők családon belüli – és természetesen kívüli – igazi embertársi viszonya, egyenrangúsága hiányzik. Nincsen kölcsönös tisztelet, autonómia, személyes szabadság, egyenlőség.¹⁵

*

Somlai Péter: Húsz év című – nemrégiben megjelent – tanulmányában 19 családot ismerhetünk meg, akiket a szerző és munkatársai húsz év alatt háromszor kerestek fel. A kutatás fő célja a családi kapcsolatok alakulásának nyomon követése volt, de a látogatások leírásaiból számos tanulság leszűrhető a családok konfliktuskezeléséről.

A családok körében alkalmazott agresszió okai és fajtái:

A)

1. tárgyi ellentétek,
2. értékellentétek,
3. kommunikációs zavarok,

B)

1. nevelőeszköz, szülői fegyelmezési módszer,
2. alkoholizmus,

¹² Csányi Vilmos: Az agresszió biológiai háttere Belügyi Szemle, Budapest 2000/7-8. 25. o. és 27. o.

¹³ Csányi Vilmos: Az emberi természet. 207. o.

¹⁴ Somlai Péter: Húsz év: Családi kapcsolatok változásai a 20. század végi Magyarországon Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest 2002.

¹⁵ Hell Judit: Erőszak a férfi-nő kapcsolatokban, filozófiai-etikai megközelítésben Belügyi Szemle, Budapest 2000/7-8. 43-45. o.

3. hirtelen harag, indulat, amelyet nem képes kanalizálni,
4. féltékenység,
5. elégedetlenség a házastárssal,
6. tanult agresszivitás: autokrata nevelés eredményeként felnőttként ugyanúgy nem tudja kezelni gyermekével való kapcsolatát, nem tanulta meg alacsony szintű szocializációja során az erőszak elkerülésének, elhárításának módszereit,

C)

1. feleségbántalmazás,
2. gyermekbántalmazás (gyakran az előbbivel együtt),
3. idősebb személy bántalmazása,
4. házastársak verekedése,
5. késelés testvérek között,
6. verbális erőszak,
7. autoagresszió (főleg nők).

A Húsz év c. tanulmánykötet legjellemzőbb esetei a fenti csoportosításokra:

1. eset: A viszonylag jómódú, vallásos sváb családban a családfők mindegyik generációja alkalmaz erőszakos szülői fegyelmezési módszereket. Szemléletük szerint szigorúbb nevelés kell ahhoz, hogy a felnövekvő gyerek meg tudjon állni a saját lábán, hiszen a vagyoni gyarapodás a központi cél. Ehhez az is társul, hogy a férfiak nem tűrnek beleszólást ebbe a kérdésbe, és fiaik a későbbiekben hálásak az atyai szigornak, de – lévén maguk is autokraták – felnőttként hatalmi harc alakul ki, amelyben már nem tűrik el a szülő felsőbbiségét. Itt tehát megfigyelhető a gyermek bántalmazása mint szülői nevelési eszköz (amelynek célja „a jellem acélozása”¹⁶), és a tanult agresszivitás; mivel a fiatalok sem képesek más módszerekhez nyúlni saját gyermekeikkel szemben. A hatalmi harc okai között pedig ott találjuk az értékellentétet és a kommunikációs zavart is.

2. eset: A tanulatlan, szegény munkáscsaládban ugyancsak szülői agressziót alkalmaz az apa, akit egész héten nélkülöznek munkájából eredő vándorélete miatt, és aki hétvégeken „pótolja” a megelőző időszakban elmaradt nevelést. Fiaiban felmerül a megtorlás, az ellensapás gondolata, de- bár fizikailag képesek lennének rá idősödő apjukkal szemben – tiszteletből nem teszik. A szülői fegyelmezési eszközt valószínűleg tanulás útján sajátította el az apa, de arra sajnos nincs adat, hogy fiai is az ellesett módszerekkel élnek-e majd saját családjukban. Az apa nem része a mindennapoknak, így nem is ismeri életüket, csak a folyamatok végét látja, és talán így igyekszik tekintélyét fenntartani. Értékkonfliktusok és kommunikációs zavarok képezik a család vitáinak alapját, amely teljesen érthető „csonkaságuk” és alacsony szocializációs szintjük miatt.

3. eset: Nem a „szükségszerűen adott” családon belüli, vérrokonok közti a konfliktus, hanem a „választott”¹⁷ családban, az élettárs felnőtt fia, aki „hirtelen haragú, durva és részeges ember” ütötte meg az idős férfit. A sértett egyébként is kiszorulóban van az

¹⁶ Somlai Péter: Szocializáció 62. o.

¹⁷ Vigh József-Gönczöl Katalin-Kiss György-Szabó Árpád: Erőszakos bűncselekmények és elkövetők Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1973. 137. o.

egyenrangú élettársi viszonyból egy alávetett szerepkörbe, nem rendelkezhet fontos ügyekben, erre csak élettársa és annak fia jogosult. Alárendelt helyzete miatt összetört, beteges és az alkoholhoz menekült. Itt tehát megjelenik az idős személy bántalmazása, amelynek háttérében tárgyi konfliktusok és persze kommunikációs problémák állnak. A fiatalember közismerten képtelen határt szabni indulatainak, és alkoholizmusa csak felerősíti személyiségzavarát. Az idős ember igazi szerencsétlensége az, hogy élettársához sem menekülhet, mert ő szemmel láthatóan fia pártját fogja minden esetben, ebből pedig arra következtetek, hogy jelen esetben is tanult agresszióról van szó, korábbi családjukban szintén így oldhatták meg a vitás ügyeket.

4. eset: Az erőszakos személy itt is „választott” családtag, az apa élettársának a fia, aki elvált szülők gyermekeként nőtt fel, apja alkoholista volt. Az új apával – aki lényegesen jobban szituált – eleinte boldog volt, de idővel kiderült, hogy a mostohaapa is autokrata szellemű nevelésben részesíti. A fiú felnőttként nehezen kezelhetővé vált, bár megnősült és gyereke is lett, de verte a családját. A fiú édesanyja öngyilkos lett névtelen levelek, és megoldatlannak érzett sorsa miatt. Értékkonfliktusok és kommunikációs zavarok képezik itt is az alapját a fiatalember erőszakos viselkedésének, de persze mindenek előtt a vele szemben alkalmazott nevelési hibáknak köszönheti, hogy nem találta a helyét, és saját családi gondjait is agresszióval intézte el. Az ügy az édesanya autoagressziója révén szintén érdekes, aki valószínűleg kisebbségi komplexusban szenvedett magasabban kvalifikált élettársa és annak egykori felesége miatt. A levelek létezését erősen kérdésesnek találtam az interjú olvasásakor, valószínűleg ezzel próbálta a volt feleséget lejáratni, pozícióját gyengíteni. De lelke a későbbiekben sem talált megnyugvást, ezért felakasztotta magát.

5. eset: Nyomorúságos életet élő beás cigány család, ahol a családfő mindennap eszméletlen részegségig issza magát, ilyenkor veri a feleségét a nappal, józanon elfogadott szexuális problémák miatt, amelyek az asszony betegségéből erednek. Az alkohol itt is megteszi hatását, a felgyülemlett indulatok levezetéséhez erőt ad. A házastársi elégedetlenség folyamatosan feszültséget teremt közöttük, de a férj tiszta fejjel képes tolerálni a problémát. Ittasan viszont – a részeg emberekre jellemzően – gondolkodása tévutakra terelődik és az asszony „hibáját” így bosszulja meg. A destruktív konfliktus kettejük között marad, a gyermekeiket nem bántja, más kérdés, hogy milyen hatással van ez az élet rájuk...

6. eset: Tanyavilágban élő juhászok között bevett módszer az erőszak a gyermeknevelésben, sőt az apa még felnőtt, családosi fiát is felpofozza hirtelen haragjában, és itt is a tiszteletnek köszönhető, hogy nincs reakció. Mindkét fiú alkoholista lett, ittasan agresszívak, verik saját családjukat. Az asszonyok sorsa több generáción keresztül hasonló; az erőszak túrése után az anya és a feleségek is elhagyták családjukat. Többek között ez is vezetett a fiúk alkoholizmusához. Egy alkalommal; összeszólalkozásuk után megkéselte egyik a másikat, amelynek börtön lett a következménye annak ellenére, hogy a helyi rendőr – ismerve a juhászokat, és heves természetüket – hamis vallomások tételére ösztönözte őket. A börtönviselt később azért nem látogatja különélő családját, mert attól fél, hogy dühében megöl valakit. Nagy szerep jut ebben a környezetben a „nézetszokás- és hagyományrendszereknek”, amelyeknek köszönhetően „az egyes zárt településeken, kisebb községekben, elszigetelt körzetekben élő és tudatilag elmaradott rétegek körében az emberi sérelmeknek századok óta olyan rendezési módjai alakultak ki, amelyekhez még

napjainkban sem mindig igénylik a hatóságok segítségét.”¹⁸ Ebben a családban mindenre az erőszakot használják megoldásnak, a legegyszerűbb vita is agresszióba torkollik. A nők néma szenvedői a férfiak viselkedésének, de előbb-utóbb mindegyiknél betelt a pohár, és a konfliktus békés megoldását választva elhagyták férjeiket. A fiúk édesanyja először az alkoholhoz menekült, kimaradozott, majd el: költözött, elhagyva kamaszodó gyermekeit is. A két fiatal férfi sorsának illetően alakulásában feltétlenül szerepet játszott az, hogy édesanyjuk cserbenhagyta őket, és nevelésüket kizárólag apjuk látta el. Ez a család a tanulmánykötet „állatorvosi lova”: a kommunikációs zavar itt a kommunikáció teljes hiányaként jelenik meg, szerep jut az alkoholnak és a tanult agresszivitásnak, az erőszak szülői fegyverkezési eszköz, a házastárssal való elégedetlenség kifejező eszköze, a szocializáció teljes hiánya miatt hirtelen haragjukat képtelenek levezetni, igazi durvasággal válaszolnak minden problémára, nem riadva vissza a súlyos testi sértéstől sem. Erőszak ér gyermeket és felnőttet egyaránt, szenvednek tőle az agresszió alkalmazói is, és nemcsak fizikai értelemben.

7. eset: Jómódú vállalkozó szülői nevelési eszköze a felpofozás, lánya korainak ítélt szexuális kapcsolata miatt. A családban több kísérlet történt autoagresszióra is, amellyel a feleségek próbálták meg változtatni, jelezni. Klasszikus kommunikációs zavar és értékellentétek jellemzik a családot. Soha nem volt őszinte szülő-gyermek viszony közöttük, így jellemzően a lány bizalmába férkőző és azzal visszaélő élettársától tudta meg a titkot. Valószínűleg nem tudta elfogadni, hogy lánya már felnőtté vált. Az őszinteség hiánya az egész családra jellemző, a mélyben húzódó destruktív konfliktusokat elfogadni nem tudó, kitörni vágyó nők öngyilkosságba menekülnek. Ketten próbálkoztak sikertelenül, egy pedig fenyegetőzött vele. Mindhármukat megromlott házasságuk, a férjek hűtlensége, az ebből fakadó depresszió és kilátástalanság érzete vezetett el a végső megoldás gondolatáig.

8. eset: Nem túl jó anyagi viszonyok között élő munkáscsaládban a férj folyamatosan féltékenykedik, légből kapott indokokkal újra és újra elvakultan támadja feleségét, emiatt többször verekednek, majd elválnak. A nő szeretethiányos családban nőtt fel, ahol halott édesanyja feladatait kellett ellátnia gyermekként. Apja nem vett részt a család életében vidéki munkája miatt, a gyerekek mellé fogadott egy dadát, majd intézetbe adta őket. Apa és lánya között rengeteg ellentét és szemléletbeli konfliktus volt. Ilyen előzmények után a nő férjhez ment egy olyan emberhez, aki szintén nem vette ki a részét a családi életből, akitől sem segítséget, sem szeretetet nem kapott. Mintha tudat alatt vágyott volna arra, hogy apja közömbösségét férjében ismét megtalálja. A nő életén a válás sem javított, hiszen mindennapjai a létfenntartáshoz szükséges gürcölésre korlátozódtak, és sajnos emiatt ő sem tud elég törődést és szeretetet nyújtani kamasz fiának.

9. eset: A férfi családjában (sokgyermekes munkáscsalád) generációk óta az alkohol és az erőszak uralkodik az apák részéről, akik „dirigálják” a környezetüket. A férj nem vitte apjánál sokkal többre, feleségével kölcsönösen elégedetlenek egymással, gyakran veszekednek, verekszenek. A nő egyetemet végzett, de teljesen elhagyta magát, lecsúszott igénytelen, fizikai munkás férje színvonalára, egyébként is áldatlan körülmények között élnek. A férj nevelt fiát verte kisgyermek korától vasalózsínórral. A fiú ezt lelke mélyén

¹⁸ Bakóczy Antal-Sárkány István: Erőszak a bűnözésben 336. o.

megbosszulná, de tiszteletből nem teszi. Saját gyermekei sem szeretik, mert őket is veri, különösen akkor, ha az anyjuk pártját fogják. A szülők felhasználják vitáikban gyerekeiket, akik súlyosan károsodtak emiatt: ágybavizelés, kiségitő iskola, a kétéves kisfiú állandóan üvölt, stb. A gyermekeket a férfi a kutatók tíz évvel későbbi látogatásakor is verte, ahogyan feleségét (aktuálisan papuccsal a fejét...), és mindenki elhanyagolt. Nagyobbik lányát veréssel próbálja eltüntetni udvarlójától. A gyerekek szoktak a szülők közé állni, hogy testükkel akadályozzák a viták verekedéssé fajulását. A destruktív konfliktusok halálukig tartottak. Ez a család jellemző példája annak, amikor a családi homogenitás hiánya bomlasztja meg a harmóniát. eltérő gondolkodási és műveltségi szinten levő házaspárok között gyakran hiányzik a megértés, hiszen nagyon eltérő tulajdonságaik szinkronba hozása nehéz feladat, mindkettejük erőfeszítését igényli. A válás gondolata a feleségben és a gyerekekben is felmerült, de azzal hessegették el, hogy a férj úgyis megkapná a kisebbik szobát (hova máshova is mehetne), és minden maradna a régiben. Így aztán semmi nem változott: elbeszéltek egymás mellett, a másik tényleges meghallgatása nélkül. A házastársi elégedetlenség és az állandósult kommunikációs zavar ördögi kört hozott létre: a férj a neje női mivoltának elvesztése miatt is ivott, a feleség pedig a szeretetlenség és a részeges férfi miatt vált slamposzá, igénytelené. A gyermekeikről teljesen elfeledkeztek meddő vitáik során, szerepük csak a szülők szeretethiányának csökkentése és önigazolása volt, azon túl, hogy ők voltak az indulatok levezetésének legjobb eszközei is. így fordulhatott elő az, hogy az eredetileg teljesen egészséges gyermekek súlyos pszichés zavaroktól szenvedtek, és iskoláikban sem voltak képesek teljesíteni. Felnőttként is rendezetlenül, elhanyagoltan, nyomorban élnek, egyikük sem tudott kitörni a szülői környezetből, a kapott mintákból. Egyetlen szerencsésük, hogy borzasztó sorsuk összekovácsolta őket, ezért bizton számíthatnak egymásra.

10. eset: Cirkuszos család, generációk óta ezzel foglalkoznak. A családfő zsarnok, a legkisebb engedetlenségért is verte a feleségét és három lányát (kézenfekvően ostorral). Egyik lánya arra vezeti vissza szexuális problémáit, hogy három éves korától verték, dolgoztatták, kihasználták és gorombák voltak vele. Felnőttként is úgy érzi, hogy senki nem szereti. Férjhez ment egy ugyancsak cirkuszoshoz, aki apjához hasonlóan durva ember; sámlin ülő kisgyermeküket – csak, mert útban volt – úgy felrúgta, hogy eltört a keze. (Természetesen ezekben a családokban is állandósult az apák hiánya a turnék miatt.) Az eltört kezű kisfiú felnőttként saját kislányát dobta ki az előszobába, mert zavarta tévészés közben... De testvére is megsínylette az erőszakot, csak ő nő lévén egy szintén erőszakos férfi karjaiba menekült, aki ivott, szétverte a lakásukat, és a későbbiekben életveszélyesen megsebesítette egyik szeretőjét. Itt is nagyon hatottak a családi minták, minden férfi ugyanolyan durva módszerekkel válaszol a felmerülő gondokra, de még a legkisebb zavaró tényezőre is, aki jelen esetben a gyermek. Fiú- és lánygyermek egyaránt vesztes, felnövekedésük szeretet nélkül, és erőszakosan ment végbe. Felnőttként pedig nem sikerült érzelm gazdag kapcsolatokat létrehozniuk és konfliktusmegoldó képességük sem fejlődött ki. A nőknek másodrendű, szenvedő szerep jutott, önnön sorsukat is képtelenek voltak jó irányba terelni, mintha – a 8. esethez hasonlóan – törekedtek volna arra, hogy férjeiktől se kapjanak szeretetet. A kommunikációs zavar abból fakad, hogy a problémákat nem vitatják meg. Ennek oka a férfiak gyakori távolléte, és kompromisszumkészségének hiánya. Az alkohol kivételesen nem játszott szerepet...

*

A 19 családból 10-ben történt erőszakos cselekedet (nem számítva a verbális agressziót, mert az mindenhol volt). Demokratikus és kohézív családban is előfordult erőszak, de csak elvétve, a szülői türelmetlenség eredményeként. A családok döntően autokratikusak (szülői fegyelmezés, ellentmondás nem tűrése, a felnövekvő gyermek szexuális életének korlátozása, stb.) és szétesők (a szülők verekszenek, külön élnek, elválnak, ahol nem válnak el, ott destruktív konfliktusok zajlanak, amelyek devianciához vezetnek, és amelyeket soha nem képesek megoldani), vagy már csonkák.

Az erőszakos családok szociális helyzete döntő többségében nem túl jó, akadtak viszonylag jómódúak is, de inkább jellemző a szegénység, néhol a nyomor. A periférián való tengődésnek pedig egyenes következménye a kiszolgáltatottság, a (lét)bizonytalanság, az élet értelmetlenségének érzése, amelyet az alacsonyan szocializált emberek nem tudnak agresszió nélkül feldolgozni. A családokon belül itt a legerősebb a gyengébbekkel szembeni intolerancia, miközben a legerősebben ebben a közegben érezhető a negatív hagyományok megtartása és az utódoknak történő áthagyományozása.

Az erőszak következményei a családtagokra nézve:

- lelki sérülések (ágybavizelés, alulteljesítés miatt kiegészítő iskola, öngyilkosság, saját család létrehozására való képtelenség, saját gyermekkel szemben az elszenvedett erőszak megismétlése, „kitörési” képtelenség a szülői környezetből, szexuális zavarok, olyan házastárs „találása”, aki betölti az agresszív szülők korábbi szerepét, stb.)
- testi sérülések (kiváltó eszközök: kés, ostor, papucs, testi erő, stb.).

*

A modern kriminológia elfogadja azt a tényt, hogy az erőszak kialakulásában döntő szerep jut ugyan a társadalmi hatásoknak, de az öröklött és szerzett biológiai tulajdonságoknak sem elhanyagolható a befolyásuk. Az összes bűncselekménytípus közül az erőszakos jellegűek körében a leggyakoribb, hogy a cselekmény végrehajtásában fontos tényező a tettes valamilyen kedvezőtlen öröklött adottsága; fizikai, idegrendszeri vagy szellemi károsodása. „Az erőszakos bűncselekmények okságában... nagy a szerepe a gyakorta impulzív beállítódásban, agresszív kitörésekben manifesztálódó, pszichofizikai állapotuknak.”¹⁹

A szocializáció, a gyermek személyiségjegyeinek akaratlagos és tudattalan formálása főképp a családban megy végbe, amely az erőszakos mintákat, de az agresszió elkerülésének módszereit is a leginkább képes közvetíteni, hagyományozni. A családi kapcsolatok, a problémák kezelése tehát döntő jelentőségű a fejlődésben levő gyermek pszichéjére nézve. Az erőszakos bűnözés kialakulásában is szerep jut a családnak, mégpedig a helytelen modellek és negatív hatások erősítésekor. Annak a szemléletnek az elfogadása, hogy a konfliktushelyzetekre fizikai válaszokat lehet adni, a hibás, durva gyermeknevelési módszerek, a megbecsülés és tisztelet hiánya, feszült viszonyok, érzelmi elhanyagoltság, mentális zavarok és persze az alkoholizmus egyaránt gerjesztői az erőszaknak.

Kiemelkedik az okok közül a család társadalmi helyzete, az anyagi bizonytalanság, amely rengeteg konfliktust generál. A viták rendezésére az alacsony jövedelműeknek viszonylag kevés módszerük akad, és ha ehhez még alacsony kulturáltsági szint és a kötődési-tanulási-utánzási folyamatok zavarai is társulnak, az könnyen a gyengébbek sanyargatásához vezethet.

¹⁹ Bakóczy-Sárkány: Erőszak a bűnözésben 340. o.

Bemutatjuk

AZ „INTEGRATÍV CSALÁDI JÁTÉKTÁR” MINT ÚJ TÍPUSÚ SZOLGÁLAT A GYERMEKVÉDELMI ELLÁTÁSOK KÖRÉBEN

MI IS AZ A JÁTÉKTÁR?

Színvonalas családi és gyermek játékbirodalom! Egy hely, ahol a gyermekek a szüleikkel játszhatnak!

A Játéktár három hónapos kortól 10 éves korig fogadja a gyermekeket szüleikkel. A minőségi játék gyűjteménnyel helyben lehet játszani, de igény esetén kikölcsonözve haza is lehet vinni. A játéktárakba a nyitvatartási idő alatt bárki bejelentkezés nélkül ellátogathat, játszhat, tanácsot, segítséget, terápiát kérhet a szakképzett játékmesterektől, részt vehet programokon. A játéktár szolgáltatásait költségtérítési díj ellenében lehet igénybe venni. A rászorulókat kedvezményeket kaphatnak: a több gyermekes, a sérült gyermeket nevelő, a nehéz anyagi helyzetben lévő családok. Speciálisan kiképzett, felsőfokú végzettségű játéktári konzulensek várják a családokat közös játékkal, tanácsadással, foglalkozásokkal, terápiával, programokkal, zsúrokkal – mint játszótársak!

A játéktár információs és találkozási pont: erősödnek a családon belüli és kívüli emberi kapcsolatok.

A játéktárak tagjai a Játékkönyvtárak Világszövetségének (International Toy Library Association)

A játéktárak szakemberei tagjai a Magyar Játékpedagógiai és Játéktári Egyesületnek.

A játéktárak szakmai munkájukat az Integratív Családi Játéktárak Országos Módszertani Központja felkészítésével, szakmai felügyeletével és irányításával végzik.

A JÁTÉKTÁR SZOLGÁLAT CÉLJAI:

- A családi nevelést segíti,
- igyekszik megelőzni a problémákat, sérüléseket, védeni a lelki egészséget,
- speciális módszerekkel (integratív játék) segíti a gyerekek kognitív és érzelmi-szociális tanulását,
- inkluzív szemléletével és módszereivel segíti a korai társadalmi integrációt és elfogadást,
- tartalmaz kulturális, szabadidős programot ad a gyermekek, családok számára,
- új szemléletet és módszereket alkalmaz és ad át kutatás, képzések, kiadványok révén.

A JÁTÉKTÁR FELADATAI:

Az ellátás segíti a fejlődési, nevelési, életvezetési és más családi problémák idejekorán történő felismerését, és a korai segítségnyújtás biztosítását, ezáltal a veszélyeztetettség, a másodlagos sérülések és hátrányok kialakulásának, halmozódásának megelőzését, az esélyek kiegyenlítését. Információs központként működve felvilágosítást ad a családnak a számukra ajánlott más ellátó intézmény elérhetőségére vonatkozóan, és szükség szerint együttműködik a család ellátásában, segítésében részt vállaló intézménnyel. A játéktár különösen együttműködik a gyermekjóléti szolgálattal. A szülőkre és a kapcsolatra fókuszáló korai intervenciós stratégiával (az integratív játék módszere által, család-konzultációs és terápiás

technikákkal) igyekszik elérni a gyermekek harmonikusabb fejlődését, a szülők életvezetési és egyéb gondjainak megoldását, a kommunikációs problémák, családi konfliktusok és működési zavarok megoldását, a családi egyensúly biztosítását. A gyermekek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődését segíti a lehető legkorábbi időszaktól kezdve, a játépedagógiai módszerek speciálisan képzett szakemberek által történő alkalmazásával. Az eltérően fejlődő és hátrányos helyzetű gyermekek számára egyéni vagy kiscsoportos formában történő preventív jellegű speciális foglalkoztatást biztosít, a család mint partner bevonásával. Elvált szülők és gyermekeik számára „láthatási helyszíneként” szakemberek által felügyelt, tartalmas programot jelentő együttléteket biztosít. A játéktár a kisgyermekes családok számára nyitvatartási ideje alatt tartalmas kulturális és szabadidős programokat biztosít. Ellátja a gyermekek napközbeni felügyeletét, foglalkoztatását, nevelését elsősorban családjukkal történő együttléteben, de megfelelő feltételek esetén szüleik nélkül is.

A JÁTÉKTÁR FŐ SZOLGÁLTATÁSAI:

Családok, gyerekek számára

A családi játéktár információ-, kiállító- és bemutatótermet, kötetlen szabadidős játékprogramokat kínál, játéktanácsadással, eseti konzultációval segíti a szülőket, lehet játékokat kölcsönözni is. Az integratív játék módszerének alkalmazásával segíti az eltérően fejlődő, nehézségekkel küzdő gyermekek és családok problémáinak megoldását, terápiával, konzultációkkal.

A kreatív játéktár alkotó és mozgásprogramokat, műsorokat, rendezvényeket, játékterápiát és játékfoglalkozásokat kínál. Maminti Klubot tart fenn, ahol a szülők játékról, nevelésről, fejlődésről szereznek ismereteket. Vállal gyermekfelügyeletet egy-egy órás foglalkoztatás, félnapos foglalkoztatás és Dömdödöm Miniovi /rugalmas/keretében. Működik a Mikkamakka Játékovoda, amely személyiségfejlesztő, integrált intézmény, és rendez partikat, zsúrokat mesei, játékkörnyezetben.

Intézmények számára

Akkreditált pedagógus-továbbképzést, rövid tanfolyamokat szervez, és gyakorlóterep főiskolák, egyetemek számára. Népszerű és tudományos ismeretterjesztést folytat előadások, bemutatók, publikációk, kiadványok révén.

Működteti a játéktárakat és alkalmazza az integratív játék módszerét, továbbá vállalja, hogy erre a szakembereket felkészíti. Óvodás és iskolás csoportok számára programokat ad.

Az intézményeknek kínált szolgáltatásokat a játéktár szakemberei jó szívvvel ajánlják az önkormányzatok figyelmébe is, mivel a tanfolyamok, képzések, kiadványok mind a családsegítő központok, mind a gyermekjóléti szolgálatok munkatársainak, mind a szociális munkásképzők hallgatóinak felkészítését segíthetnék, illetve ismereteik korszerű és folyamatos bővítését szolgálhatnák.

120 órás akkreditált pedagógus továbbképzésünk: Komplex játékdiasztika és terápia a nevelési gyakorlatban – februári kezdéssel indul, még lehet jelentkezni!

Intézmények, Gyerekjóléti Szolgálatok, Önkormányzatok, cégek számára:

A Játéktár vállalja gyerek-játéknapp, családi játéknapp megrendezését, illetve játéktári, ovis, miniovis bérleteket kínál, partik, sajtótájékoztatók (a különteremben) és egyéb rendezvények, megtartását teszi lehetővé, gyerekprogramokkal összekötve is.

Egyedülálló szolgáltatása továbbá a játékok kipróbálása, tesztelése, szakvéleményezése, pedagógiai, pszichológiai minősítése, játékbemutatók rendezése.

ORSZÁGOS JÁTÉKTÁR – HÁLÓZAT

1999-től A Szociális és Családügyi Minisztérium támogatásával elkezdődött, a „Mikkamakka integratív családi játéktár”, mint a családok kapcsolaterősítését szolgáló preventív családpolitikai modellkísérlete: egy országos játéktár-hálózat kiépítése. Jelenleg nyolc játéktárat működtet az ország különböző régióiban a Mikkamakka kiemelkedően közhasznú Alapítvány. (A Sárkányvár Játéktár a Campona támogatásával működik.) Az ASHOKA Innovators for the Public amerikai alapítvány, mint társadalmi hasznosságú újítást ismerte el a játéktárak programját.

Távlati célunk, hogy az ország minden nagyobb vonzáskör-zetű településén és a fővárosi kerületekben legyen legalább egy játéktár. Ehhez széleskörű társadalmi összefogás szükséges.

Játéktárak az országban:

Budapesten:

MIKKAMAKKA JÁTÉKTÁRAK ORSZÁGOS KÖZPONTJA (MIJOK)

- *Központi Játéktár*: 1055 Bp. Balaton utca 15.

Tel./E: 331-4942, Óvoda: 311-0048

e-mail: mikkamakka@axelero.hu,

gyerekjatek@axelero.hu,

honlapok: www.mikkamakka.hu, www.jatekkalauz.hu,

www.gyerekjatek.hu

Vezető: Dr. Takács Bernadett

Nyitva : hétköznap: 9-13 és 15-19, szombat: 10-14

- *Csepeli Mikkamakka Játéktár*, Csepel, Erdősor utca 115.

(Óvoda)

Telefon: 06-1/278-2364

- *Óbudai Mikkamakka Játéktár*, 1037 Bp. Toronya utca 33.

(Közösségi Ház)

Telefon: 06-30/4111839

- *Sárkányvár Játéktár*, 1222 Bp. Nagytétényi út 35-47.

Campona Bevásárló-és Szórakoztató Központ

Tel./Fax: 06-1/4243-140, email: sarkanyvar@sarkanyvar.hu, web: www.sarkanyvar.hu

Vidéken:

- *Kalocsai Mikkamakka Játéktár*, 6300 Kalocsa, Kossuth utca 41-43.

Telefon: 06-78/462-854

- *Nagykanizsai Mikkamakka Játéktár*, 8800 Nagykanizsa,

Petőfi utca 5. (Irodaház)

Telefon: 06-30/316-7199

- *Szegedi Mikkamakka Játéktár*, 6721 Szeged, Kálvin tér 6.

(Százszorszép Gyermekház)

Telefon: 06-62/425-647, 06-62/420-278

- *Úri Mikkamakka Játéktár*, 2244 Úri, Rákóczi út 33. (Mű

velődési Ház)

Telefon: 06-29/456-014

- *Velencei Mikkamakka Játéktár*, 2481 Velence, Tópart 52.

(Kastély)

Telefon: 06-20/942-2879

Várjuk szeretettel a kedves Kollégákat játéktárainkba, fenti szolgáltatásainkkal! A személyes látogatásra kérjük előzetes bejelentkezésüket! Szívesen vállaljuk a játéktár szolgálat bemutatását, szakmai-módszertani beszélgetéseket, eszmecseréket, elméleti/gyakorlati előadásokat, bemutatókat, eszmegbeszéléseket, rendezvényeket. Lehet gyerekeket is hozni a csoportos játszóházba. Az együttműködésnek rengeteg lehetőségét tudjuk felkínálni, várjuk jelentkezésüket, nyitottak vagyunk minden egyedi igényre is! Célkitűzéseinkről, munkánkról bővebb információkat találnak a www.mikkamakka.hu weblapon, ahol a Magyar Játépedagógiai és Játéktári Egyesület tevékenységével is megismerkedhet, s beléphet tagjai sorába! Most induló új, negyedéves JÁTÉKKALAUZ c. szakmai magazinunkkal az Önök munkájában is igyekszünk gyakorlati segítséget nyújtani, de várjuk aktív közreműködésüket is az újság szerkesztésében is, és szívesen bemutatjuk intézményük munkáját, jó ötleteket, javaslatokat is! Érdemes előfizetni lapunkra, igyekszünk magas szakmai színvonalat nyújtva megfelelni az Önök igényeinek! Részletes információkkal a központi, Balaton utcai játéktárban szolgálunk!

Bemutatjuk

BARAKA PROGRAM

A Baraka Program Magyarország egyetlen komplex, holisztikus szemléletű mentálhigiénés oktatási csomagja (a sok kiváló, de szűkebb területre szakosodott oktatáscsomag mellett), mely közoktatási intézményekben az osztályfőnöki órák témáinak sikeresebb, hatékonyabb feldolgozását segíti. Az általános- vagy középiskolák, kollégiumok a Baraka Programot beépíthetik tantervükbe, amely így az életvitel, egészségnevelés, környezeti nevelés, pályaorientáció stb. blokkok megelevenítését, komplex, professzionális feldolgozását (játékok, gyakorlatok, filmek segítségével) teszi lehetővé.

Programunk olyan ön- és emberismereti oktatást nyújt fiatalok számára, mely segítheti őket mindennapi problémáik megoldásában, a társadalmi érintkezésekben, később a pályaválasztásban és munkájuk során.

A Baraka Program 1994 óta működik sikeresen országszerte. Harminc órás, osztályfőnöki órák keretébe építhető órasorozatunk eddig hetven közoktatási intézmény közel tízezer diákjához jutott el.

Célunk a világnézeti sokszínűség bemutatása és a toleranciára nevelés. Hosszú távú célunk, hogy tanártovábbképzésünk révén az életre felkészítő ön- és emberismereti nevelést, oktatást meghonosítsuk és népszerűsítsük Magyarországon.

A Baraka Program nem elkötelezettje semmilyen egyháznak, ideológiának vagy pártnak.

Programunk nevét a Világok arca: Baraka című mozifilm sugallta. A film úgy mutatja be Földünket, mint egy sok ezer arcú, mégis együtt lélegző élőlényt, melynek az ember is része. Így szeretnénk mi is bemutatni a világot a diákoknak. A Baraka arab eredetű szó, áldást illetve lélegzetet jelent.

A Baraka Program szakmai védnökei: Prof. Bagdy Emőke pszichiáter, Prof. László Ervin rendszerfilozófus. A Program igazgatója Fekete Gábor önismeret tanár.

OKTATÁSI PROGRAMJAINK

„...Egy szeretetteljes tekintetben több tanítás és tudás van, mint ezer szóban...”

A programok célja önmagunk és képességeink felfedezése -játékosan, gyakorlatokkal, beszélgetésekkel fűszerezve, filmnézéssel és a filmek megbeszélésével kibővítve. Tanárainknak nem célja, hogy a fiatalokat leszoktassák valamiről vagy ráneveljék őket valamire. Arra törekszenek, hogy szeressék őket és elfogadják őket olyannak, amilyenek. Hisszük és valljuk, hogy nem szóval, hanem tettel, élő, személyes példánkkal, személyiségünkkel tudjuk leginkább nevelni (növelni), oktatni diákjainkat. A négy legfontosabb téma, amely köré a program szerveződik:

1. *Kapcsolatok* (kapcsolat embertársainkkal, kommunikáció, konfliktuskezelés, kapcsolat a másik nemi, párkapcsolati abc, kapcsolat önmagunkkal, önismeret)
2. *Életmód* (egészséges táplálkozás, légzés, mozgás, a betegségek testi-lelki okai, pszicho-fitness, szenvedélyek, drogok, kábítószer)
3. *Világnézet* (másság és azonosság, véletlenek és sorsszerűség, életcélok és boldogság)
4. *Ökológia* (környezetvédelem és humánökológia)

Programjainkat az általános és középiskolák 6-12. évfolyamának szánjuk, és többnyire osztályfőnöki órák keretei között tartjuk. 30 órás tematikánk két évre szól, létezik azonban 15 vagy 10 órás változat is. Kollégiumok számára egy 10 foglalkozásból álló csomagot

állítottunk össze, a foglalkozások időtartama 3 óra. Igénybe vehetők továbbá 4x3 órás drogprevenációs és életmód foglalkozás-sorozataink is. Programjainkat több önismeret tanár részvételével valósítjuk meg. Kérésre részletes tematikát küldünk, melyen referencia iskoláink is szerepelnek.

TANKÖNYV

A képzéshez szöveggyűjtemény tartozik, melyet Fekete Gábor, a Program alapítója és igazgatója szerkesztett. A könyv elsősorban irodalmi szemelvényeket, részleteket, valamint az oktatási programnál részletezett témák tényanyagát és ehhez kapcsolódó kérdéseket, feladatokat tartalmaz. Az önismeret „tankönyvét” Dudás Győző grafikus vidám karikatúrái teszik még színesebbé, élvezetesebbé. A könyv azóta szakemberek és önismeret tanárok bevonásával kétszer bővítésre, átdolgozásra került. A diákok önismeret „tankönyvévé” vált ott, ahol a Baraka Program folyik a közoktatásban. A kiadvány mind a szakma – pedagógusok, pszichológusok, mentálhigiénés szakemberek -, mind a diákok tetszését elnyerte. Olyan könyvről van szó, amit a legtöbb tizenéves is érdeklődéssel forgat – sokan már a Program kezdete után egy-két héttel kiolvassák.

OKTATÓFILM

„...Forradalmi változás az oktatófilmek „piacán”: nézhető, gyakorlatban használható filmek!!! Elgondolkodtató, valóban vitaindító és inspiráló...”

2002-ben készült el új szemléletű oktatófilm-sorozatunk első hét része. A diákokkal készült órai beszélgetésekre, vitajelenetekre, pszichodramás rögtönző jelenetekre és igényesen feldolgozott irodalmi részletekre épülő filmekben nem utolsósorban a téma jeles szakértői is megszólalnak. Az egyenként 15-25 perces filmek többnyire olyan összetettek, hogy több (3-4) osztályfőnöki órára való munkát is adnak a velük dolgozó pedagógusnak.

Filmjeink nem hagyományos „ex-katedra” oktatófilmek, inkább problémafelvető jellegűek, több szempont párhuzamos bemutatásán alapulnak. Az alkotók elképzelése az volt, hogy a hangsúlyt a kortárs fiatalok véleményére helyezték. A diákok és a szakma visszajelzései a próbavetítések alapján meglepően kedvezőek voltak.

A filmek modern digitális technikával készültek, így a jövőben könnyen átdolgozásra kerülhetnek, és mindig az adott generáció nyelvén tudnak majd üzeneteket közvetíteni. A sorozat alkotói tehát várják a tanárok és diákok új ötleteit, véleményeit, kritikáit.

Az elkészült filmek témái:

1. A szerelem egyszeri és szent titok...: A szeretet-szerelemszexualitás kapcsolata
2. Az élet él...?: Az abortuszról
3. „Vedd egybe életed-halálad: a teljesség legyél Te magad”: A születésről és a halálról
4. Pszichofitness: Lelkünk egészségéről
5. Mélyrepülés: Szenvedélyekről, drogokról másképpen
6. Gondolkozz globálisan, cselekedj lokálisan : Környezetvédelemről másképpen
7. „Embernek lenni igazából...”: Siker, karrier, önismeret

TANÁRTOVÁBBKÉPZÉS

A Program célja, hogy gyakorlati segítséget nyújtson a pedagógusoknak önismeretre nevelő és önnevelő munkájukban – ehhez módszertani ötletek, játékok állnak rendelkezésére. Emellett lehetővé teszi a Program önismereti alapélmények megélését és

feldolgozását, valamint abban is segít a résztvevőknek, hogy egy szemléletváltás induljon el vagy teljesebben ki bennük. Várunk minden nyitott, tanulni és problémáit őszintén megoldani kívánó pedagógust. Várjuk azokat a kollégákat is, akik nem tudnak mit kezdeni a mai ún. indigó gyerekekkel, a hiperaktív, deviáns és extravagáns személyiségű tizenévesekkel vagy akár saját problémáikkal. A továbbképzés során a résztvevőket a Baraka oktatási program tanítására készítjük fel.

Tréneink, előadóink között üdvözölhetjük Bagdy Emőke pszichiátert, Kun János szexuálpedagógust. Lányi András író, humánökológust, László Ervin rendszerfilozófust. Orosz Katalin pszichológust, Szabó Gábor mentálhigiénikust, Váradi Tibor vallásfilozófus, természetgyógyászt.

BARAKA PROGRAM MAGYARORSZÁG

Levél cím: Budapest 1077, Almássy tér 16.

Telefon/fax: 322-04-89, 06-20-550-5006

E-mail: baraka28@freemail.hu

Web: www.barakaprogram.hu

Írta: Keresztényi László

BÚCSÚZTATÓ

Galambos László 1944. június 21-én született Vámosmikolán. Ott végezte el az általános iskolát, majd Vácott a gimnáziumot. Sikeres érettségi vizsga után felvételt nyert Szegedre a Tanárképző Főiskolára. Diplomáját 1967-ben szerezte meg, magyar-történelem-testnevelés szakon.

Már a főiskolás évei alatt több nyáron, majd 1967-től folyamatosan Szegeden a Londoni körüti nevelőotthonban gyermekfelügyelői munkát végzett. Ennek eredményeként már akkor életcéljának tekintette a legszerencsétlenebb sorsú, családjukat veszített gyermekekkel való foglalkozást, nevelésüket, a róluk való gondoskodást. Szakmai munkájának elismeréseként 1977. augusztus 1-től kinevezték a nevelőotthon igazgatójának. Testnevelés szakon végzett tanulmányai, illetve sportszeretetének köszönhetően a rábízott állami gondozott fiúkkal rövid időn belül bensőséges kapcsolat alakult ki. Személyes példamutatással – 15 éven keresztül aktív labdarúgó volt – többségüknél életeleműkké tudta tenni a rendszeres sportolást, az egészséges életmódot. A keze alatt sportoló gyermekek közül többen számottevő eredményeket értek el. Egyikük magyar serdülő válogatott lett, másikuk jelenleg is Magyarország gyalogló bajnoka. A nevelőotthoni munkában legnagyobb eredménye az volt, hogy kezdeményezésére „széleskorhatárúsították” az addigi korcsoportokhoz kötött nevelőotthonokat.

1989. szeptember 1-től nyerte el a Csongrád Megyei Gyermek- és Ifjúságvédő Intézet igazgatói állását. Közel 12 éves tevékenysége alatt a megyei gyermekvédelmi rendszer teljesen átalakult. Tevéleges része volt a mamut nevelőotthonok megszüntetésében, az új, családias jellegű lakóotthonok kialakításában, a hivatásos nevelőszülői hálózat bővítésében. A gyermekvédelmi törvény elfogadásával a szakszolgálat átalakítását magas szinten oldotta meg.

Az intézményben folyó szakmai munka elismerését, szakmai kompetenciáját, elismertségét jelzi az is, hogy a sajtóban, rádióban, televízióban rendszeresen kérték véleményét, tanácsát a gyermekvédelmet érintő kérdésekben. Munkája elismeréseként

- miniszteri dicséretben „Kiváló Munkáért”
- kitüntetést, valamint „Kádár János” díjat kapott. A „Pro Caritate” díjat sajnos már nem vehette át.

Mit jelentettek neki a gyermekek? Életét és munkáját a hivatása határozta meg: empátiakészség, a segíteni akarás jellemezte, amelyre a nap 24 órájában mindig számíthattak a gondjaira bízott gyermekek. Számukra bármikor volt ideje, türelmesen és megértően hallgatta meg és orvosolta a problémáikat. 35 évi munkája során mindig a gyermekek érdekeit tekintette elsődleges szempontnak. A vele kapcsolatban álló több ezer gyermek és fiatal felnőtt életkörülményeinek jobbítására, a lehetőségeket maximálisan kihasználva intézkedett. Sokan visszajártak hozzá, hogy megosszák vele sikerüket, de gondjaikat is. Több ezer gyermek „Laci bácsija” volt. Nekünk kollégáinak mit jelentett az ő jelenléte? Nagyon nehéz egy olyan vezetőt, kollégát, barátot jellemezni, aki még szinte most is köztünk van, hiszen amit alkotott, amit véghez vitt életében mindig bennünk él majd, befolyásolja cselekedeteinket, gondolatainkat.

Sajnos el kell fogadnunk a megmásíthatatlant: Már nincsen közöttünk.

Mit kaptunk tőle, mit adott Ő nekünk?

Fáradhatatlan munkatempóját senki nem tudta utánozni, sem utolérni.

Igazságérzete sok nehéz pillanatban segítette. Főnöki keménysége mögött éreztük mindig segíteni akarását. Humorérzékével a legszürkébb hétköznapiakat is megélénkítette. Olyan légkört teremtett maga körül, amely energiát adott a körülötte lévőknek.

Munkásságát megőrizzük és továbbvisszük. Igyekszünk példaadó munkája nyomában járni, amit már nem volt ideje megtenni, folytatjuk helyette. Örökké emlékezni fogunk rá, mint EMBERRE, BARÁTRA, MUNKATÁRSRA.

Írta: Ecsedi Éva Valéria

CSOPORTMUNKA A KÖNYVTÁRBAN

A csoport megalakulása

Könyvtárunkban, felhívásunkra, egy vállalkozó szellemű, elkötelezett pedagógus jelentkezett, hogy- ipari tanuló intézetükből, nagyrészt kollégiumban élő, roma gyerekekből álló – elsős osztályát szeretné elhozni könyvtárbemutató foglalkozásra. Nagy örömmel vártam őket, mert addig még ebből az iskolából egy osztály sem látogatta meg intézményünket, mondván, hogy az ott tanulókat úgysem érdekli a könyvtár, az olvasás.

Az első negyedóra poénkodó, zavart leplező, a határokat feszegető zsvajgással telt. Rögtön láttam, hogy itt a megszokott bevezetőnek nincs nagy jövője, ezért egyrészt teret engedve, de ugyanakkor ezzel szabályozva is az eseményeket, kötetlenebb beszélgetésbe kezdtünk. A kedélyek „lecsillapodtával” megkezdődött a szokásos foglalkozás, könyvtártörténeti, lexikonhasználati játékokkal, előadással. A gyerekekben felmerült a kérdés, hogy bár mindez érdekes, de miért kell egyáltalán a tanulás, a tudás. Egy-egy vicces megjegyzés, szituáció révén kiderült, hogy igazából a beszélgetésre, a személyes megnyilvánulásra lenne nagy igényük. Megkérdezték, mennyit keresnek a könyvtárosok, és kiszámolták, hogy ők hány napi „fusi munkával” keresnék meg ennek az összegnek a többszörösét. A könyvtár bejárásakor a gyerekrészlegben a meséknek, a kalandregényeknek örültek meg a legjobban. Beszélgettünk arról, mennyire szerettek mesét hallgatni korábban, valamint arról is, kinek meséltek kiskorában.

Később alkalmyszerűen be-bejártak a könyvtárba képeslapokat nézegetni és beszélgetni. Elhozták barátait is. Többször gondot okozott, hogy az olvasók kiszolgálása közben nem volt elég időm rájuk figyelni, illetve alkalmazkodniuk kellett a könyvtári szabályokhoz: halkán beszélni stb. Ezért döntöttük el a leggyakrabban bejáró fiúkkal, hogy fent, az emeleti részen, ahol nem zavarjuk az olvasókat, rendszeresen találkozunk, és „serdülő klubot” alakítunk. Megbeszéltük az első időpontot, s ők vállalták, hogy értesítik a többieket.

Az első találkozás

A megbeszélt időpontban, a gyakran bejáró négy fiú, két osztálytársuk, és két barátjuk az iskola másik osztályából, jöttek el. Addigra kollégáimmal, a fenti – tulajdonképpen raktárnak használt – kisebbik szobát berendeztük, föl vittünk pár kényelmes széket, egy kis asztalt, virágot. A fiúk örültek, hogy a könyvtár olyan részébe lesznek bejáratosak, ahová más olvasók nem mehetnek, s hogy a lehetőségekhez képest, csak részükre rendeztünk be klubszobát. Mindnyájan bemutatkoztunk egymásnak, egy-két szót mondván magunkról. Majd elmondtam, főleg az eddig itt nem járt két fiú kedvéért, hogyan kezdődött ismeretségünk a többiekkel, hogyan és miért született meg a klub ötlete.

Nyilvánvaló volt, hogy ezek a fiatalok nem tudták a szabadidejüket értékesen eltölteni, nagyon hiányzott nekik az otthoni környezet. Elveszettek érezték magukat a városban. Sokszor hajmeresztő helyzetekbe kerültek, és ezt nem volt kivel megbeszélniük. Így azt tűztük ki célul, hogy az őket érdeklő témákról beszélgetünk. Meghívunk előadókat, elmegyünk közösen egyikét helyre.

Felajánlottam néhány témát. Igyekeztem érdeklődési körüket bővíteni, olyan értékeket behozni, amivel esetleg még nem találkoztak, de valószínűleg elnyeri tetszésüket. Kértem, mondják el, mi az, ami érdekelné őket ezek közül. Kértem, javasoljanak programokat,

mondják el miről szeretnének hallani, beszélgetni. Az egyik fiú nevetve mondta, hogy a szexről, a nőkről. Kicsit meg is döbrent, amikor azt válaszoltam, hogy rendben van, ha a többieket is érdekli, semmi akadálya. Megbeszéltük, hogy itt nem érvényesek a tabuk, bárki, bármilyen témát behozhat. Ekkor beszéltünk a csoporttitokról is. Elkezdtük írni a listát, tervezni a programokat. Lassan jöttek az ötletek. Néha utaltam egy-egy beszélgetésünkre valamelyikükkel, az ott felmerülő témákra. Megállapodtunk, hogy hetente, mindig ugyanazon a napon és órában találkozunk, kivéve, ha kirándulást tervezünk, illetve ha moziba vagy színházba megyünk. Az összejöveteleket másfél órára terveztük. A tagok megígérték, hogy rendszeresen megjelennek, és aktívan tevékenykednek. Én a programok megszervezését, az előadók felkérését vállaltam magamra.

A csoport tevékenységei

A zene mindegyikük lételeme volt. Ezt a témát választották kezdetben. Beat-pop-rock történeti előadás, sok zenével, beszélgetés az előadóval, majd a beat zene komolyzenei gyökerei, hasonlóságai a komolyzenével. Önmagában a komolyzenét elutasították, de ebben a formában be lehetett csempészni, hogy kicsit megismerjék. A foglalkozás végén az előadó följárlotta, hogy a komolyzenei korszakokat is szívesen bemutatná egy másik alkalommal. Ezt örömmel üdvözölték. A zenei műfajok megismerését a jazz zenével, különböző népek zenéivel folytattuk.

Rendkívül szűk pénzügyi kereteink voltak, így főleg barátok, ismerősök, ingyen vállalkozók tartották az előadásokat. Vigyáztam, hogy mindig felkészült és a fiatalokkal hangot találó, vagy korban tőlük nem nagyon távol álló vendégeink legyenek. Az előadók a fiúk szintjén magyaráztak, az érdekességekre fölhívva a figyelmet, kötve az ő élményeikhez, párbeszédre törekedve.

Nagyon szerettek volna élőzenét is hallgatni, így a kerületi művelődési házzal összefogva, elindítottunk egy sorozatot, amelynek keretében latin-amerikai, afrikai, görög, roma, magyar népzenezőket hívtunk meg egy-egy alkalomra. Ezekre a délutánokra a csoporttagok már több barátjukat is elhozták, akik közül ketten klubtagok is maradtak. Az előadások után beszélgettek a zenészekkel, kipróbálták a hangszereket. Laza, kötetlen, jó hangulatú alkalmak voltak ezek.

A zenei blokk után képzőművészetről szóló, élményszerű beszélgetés következett, festmények, szobrok diákon való bemutatásával, elemzésükkel. Egy-egy alkalommal meghívtunk író, versmondót is.

A csoport tagjai között voltak, akik nem utaztak haza a hétvégén, ezért szóba került, hogy szombaton vagy vasárnap is jó lenne, ha találkoznánk. Nagy próbatétel következett. Javasoltam, hogy nézzük meg színházban a „Képzelt riport egy amerikai popfesztiválról” című darabot. Előtte kértem, hogy olvassák el a könyvet, beszéljünk róla. Ketten hozzá is fogtak az elolvasásához, de végül a könyvről szóló beszélgetés alkalmával, részleteket olvastunk föl belőle, egy-egy fiú és én. Reméltem, hogy ilyen előkészítés után, nem lesz gond a színházi viselkedéssel sem. Főleleveníttünk régi általános iskolai színházlátogatási élményeket, amelyekből jobbra a nagy, nézőtéri bohóckodások maradtak meg emlékezetükben. Elemeztük ezeket az alkalmakat, a hozzájuk kapcsolódó érzéseiket. Összehasonlítottuk az akkori kötelező jellegű látogatásokat és a mostanit, amelyet szabadon választottak, illetve elfogadták a javaslatomat. Külön a szüleikkel/illetve a barátaikkal még egyikük sem járt színházban. Akadt olyan is, akinek még egyáltalán nem volt színházi élménye. Beszéltünk az öltözködésről is. Közösen vettük meg a jegyeket egy délutáni előadásra. Tetszett nekik a darab. Egymást fegyelmezték, ha valamelyikük hangosan beszélt

az előadás közben. A sikeres színházlátogatás után érkezettnek láttam az időt, hogy egy vasárnap délután kirándulni menjünk. Ezt a programot szintén előkészítettük beszélgetésekkel, útikönyv-olvasással. Az úti cél kiválasztása körül nagy viták zajlottak. Végül is szavazásra bocsátották a kérdést, s kompromisszum született. Eszerint a nyári szünet előtt lesz még egy kirándulás, s így mindkét helyre eljuthatnak.

Úgy láttuk, már elég őszinte, nyílt a légkör, szorosak, személyesek a kapcsolatok ahhoz, hogy a szexről szóló előadást, beszélgetést megszervezzem. Erre egy nyitott, előítéletmentes, középkorú orvost kértem föl, aki nemcsak a biológiai, de az érzelmi vonatkozásokról is beszélt. A szerelemről, mind a hetero-, mind a homoszexuális kapcsolatokról, a nemi betegségekről stb. Az előadás előtt, név nélkül, már eljuttathatták azokat a kérdéseiket az orvoshoz, amiket esetleg a többiek előtt nem mertek volna föltenni.

Három órás beszélgetés kerekedett az előadás után, ahol -sok egyéb mellett – szóba került a drog, az alkohol, a cigaretta kérdése is. Ezen az alkalmon nem vettem részt, úgy gondoltam fesztelenebbek a „férfiak egymás közt”.

Javaslatukra, a sportról – különös tekintettel a focira -, a technika fejlődéstörténetéről, az autókról tartottunk még foglalkozásokat. Ezeket – műszaki részlege is lévén a könyvtárnak - hozzáértő olvasók tartották. Nagy haladást jelentett ez a klub és a könyvtár olvasóinak kapcsolatában is. Ezekhez a témákhoz kapcsolódóan kerestük fel a Hadtörténeti, majd egy másik alkalommal a Közlekedési Múzeumot. Ott-jártunkkor merült föl az igény, hogy ne legyünk olyan „komolyak”: menjünk el az Állatkertbe és a Vidámparkba is. A következő két alkalomnak ez volt a programja. Majd ezt követte egy közös mozi-látogatás, amit már önállóan szerveztek meg maguknak. Ekkor kezdtünk beszélni a klub nyári szüneteltetéséről és kezdtünk lélekben készülni rá.

A csoportnapok között is be-bejöttek a könyvtárba, általában négy- vagy hatszemközti beszélgetésre, tanácskérésre. Sürgős esetben mindig igyekeztem, hogy meg tudjuk beszélni, amiért bejöttek. Ha nem értem rá, vagy hosszabb időt igényelt a gond, akkor konkrét időpontban állapodtunk meg. Ezek az alkalmakon, az iskolai, tanulási problémáktól elkezdve, az otthoni, családi bajokig, kapcsolati, udvarlási kérdésekig, minden szóba került. Örültem, hogy egy biztos pontot jelentettünk számukra, s talán sikerült ezekkel a beszélgetésekkel is segítenünk, hogy eligazodjanak mind a külső, mind a saját belső világukban. Segítettünk megelőzni egy-két végzetessé válható ballépést. A csoport előtt ilyen mélységben nem nyíltak meg. Fokozatosan alkalmazkodtak a könyvtári hangulathoz, ha többen egyszerre jöttek, már nem zavarták az olvasókat hangoskodással, és az olvasók is elnézőbbek, elfogadóbbá váltak velük szemben.

A csoportmunka folyamata

A csoportfejlődés ötszakaszos modellje (amelyet Garland, Jones, Kolodny dolgoztak ki) alapján gondolom végig csoporttá fejlődésünk útját. /James Whittaker: A csoportfejlődés ötszakaszos modellje és alkalmazásának gyakorlati vonatkozásai In.:SzMCs 246-252.p./

1. Ismerkedés. Ebben a szakaszban a tagok zárkózottsága a fő téma, ehhez kapcsolódóan a 'közeledés-távolságtartás' a legfontosabb dilemma ebben a korai időszakban. (Garland, Jones, Kolodny, SzMCs.) Ebben a szakaszban munkánkat nagyban megkönnyítette, hogy a tagok jó része ismerte egymást, osztálytársak, iskolatársak, barátok voltak, másrészt a későbbiekben ugyanez nehezítette is. Akadályozta a feltárulkozást, hogy naponta találkoztak az iskolában. Könnyebbé jelentett, hogy valamelyest spontán volt a csoport létrejötte, benne volt a levegőben az igény a valahova tartozásra, a szabadidő eltöltésére, a személyes gondok megbeszélésére, a környezettel való gyakori konfliktusok

kezelésének megtanulására. Tulajdonképpen, csak ennek az igénynek a felismerése, az ezen szükségletekre adandó válasz felvállalása és a keretek megteremtése volt a feladat.

A kölcsönös elfogadás is már megvalósult addigra alapszinten, az első kritikus könyvtárbemutató foglalkozáson, illetve a későbbiekben, amikor spontánul be-bejártak, és beszélgetni kezdtünk.

Már az első alkalommal, a cél és a tevékenységek megbeszélésekor kezdett alakulni a csoportnorma: tabutéma is behozható, közösen javasoljuk, alakítjuk a programot, a javaslatokat el lehet fogadni vagy el lehet vetni, és ez az én ötleteimre is igaz. Kezdték kialakulni a szabályok: ki mit vállal, meghallgatjuk egymást anélkül, hogy félbeszakítanánk a másikat, vagy rögtön ledorongolnánk, ha nem tetszik az ötlete stb.

2. *Hatalom és kontroll.* Miután a tagok úgy döntöttek, hogy érdemes részt venniük a csoportban, abba a szakaszba érnek, amelyben a hatalom, a kontroll, a pozíció, a készségek és a döntéshozatal a kardinális kérdések. Valószínű, hogy kipróbálják a csoportmunkást és a többi tagot is. A négy, gyakran bejáró fiú volt a hangadó a csoportban, ők szólaltak meg mindig először és a legtöbbször. Ők tették a javaslatokat. Különösen Attila, aki a „négyes fogat” vezető egyénisége volt. Láthatólag elfogadták, tisztelték a barátai, befolyással volt rájuk. Ők tekinthetők a klub megalakítóinak, velük beszéltem meg a csoport létrehozását, ők hozták a többi tagot az első alkalomra. Attilára később is lehetett támaszkodni – pl. a kirándulásokon, színház, mozi előadásokon való részvételnél: szólt a nem megfelelő viselkedésért stb. -, és rajta keresztül a barátait is igénybe tudtam venni. A későbbiekben oda kellett figyelnem, hogy a két osztálytárs és azok két barátja is szóhoz tudjon jutni. Béla – aki egy rengeteg családi problémával küzdő, rossz tanuló fiú – vette föl a bohóc szerepet, ami – különösen eleinte – sok fejtörést okozott nekem. Meddig hagyjam a bohóckodást, milyen határokat szabjak számára? Igyekeztem feladatokkal ellátni, pl. az előadásokon őt kértem meg, hogy állítsa be a diavetítőt, magnót, hozzon még föl széket stb, Lassan kezdett be-bejönni a könyvtárba a csoportfoglalkozások között is. Beszélgettünk, kicsit bevontam a könyvtári munkába. Így kialakult egy jó kapcsolat közöttünk, és nem volt már a csoportban sem annyi gond a viselkedésével. Néha már a többiek is rászóltak, ha túlzásba vitte a viccelődést. Ugyanakkor hiányoltuk, ha nem jött el egy-egy programra.

3. *Intimitás.* Ezt a szakaszt a személyes bekapcsolódás intenzívvé válása jellemzi. A tagok nyíltabban fejezik ki érzelmeiket a csoporttagokkal és a csoportmunkással kapcsolatban. Törekcsenek függőségi szükségleteik kielégítésére. Megjelenik a testvéri rivalizáláshoz hasonló vetélkedés. Ekkor már spontánul hozták a témajavaslatokat, módosítási ötleteket. Most volt itt az ideje a külső programoknak. Az ezekre való felkészülésben, megszervezésükben már minden csoporttag aktív szerepet játszott. Az egymás előtti személyes megnyílásban ekkor éreztem bizonyos fokig gátló tényezőnek, hogy osztálytársak, iskolatársak. A komoly problémák nagy részét négy-, hat-, maximum nyolcszemközt, a foglalkozások után, illetve a két foglalkozás között, külön beszélgetésben mondták el. Bár a szexről szóló délutánnak a visszajelzések szerinti sikeressége nagy haladást jelentett a személyesség terén. Józsi – a legcsendesebb, félrehúzódo tagunk- is ekkor kezdett igazán kilépni csendes, megfigyelő szerepéből. Hozzászólt a beszélgetésekhez, véleményét nyilvánította.

4. *Differenciálódás.* Ebben a szakaszban a tagok lassan elfogadják egymást különböző személyiségű egyénként, a szociális munkást sajátos szerepben lévő egyénként. A csoportot pedig különleges tapasztalatokat és élményeket kínáló közegnek tekintik. A

kapcsolatok és szükségletek egyre realisabbak, jó a kommunikáció és erős a csoportösszetartás. A „négyes fogat” mellett most már Béla, Józsi és a két később csatlakozott tagunk is megtalálta helyét, szerepét a csoportban. Elfogadták, és keretek között tartották Béla különégeit, ugratásait, amelyek sokat szelídültek a kezdetekhez képest. Segítettek neki a tanulásban, megérezték, megértették nehézségeit. Örültek, ha Józsi megszólalt, biztatták, kérdezték a véleményét. Misinek és Aladárnak – akik az első művelődési házban tartott élőzene est után csatlakoztak a csoporthoz – mindig magyarázták, elmesélték az előzményeket, ha olyan téma került szóba, amikor ők még nem jártak a klubba. így vigyáztak rá, hogy akkor se érezzék kívülállónak magukat. A csoportból fokozatosan lemorzsolódott két fiú már nem került szóba.

Közeledett a nyári szünet s ezzel a csoport-összejövetelek szüneteltetése is. Nyári találkozásokat terveztek, valamint a csoport folytatását a következő tanévben.

5. *Lezárás.* A csoporttapasztalat véget ért, a tagok lassan különválhatnak. Új erőforrásokat kellett keresniük társas, szabadidős és szakmai szükségleteik kielégítésére. Az ünnepélyes záró találkozásunkon Béla megint kitett magáért, mint a „rég szép időkben”, szorongásait vezetve le így. A többiek egy ideig partnerek voltak ehhez. Azután megbeszéltük érzéseinket, és helyre kerültek e megnyilvánulások. Mindegyikük elmondta, hogyan érezte magát az együtt töltött hónapok alatt. Melyik előadás, program volt számára a legemlékezetesebb, hogyan változott a kapcsolata a többiekkel, esetleg a környezetével. Beszélgettünk a nyári szünetről.

Tervezük az őszi folytatást, de ezt már olyan formában, ami a csoport teljesen önálló működésére épül. Én csak az elakadásoknál segítek, és természetesen a helyet, valamint minden, a működéshez szükséges feltételt, amit lehetőségeink engednek, továbbra is biztosítok. A személyes beszélgetéseinkre továbbra is igényt tartottak, amiben meg is egyeztünk.

Bár sok éves munkám során voltam már vezetője multikulturális csoportnak, gyerek-feladat csoportnak, ahol „kis könyvtárosokat képeztünk”. Voltam társvezetője pedagógus szabadidő csoportnak, pedagógus relaxációs és eszmegbeszélő csoportnak. Visszagondolva, mégis a legnagyobb örömmel a fent leírt csoporttal dolgoztam. A legtöbb fejtörést, nehéz pillanatot ők okozták, de a legtöbb szívmengető percet, órát, élményt is a csoportmunkák során. Jó érzés volt nyomon követni a fiúk lelki kinyílását, nyitottabbá válásukat a világra.

Felhasznált irodalom

1. Szociális munka csoportokkal : szöveggyűjtemény / szerk. Hegyesi Gábor ; Kozma Judit; Szilvási Léna ; Talyigás Katalin ; [ford. Nagy Nóra ; Gál István] .- Budapest: Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskola, 1997.- 353 p. ; 20 cm (A szociális munka elmélete és gyakorlata, 4.) ISBN 963 1755 17 1 (fűzött)

2.

Írta: Bíró Endre

ELIGAZODÁS A JOGÁLLAMBAN

A „JOGALKALMAZÁS, JOGHASZNÁLAT” című könyvvel a szerző és a kiadó kettős célt kíván szolgálni:

1. jogi ismeretterjesztő könyvként segíteni a jog hozzáférhetőbbé válását az állampolgárok, szervezetek, intézmények számára, s csökkenteni ezzel kiszolgáltatottságukat,

2. felsőoktatási és továbbképzési tankönyvként stúdiumot, tantárgyat teremteni a jogalkalmazás, joghasználat életterületeket, szakmákat, ágazatokat átívelő funkcionális tudásából, s növelni ezzel annak esélyét, hogy a jövő értelmisége, a társadalmi hierarchiában befolyással rendelkező szakértői és vezetői kör képes legyen a politikai hatalom partnereként részt venni a jogi szabályozás kialakításában, változtatásában, érvényesítésében, alkalmazásában és mindennapi konstruktív használatában.

Mindkét fenti célhoz történő közelítés a XXI. századi demokratikus jogállam (értsd ez tekintélyelvű, etatista állam ellenpontjaként) működését segíti. A könyv remélt hatásaként ugyanis a nem jogász jogalkalmazók és joghasználók felkészülnek az alábbi feladatokra:

- egy probléma elhelyezésére a jogrendszerben, .
- az állami szervek struktúrájának áttekintő ismeretere a jogalkalmazással kapcsolatban,
- a hatályos jog konkrét megismerésére,
- a jogalkalmazáshoz, és joghasználathoz alapszinten szükséges jogértelmezésre, a határok felismerésére,
- a jogalkalmazói hatáskör törvényes gyakorlására,
- a jogász-szakmában létező munkamegosztás ismeretere, annak igénybevétele, használata céljából,
- a különböző jogérvényesítési eljárások közötti választásra és megindítására,
- ügyféljogokkal élésre.

A „JOGALKALMAZÁS JOGHASZNÁLAT” jogi ismeretterjesztő könyvként az állampolgárok és közösségeik, a munkaszervezetek és vezetőik „tankönyve” kíván lenni egy olyan területen, amelybe a középiskolai és felsőoktatási tanulmányaik során általában nem nyerne bevezetést. Bármilyen ágazatban végezzük is munkánkat, bárhol helyezkedünk is el a munkaszervezetben, bármennyi oktatási szint áll már mögöttünk, a jogállamiság körülményeiből fakadó jogalkalmazói és joghasználói kényszer szükségszerűen a jog használatának és alkalmazásának – megismerésének, megértésének, feldolgozásának a jogi szabályokhoz alkalmazkodásnak, a jog érvényesítésének – feladatát rója ránk. A jogállamban az ember (állampolgár, ügyfél, szülő, munkavállaló, vezető, szomszéd, tag, alkotó, felhasználó, vendég, tulajdonos, bérlő, elkövető) létezésének szinte minden mezőjében jelen van a jogi szabályozás. Ebből következően a joghasználati és jogalkalmazói alapismereteknek életünket átszövő ugyanolyan alapvető tudássá kell összeállnia, mint a gépjárművezetésnek, televízió programozásnak, háztartásvezetésnek, gyermeknevelésnek, számítógép-kezelésnek és bankkártya-használatnak.

A „JOGALKALMAZÁS, JOGHASZNÁLAT” felsőoktatási és továbbképzési tankönyvként széles körben használható eszköze kíván lenni a nem hivatásos

jogalkalmazókat képző (nem-jogász, nem-közigazgatási szakember) oktatásoknak. A tankönyv alkalmas lehet arra, hogy a felsőoktatásban és továbbképzésekben meghonosítsa a nem ágazati, hanem funkcionális (értsd: ágazatokat, szakmákat, foglalkozásokat átívelő) tartalmú jogalkalmazási, joghasználati ismeretek tanítását. A jogalkalmazási és joghasználati ismeretek ebben a felfogásban ugyanolyan elengedhetetlen elemei a korszerű közoktatási és felsőoktatási képzésnek, mint az informatika, az idegen nyelvek, a kommunikáció. Nem az a fontos, hogy a hallgatók „megtanulják” a különböző anyagi jogi szabályokat (hiszen ott van a jogszabály arra, hogy megnézzék benne), hanem az a fontos, hogy a vonatkozó jogszabály megtalálását, a jogkeresés technikáját, a jogszabály olvasását, egy-egy jogi probléma kezelésének elvi és gyakorlati, eljárási problémáit értsék, legyen kialakult készségük a jogalkalmazáshoz, jogérvényesítéshez szükséges ismeretek mozgósítására.

A könyv 6 fejezetben (fogalmi kérdések, jogrendszer, jogalkalmazás szervezete, jogalkalmazói alapismeretek, jogvédelem-jogérvényesítés, jogi szótár) mutatja be a jogalkalmazáshoz, joghasználatához a mai világunkban alapvetően szükségesnek tartott kérdéseket. Részletes tartalomjegyzék, a képzési célú feldolgozáshoz hallgatói közreműködést ösztönző feladatvállalási lehetőségek, az egyes fejezetek végén pedig ellenőrző kérdések segítik a kötet gyakorlati használatát.

A szerző meggyőződése szerint a fejlett demokráciát arról lehet megismerni, hogy az embereknek megtaníttanak és az emberek meg is tanulnak egy nélkülözhetetlen és alapvető társadalmi tudást: a jogállamban történő eligazodást.

Írta: Szarka Attila

„ÉN MEGMONDOM ŐSZINTÉN...”

„...Ki az a pártfogó? Pártfogó az a szakember, aki a bajba jutott emberen segít. Nem nézi azt, hogy kin, hanem a bajba jutott emberen segít...” – Szarka Attila mélyinterjúja.

Pistike

Kovács István Csaba vagyok. 1948-ban születtem, most majdnem 54 éves, 53 és fél, illetve, valamennyivel több. Az eredeti végzettségem gyógypedagógiai tanár. Emellé szociálpedagógusi diplomát is szereztem. Jelenlegi munkahelyem a Pest Megyei Közigazgatási Hivatal Gyámhivatalában van. A Hivatásos Pártfogói Osztály pártfogója vagyok. Jelenleg Aszód körzetében dolgozom. Nagyon röviden bemutatom ezt a helyet. Ez a körzet közel huszonöt községből áll. Olyan fiatalokkal foglalkozom, akiket a bíróság, illetve a Pest Megyei Főügyészség próbára, vagy felfüggesztett szabadságvesztésre ítél.

A napi feladatom igazából nem fogalmazta meg senki. Engem nem csak a pedagógiai szempontú megközelítés érdekel. Én nem csak az ellenőrzés és számonkérés szintjén foglalkozom a pártfogoltakkal. A segítséget és a társadalomba történő visszavezetést (ha szabad ilyen nagy szavakat használnom) tartom fontosnak. Pártfogó vagyok. Amikor elmegyek egy családhoz, ott olyanokkal találkozom, akik azt hiszik, valamelyik pártnak a szakértője vagyok. Megmondom őszintén, a pártfogó – mint hivatásos pártfogó – az én esetemben nem a legszerencsésebb elnevezés, mert olykor félreértésre adhat okot. Ki az a pártfogó? Pártfogó az a szakember, aki a bajba jutott emberen segít. Nem nézi azt, hogy kin, hanem a bajba jutott emberen segít. Én egyértelműen segítő foglalkozásnak tekintem a munkámat, holott a büntetés-végrehajtásban tevékenykedem. Ez nagyon érdekes. Ezt nem szabad csak a szavak szintjén megközelítenünk. Fiatalkorú bűnelkövetőkön próbálok segíteni. Nem szoktam sohasem használni a kliens szót, az ügyfelet sem. Nem szeretem a kliens szót. Megmondom őszintén, hogy miért. Mert én nagyon különleges gondolkodású és a problémát nagyon különlegesen megközelítő egyén vagyok. A kliens szót nem szeretem, és nem szoktam használni sem a hivatalos eljárások során, sem a baráti beszélgetésekben. A fiatalokat a nevükön szeretem megnevezni. Hogyan segítek nekik? Igen keservesen. Hogyan segítek: sehogy. Sehogy. 14 éve vagyok hivatásos pártfogó. A pártfogói felügyelet céljában többek között megfogalmazódik, hogy a pártfogolt fiatalot vezessük vissza a társadalomba. Amennyiben igényli, szerezzünk számára munkahelyet. Na most mi az érdekessége ennek a dolognak? Akárhány munkaügyi központot felkeresek, mindig azt kezdik, „tessék mondani, van-e a pártfogolt fiatalnak nyolc osztályos végzettsége?”. Az esetek döntő százalékában nincs. Így eleve csak a regisztráció szintjén vannak jelen a munkaügyi központokban ezek a fiatalok. Na most mi történik? Én elvileg húztam egy strigulát azzal, hogy kényszerítettem a fiatalot arra, regisztráltassa magát a munkaügyi központban.

Ugyanakkor tudom, hogy nem fogják sehol sem alkalmazni, mert az alkalmazás feltétele mindenhol a nyolc osztályos végzettség. Akkor mi maradt számára? Ezért nem tudok segíteni, mert a munkahelyek azt mondják, bűnöző fiatal nem akarnak alkalmazni, van elég bűnöző a környezetükben.

Bűnöző gyerekeket nem hajlandók fogadni. Igazából a diplomáim, az élet- és a harminc éves szakmai tapasztalatom, valamint a mögöttem lévő 27 éves házasság az, ami

felhatalmazna arra, hogy életviteli tanácsadást adjak a gyerekeknek. Ez nagyon fontos. Ha már nincs semmiféle más eszköz, akkor legalább a tapasztalatomat adom át.

Megmondom őszintén, a fiatalok erre nem igazán kíváncsiak.

Azt kérdezed tőlem, hogy mi hozott erre a pályára?

A bűnöző ifjú megértése és segítése hozott erre a pályára. Tudatosan készültem. Ha szabad mondanom, már pubertás korom óta, de ha szigorú akarok lenni magamhoz, akkor a sérült és bajba jutott emberen való segítség már hat éves korom óta foglalkoztat. Van egy szlogenem, amit magamban nagyon korán megfogalmaztam: Minél rosszabb egy gyerek, nekem annál jobb. 16 évig általános iskolában tanítottam. Kartalon, illetve Domonyban. Az egyik helyen értelmi fogyatékosokat, a másik helyen cigánygyerekeket. Utóbbiakat is értelmi fogyatékosnak mondták, de ők inkább csak retardáltak voltak. Akkor, a hetvenes években, az volt a koncepció, hogy szegregálni kell a gyerekeket. Az elveim maximálisan tiltakoztak e felfogás ellen, mégis dolgoznom kellett valahol. Amikor Domonyba kerültem, megkerestem az igazgatót. Arra kértem, hogy elláthassam az ifjúságvédelmet, mert ezt a feladatot nagyon-nagyon szeretem. A kollégáim nyíltan a szemembe mondták, hogy hülye vagyok, mert eddig mindig büntetésből adták valakinek ezt a feladatot.

Minden fiúnak a példaképe, vagy sok fiúnak, vagy ha nem is soknak, de némely fiúnak a példaképe az édesapja. Hozzá kell tennem, hogy az én édesapám az aszódi javítóintézetnek volt az igazgatója. Gyerekkoromban csak azt láttam, hogy édesapám kriminálpedagógusként megpróbálta felderíteni a bűncselekmény okát, megpróbálta maga mellé állítani a bűncselekményt elkövető fiatalokat. Úgy változtatni őket a tanári testülettel, hogy majdan, lehetőség szerint ne legyen ismételten bűnelkövető. Ugye itt általában azt próbálják megfogalmazni, hogy visszavezetni a társadalomba. Én úgy gondolom, másként kell visszavezetni. Nagyon-nagyon fontos szónak tartom a „másként” szót. Akik úgy szocializálódtak, úgy nevelkedtek, nevelődtek, hogy már a családi környezetben megtanulták a beilleszkedést, azok gyakorlatilag nagyon kevés baj árán kerülhetnek jó pozícióba. Az a gyerek, aki bűnözői családban vagy környezetben nőtt fel, vagy más oknál fogva vált bűnelkövetővé, azt nem lehet azon az egyszerű úton visszavezetni a társadalomba. Őt másként kell kezelnünk. Olyan pedagógusoknak és más segítő szándékú embereknek a segítségével, akik megértik a bűnöző gyereket, akik elfogadják őt. Nagyon fontos elfogadni a sérült, vagy a bűnelkövető embert; mert ha ezt valaki nem tudja, vagy nem érzi, vagy nincs rá affinitása, nincs belső indíttatása, ezt megtanulni nem lehet. A bűnelkövető gyereket fogadjam el, próbáljam magam mellé állítani vagy szigorral, vagy más, megengedhető formában.

Egy kisgyerek példaképének tekinti a szüleit. Az édesanyám nagyon szerény, jámbor, de nagy tudású asszony, aki megmaradt a férje mellett. Nem volt Igazgatóné. Feleség volt, társ, de csendes társ. Mi négyen voltunk otthon gyerekek. Apám gyakran mesélt arról, mi volt az intézetben. Közben óva intettek, még a mozdulatra is emlékszem: „Gyerekek, ti nagyon szerencsések vagytok, hogy jó családba születtetek. Sok olyan gyerek van, aki nem ilyen jó családba született. Vagy az apját, vagy az anyját nem ismeri, vagy bűnöző környezetben nő fel, vagy kényszerítik arra, hogy bűncselekményt kövessen el. Ezért vannak itt ezek a gyerekek a javítóintézetben. Becsüljétek meg magatokat.”

Megmondom őszintén, ez az indíttatás lekopírozódott bennem, és valahogy úgy nőttem fel, hogy ha nagyon jó édesanyám és nagyon jó édesapám van, jó testvéreim vannak, és jó környezetben vagyok, ha felnövök, akkor majd én is ilyen segítő ember leszek.

Azt kérdezed tőlem, hogy mi tart engem itt?

A végtelen optimizmus. Nincs olyan anyagi háttér mögöttem, mint egy intézetben. Az egyéniséggemmel hatok a gyerekekre. Így sem a pártfogói felügyelet ideje alatt, sem azt követően nem lesz bűnelkövető.

Az optimizmusom adja a hitem. Azt gondolom, rádöbbenhet valamikor arra, hogy korábban megtévedt, de még megváltozhat. Nagyon sokszor mondják nekem: „Pista bácsi! Higgye el, hogy megváltoztam! Higgye el, hogy dolgozom, a fizetésemnek egy részét anyáméknak adom. Pista bácsi, tényleg nem...” Azt mondom ilyenkor: „Hiszek a szavadnak, elsősorban neked hiszek.” Ha azt érzi, hogy a megtévedése után a szülein kívül van valaki, egy szakember, aki bár ellenőrzi, mégis bízik benne, akkor úgy gondolom, ez a fajta optimizmus megéri. A fiatal érzi azt, hogy benne valaki megbízik, pedig előtte jól felbosszantotta a környezetét.

Az érdekel, hogy mi vagy ki fáraszt el engem?

Megmondom őszintén, hogy a „mi”, az nem szokott fárasztani. Én még ebben az évben nem voltam szabadságon, fáradtnak sem éreztem magam. Azt is megmondom, miért nem. Rendszeresen elmélkedem, rendszeresen tornászom. Ahhoz, hogy ezt a munkát jó szívvel, lelkileg és fizikailag is jól tudjam ellátni, ehhez nem csak a belülről fakadó optimizmusom kell, hanem egy segítő. Én vallásos ember vagyok. Gyakorolom is a vallásomat, mert ez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy az emberbe vetett hitem ne csorbuljon. Azért, hogy segítő lelkülettel tudjak fordulni a másik embertársam felé. Meggyőződése, hogy eszköz vagyok a Teremtő kezében. Magam is meglepődök azon, hogy a legsúlyosabb bűnözői környezetben, ahová a rendőrök is négyen mennek ki kutyával, ott engem minden további nélkül befogadnak, elfogadnak, velem elbeszélgetnek, ők akarnak velem beszélni, én akarok velük beszélni, szóval a gyerekek is igénylik ezt.

Úgy gondolom, ha valaki olyan bűnözői környezetbe megy, ahol a rendőrök félnek, és én bemegyek egy szál semmiben, ők pedig elfogadnak, szóba állnak velem, akkor ez nagyon nagy dolog lehet.

A buta emberek, a bürokraták viszont fárasztanak. Azok, akik a jó szándékkal szembeszegülnek. Én megmondom őszintén, nagyon kevés emberrel találkozom, aki fáraszt. Aki engem fáraszt, azt egyszerűen otthagynom. Szeretek beszélgetni. Úgy tudom magamat karban tartani, hogy a fiatalok bűnelkövetők mellett kisgyerekekkel logopédusként is foglalkozom.

Mi ad neked kedvet, lendületet, energiát?

A belsőmből fakadó életigenlés és a belsőmből fakadó jókedv. Én ezen nagyon sokszor elgondolkoztam, mert nekem, 53 és fél éves koromban nagyon komoly embernek kellene lennem, de nem tudok ilyen lenni. Vezető főtanácsos vagyok. Engem igazából csak Pistikének mondanak, tehát én Pistike vagyok. A belülről fakadó optimizmus, a humor érzése, a nevetés az, ami fontos. Most is nevetünk...

Mi a legnehezebb a munkámban? Tényleg ez érdekel téged?

A kollégáim ezt a hivatásos pártfogói munkát megpróbálják jogi útra terelni. Rákényszerítik az emberre, hogy jogi szempontból végezze a feladatait. Én erre képtelen vagyok. A rendeletek és a jogszabályok ismerete rendkívül fontos, de csak ebből a

szempontból végezni ezt a munkát nem lehet. Ez kimondottan fáraszt, mert ezt a zsákot, ami tele van jogszabályokkal nem tudom erre a munkára ráhúzni.

Mi könnyű az én munkámban?

A legkönnyebb az én munkámban az, amikor kimehetek a családhoz és megismerhetem a pártfogolt fiatal a szűkebb és a tágabb lakókörnyezetében. Nekem ez a legkönnyebb és a legkedvesebb is. Nagyon jó a kontaktusteremtő képességem, nagyon jó légkört tudok magam körül kialakítani, és igazából önmagam tudom adni ezekben a helyzetekben.

Akkor nem Pistike, hanem Kovács István vagyok a magam valójában.

Mit teszek a saját egészségemért, magamért?

Mindent. Először is én 27 éve vagyok nő. Köszönöm ezt a kérdést, már vártam, hogy feltegye valaki. Itt elkanyarodhatok a családhoz, a társhoz. A bűdös életben meg nem kérdezték tőlem, hogy: „Te! Ahhoz, hogy elmenj ki a területre, reggel nyolctól este nyolcig ott legyél, az a te tehetséged?” Én azt mondom, hogy nem. Hiába van meg az én tehetségem, a családnak, a társnak kell az odaadása. Ha nincs társ, akkor nem lehet ezt a munkát jól végezni.

A családi környezetem nekem nagyon fontos. Nem lehet mindent a Jóistenre bízni, ebbe a szakmába a feleségek is beletartoznak.

Reménység? Hogyan gondozom magamban a reménységet?

Tudatosan. Igazából egyrészt van az a forrás, amely kiapadhatatlan e tekintetben is. Hatéves koromban úgy gondoltam, ha egyszer felnövök, tanító bácsi lesz belőlem. Nyolcéves koromban láttam apámat, ahogyan egy agyvérzéses embert magtanított beszélni, tíz, tizenkét éves koromban, amikor apám beszélgetett a javító gyerekekről, huszonnégy éves koromban, amikor láttam, hogy egy imbecillis gyereket megtanított írni és olvasni... Tehát a szülői példa lebegett előttem. Mindig visszatérek a szülői példamutatásra.

A reményt, mint egy kis kertet, tudatosan ápolni kell. Figyelni kell, minek van értelme, mi micsoda.

A problémáimról kérdezel?

Minden embernek vannak keresztjei. Én a bizonytalanságot cipelem magammal. Mondtam, nagyon szeretek kimenni a terepre az emberek közé. Van bennem egy kis bizonytalanság, hogyan fognak ott engem fogadni, mi fog velem történni? Ez a bizonytalanság bennem van. Vagy pedig az, hogy ne legyek baleset áldozata. Havonta ezer kilométert vezetek, nem vagyok profi vezető. A másik a testi bajom, a magas vérnyomásom, félek az infarktustól.

Kivel és milyen gyakran tudom megosztani munka-gondjaimat?

Írtam egyszer egy dolgozatot, amiben kitértem arra, hogy a munkámban nincs lehetőség szupervízióra. Igazából nagyon jó szándékú főnökeim vannak. Szerencsére a főnökeim eredetileg hivatásos pártfogók voltak. A jogi és technikai kérdéseket jól meg tudom velük beszélni.

Én vagyok a legidősebb pártfogó itt, sokszor tőlem kérnek tanácsot.

A szupervízió lehetősége nem megoldott. Nincs lehetőség arra, hogy szakember foglalkozzon szakemberrel.

Van egy jó kollégám, akivel mindent jól meg tudok beszélni, de itt is megvan a kiégés veszélye. Egy dolog viszont nem nyomaszt: az, hogy a munkahelyünk stabil, nem fognak minket elküldeni. Ez fontos.

Hobbi, és van-e rá időm?

Jaj, van. Egyrészt próbálom magam testileg tartani. Ne hízzak el, legyen fürge, ezért otthon szoktam tornászni. Mindig rám kiabálnak, hogy ne nyögjek.... Nagyon érdekes dolgot találtam ki magamnak. 27 község tartozik hozzám. Kitaláltam, hogy nekem a gyerekekhez nem szabad autóval mennem, hanem erőltetett menetben kell mennem a falu egyik végétől a másik végére. Dombon fel, dombon le, a másik községbe, erdőn át. Kitaláltam, hogy a nagyon érdekes részek között gyalog kell közlekednem. Ha kedvet kapok, akkor biciklizek. A bensőmből fakadó optimizmust versekben próbálom megfogalmazni. Nagyon szeretek beszélni, nagyon szeretek beszélgetni.

Nagyon szeretek énekelni. A lelki egyensúlyom érdekében eljárak énekelni, ott hála a Jóistennek, hagynak engem szólót énekelni. Ha hiszik, ha nem, nekem a logopédia a hobbim. Én nem tekintem kereső foglalkozásnak, ámbár pénzt kapok érte.

A testemet megpróbálom úgy karban tartani, hogy tornászom, a lelkemet pedig úgy, hogy ha bármi öröm ér engem, vagy bármi bánat, azt leírom.

Megmondom őszintén, hogy én még festegetek is. Ez belülről jön. A képeimet nem mutatom meg senkinek, de a verseimet még közlik is.

Helyemen vagyok-e a világban?

Igen. Én teljesen a helyemen érzem magam. Maximálisan jól érzem magam. Állítsunk fel egy minőségi mértéket, mondjuk egytől ötig. Ötös. Ötös. Csillagos ötös. Láthatod rajtam, ha találkozunk, mosolygok. Mindig mosolygok.

Apám ugyan 16 éve meghalt, de hitem miatt úgy gondolom, itt van mellettem. 86 éves az édesanyám. A testvéreim élnek, mindenki egészséges. Az aszódi emberek megbecsülnek, az utcabéli emberek szintén. A munkahelyemen is megbecsülnek.

Megmondom őszintén, én szeretnék tenni azért, hogy ez továbbra is így legyen.

Én lélekben és a környezetemben nagyon-nagyon jól érzem magam, csillagos ötös állapotban vagyok. Ámen.

Írta: Neményi Eszter

HALLGASSUK MEG A GYEREKEKET!

Magyarországon a gyermeki jogok megemlítése is fenyegetően hangzik sokak számára. „Minek folyton a jogait emlegetni, mikor nem teljesítik a kötelességeiket sem?” – hangzik a közkeletű vélekedés, a pedagógusok nagy része húzná cinikus mosolyra száját, ha valaki megemlítené, hogy pl. a röpdolgozat Íratása mint fegyelmezési eszköz, ellentétes az iskolai gyermeki jogokkal, örökbefogadó szülők ezrei nem tisztelik a gyermek jogát eredete ismeretére, nemzeti-etnikai kisebbségek gyermekei negatív diszkrimináció áldozatai az élet számos területén, és a családban való felnövekedés joga is rendre megkérdőjeleződik, még képzett szakemberek körében is.

A sor vég nélkül folytatható lenne, miközben természetesen vannak előrelépések is, egyre több a felkészült szakember, lassan megjelennek alapvető gyermekvédelmi munkák, szaporodnak azok a fórumok, ahol a legújabb ismeretek megoszthatók, kiépül a gyermekjólét és gyermekvédelem szolgáltató rendszere. Bizonyos szinten tehát egyre több szó esik a gyerekekről, a gyerekek érdekében, védelmében.

Az ENSZ 1989-ben létrehozott, és Magyarországon is immár 10 éve ratifikált Gyermekjogi Egyezségokmánya azonban tovább megy ennél, és arra szólít fel, hogy hallgassuk meg a gyerekek véleményét minden olyan esetben, amikor egy őket érintő döntést hozunk. Tehát nemcsak véleményük mindenkor szabad kifejezéséről, hanem annak minden döntéshelyzetben való kikéréséről van szó. Az Egyezmény támadói gyakran hangoztatják, hogy milyen veszélyes lenne a sorsukat érintő kérdések eldöntésének végső jogát teljességgel a gyerekekre bízni, ám ők tévesen értelmezik ezt a jogot. A gyerekek sorsáról való döntéshozatal sokkal inkább felelősség, mint valamiféle privilégium, és ezt a súlyt senki nem akarja a gyerekek vállára helyezni. Ugyanakkor *nélkülük* szinte lehetetlen *róluk* jó döntést hozni. Felnőttként természetesen lehet, hogy jobban tudjuk, mi gyerekeink érdeke, mint ahogyan azt ők az adott pillanatban meg tudják ítélni. De soha nem tudunk megalapozott döntést hozni anélkül, hogy odafigyelnénk rájuk.

Ebben a tanulmányban ismertetni fogjuk annak az Unicef kezdeményezésére végzett nagyszabású közvélemény-kutatásnak²⁰ az eredményeit, melyben több mint 15 000 gyermekkel készítették interjúkat Európában és Közép-Ázsiában. Az eddig végzett talán legnagyobb, gyerekeket érintő vizsgálat a régióban élő 93 millió 9 és 17 év közötti gyerek véleményére nézve reprezentatívnak tekinthető²¹.

²⁰ YoungVoices, UNICEF 2001.

²¹ A felmérés hazánkról szóló részét – amely szintén elkészült – következő számunkban tárjuk olvasóink elé. (A szerk.)

A kutatásban részt vevő országok és a megkérdezett gyerekek száma

Összesen: 15 200 gyerek

Nyugat-Európa 3 600 gyerek	Kelet-közép Európa, a Független Államok Közössége és a Balti Államok 11600 gyerek												
<ul style="list-style-type: none"> • Ausztria • Dánia • Egyesült Királyság • Franciaország * Görögország • Hollandia • Németország • Olaszország • Svájc 	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 50%;">Közép Európa 1600 gyerek</th> <th style="width: 50%;">Dél-közép Európa 1200 gyerek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Csehország • Lengyelország • Magyarország • Szlovákia </td> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Albánia • Bulgária • Románia </td> </tr> <tr> <th>A volt Jugoszlávia 2000 gyerek</th> <th>Balti Államok 1200 gyerek</th> </tr> <tr> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Bosznia és Hercegovina • Horvátország • Macedónia • Volt Jugoszlávia (ide értve Koszovót) </td> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Észtország • Lettország • Litvánia </td> </tr> <tr> <td></td> <th>Kaukázus 1200 gyerek</th> </tr> <tr> <td></td> <td> <ul style="list-style-type: none"> > Örményország > Azerbajdzsán ^ Grúzia </td> </tr> </tbody> </table>	Közép Európa 1600 gyerek	Dél-közép Európa 1200 gyerek	<ul style="list-style-type: none"> • Csehország • Lengyelország • Magyarország • Szlovákia 	<ul style="list-style-type: none"> • Albánia • Bulgária • Románia 	A volt Jugoszlávia 2000 gyerek	Balti Államok 1200 gyerek	<ul style="list-style-type: none"> • Bosznia és Hercegovina • Horvátország • Macedónia • Volt Jugoszlávia (ide értve Koszovót) 	<ul style="list-style-type: none"> • Észtország • Lettország • Litvánia 		Kaukázus 1200 gyerek		<ul style="list-style-type: none"> > Örményország > Azerbajdzsán ^ Grúzia
Közép Európa 1600 gyerek	Dél-közép Európa 1200 gyerek												
<ul style="list-style-type: none"> • Csehország • Lengyelország • Magyarország • Szlovákia 	<ul style="list-style-type: none"> • Albánia • Bulgária • Románia 												
A volt Jugoszlávia 2000 gyerek	Balti Államok 1200 gyerek												
<ul style="list-style-type: none"> • Bosznia és Hercegovina • Horvátország • Macedónia • Volt Jugoszlávia (ide értve Koszovót) 	<ul style="list-style-type: none"> • Észtország • Lettország • Litvánia 												
	Kaukázus 1200 gyerek												
	<ul style="list-style-type: none"> > Örményország > Azerbajdzsán ^ Grúzia 												
	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th>A FÁK nyugati része 2 400 gyerek</th> <th>Közép Ázsia 2 400 gyerek</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Beloruszija • Moldáv Köztársaság • Oroszország • Ukrajna </td> <td> <ul style="list-style-type: none"> • Kazahsztán • Kirgizisztán • Tádzsikisztán • Türkmenisztán • Üzbegisztán </td> </tr> </tbody> </table>	A FÁK nyugati része 2 400 gyerek	Közép Ázsia 2 400 gyerek	<ul style="list-style-type: none"> • Beloruszija • Moldáv Köztársaság • Oroszország • Ukrajna 	<ul style="list-style-type: none"> • Kazahsztán • Kirgizisztán • Tádzsikisztán • Türkmenisztán • Üzbegisztán 								
A FÁK nyugati része 2 400 gyerek	Közép Ázsia 2 400 gyerek												
<ul style="list-style-type: none"> • Beloruszija • Moldáv Köztársaság • Oroszország • Ukrajna 	<ul style="list-style-type: none"> • Kazahsztán • Kirgizisztán • Tádzsikisztán • Türkmenisztán • Üzbegisztán 												

A kutatásról

Az ehhez hasonló nagyszabású felmérések eredményeit általában társadalmi, gazdasági elemzések, tényfeltárások formájában közlik, és természetesen ez az adattár is értékes elemzési forrás a régió gyermekei helyzetének vizsgálatakor. Ugyanakkor a kutatás készítői fontosnak tartják, hogy itt nem egyszerűen közvélemény-kutatásról van szó. Ezért, bár a felmérés eredményei szerint statisztikailag érvényes azt állítani, hogy a megkérdezett gyerekek többsége biztonságos és boldog életről számol be, mégsem lehet ez a kutatás fő tanulsága. Ugyanis a felmérésben szereplő minden ország aláírta az ENSZ Gyermekjogi Egyezségokmányát, ezzel vállalva, hogy az abban szereplő összes gyermeki jogot biztosítja minden gyermek számára. Innen nézve pedig a kutatás eredményei annak fényében értelmezendők, milyen mértékben valósulnak meg a nemzetközi egyezményben vállaltak a gyerekek szerint. Hogyan látják ők jogaik érvényesülését, mennyire érzik azt a törődést és biztonságot, melyet minden állam kötelessége biztosítani számukra.

Ebből a szempontból pedig távolról sem megnyugtatóak az adatok, hiszen minden 10 gyerekből 6 agresszív, erőszakos családon belüli események megéléséről számol be; minden hatodik gyereknek félnie kell azon a környéken, ahol lakik; a gyerekek harmada tud olyan kortársáról, aki valamely káros szenvedély rabja; és nem utolsósorban: a megkérdezett gyerekek csaknem fele soha nem hallott arról, hogy bármiféle jogai lennének.

Előjáróban fontos még egyszer kiemelni azt is, hogy ez a vizsgálat egy olyan reprezentatív adatfelvétel, melyből 93 millió 9 és 17 év közti gyerek véleményére lehet következtetni a vizsgálatban részt vett 35 országban. Így például az a nem különösebben magasnak tűnő adat, mely azt mutatja, hogy minden századik megkérdezett gyerek arról számolt be, hogy szinte soha nem érzi magát boldognak, a régióra vetítve máris egy millió boldogtalan gyereket jelent.

A felmérés készítői azt is hangsúlyozzák, hogy egyetlen ország sem ülhet ölbe tett kézzel, gondolván, hogy a régió problémái a többi országból adódnak össze. Természetesen vannak regionális eltérések a gyerekek helyzetét illetően, de ahhoz képest, hogy az országok nagy része több mint tíz éve kötelezte magát a gyermeki jogok érvényesülésének biztosítására, egyikről sem mondható el, hogy a helyzet már kielégítő.

Mennyire boldogok a gyerekek?

Bár ebben az összefoglalóban elsősorban a figyelmeztető jelekre, a még megoldásra váró problémákra fogunk koncentrálni, érdemes azzal a ténnyel kezdeni, hogy a megkérdezett gyerekek kétharmada általában, az idő nagy részében boldognak érzi magát. Legtöbbjük jó családi kapcsolatokról számolt be, hisz abban, hogy fontos másoknak segíteni, biztonságos helyen lakik, jól kijön tanáraival, nem esik diszkrimináció áldozatául, nem káros szenvedélyek rabja, és bízik abban, hogy élete a jövőben még pozitívabb fordulatot vesz majd. Fontos eredmények ezek még akkor is, ha a kutatás készítői szerint a gyerekek optimizmusa nem elhanyagolható tényező. Úgy vélik, ha a felnőtt lakosságot kérdeznék ugyanezekről, jóval kisebb mértékű elégedettséget tapasztalhatnánk.

Nyugat Európában a gyerekek nagyobb része – 80%-a – érzi magát legtöbbször boldognak, ahogy általánosságban elégedettebbek a lányok a fiúknál és a városi gyerekek a vidékieknél. Az egyszülős családokban, illetve a szerényebb körülmények közt élő gyerekek általánosan elégedetlenebbek. A gyerekek 30%-a csak néha érez boldogságot, 1%-uk pedig – ami csaknem egy millió gyereket jelent a régióban – szinte soha nem érez így. Köztük kétszer gyakrabban vannak szegény családból származók, mint jobb anyagi helyzetűek.

A boldogságérzet leggyakoribb forrása a barátokkal töltött idő (61%), ezt követi a családdal töltött idő (54%), a jó iskolai eredmények (41%), majd a játék és más szabadidős tevékenységek (36%). A játék, mint örömforrás jellemzőbb fiúknál, mint lányoknál, és sokkal kevesebb rossz anyagi helyzetű, valamint egyke gyerek leli örömét a játékban és más szórakozásokban.

A szeretethez, a választáshoz és annak tiszteletben tartásához való jog

A felmérésben részt vevő gyerekeket megkérték, sorolják fel az általuk ismert gyermeki jogokat. Ennek eredményeire később visszatérünk, érdemes azonban egy kis figyelmet szentelni néhány olyan jognak, melyeket valójában egyetlen egyezmény sem garantál. A gyerekek több mint ötöde úgy vélte, joga van ahhoz, hogy szeressék. Anélkül, hogy azt kezdenénk firtatni, hogyan garantálhatna ilyesmit bármelyik állam is, érdemes rögtön arra is felhívni a figyelmet, hogy a szeretethez való jog létezését tudni vélő gyerekek tizede szerint ezt a jogukat egyáltalán nem tartják tiszteletben.

A gyerekek több mint 20%-a szerint joguk van a választáshoz, és ahhoz, hogy azt tiszteletben tartsák. Ezek a válaszok csak részben megfeleltethetők az Egyezményben is garantált véleménynyilvánítási jognak, valójában azt jelentik, hogy a gyerekek számottevő része szerint az ő kezükben kellene, hogy legyen a végső döntés minden őket érintő kérdésben. Az Egyezmény – 12. paragrafusában – biztosítja a gyerekek számára a véleménynyilvánítás jogát, de a végső döntések joga és felelőssége a felnőtteké marad. Fontos hangsúlyozni, hogy szó sincs arról, hogy a döntéshozás végső felelősségét bárki a gyerekek vállára kívánná helyezni, ahogyan arról sincs szó, hogy minden esetben a gyerekek mondhatnák meg, hogyan legyen azután. Mindenképpen érdemes azonban odafigyelni arra, milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak a gyerekek annak a lehetőségnek, hogy kifejezhessék véleményüket, vágyaikat a róluk hozandó döntések kapcsán.

Mi áll a gyerekek boldogságának útjában?

A kérdésekre adott válaszok nyomán két fő problémakör rajzolódik ki, az egyik a szegénységgel kapcsolatos, a másik a családon belüli helyzettel.

Szegénység

A szegénység és a gyermekek jólétének, megelégedettségének hiánya szoros kapcsolatot mutat minden vizsgált dimenzióban. Az eredmények egyértelműen azt mutatják, hogy a gyerekek boldogabbak Nyugat-Európában, mint a többi vizsgált régióban, és megelégedettségük, boldogságérzetük foka is megfeleltethető társadalmi-gazdasági háttérüknek. Az alacsonyabb társadalmi-gazdasági státuszú gyerekek társaiknál nagyobb arányban érzik úgy, hogy az élet rosszabb, mint 10 évvel ezelőtt volt, és Kelet-Közép-Európában, illetve a Balti államokban is inkább osztják ezt a nézetet, mint nyugat-európai társaik.

A szegénység hatásai drámai módon érzékelhető szinte valamennyi vizsgált dimenzióban. Az alacsonyabb társadalmi gazdasági státuszú gyerekek kapcsolata rosszabb szüleikkel, több durvaságnak, erőszaknak, bántalmazásnak vannak kitéve, és úgy érzik, nem tudják megosztani szüleikkel az őket foglalkoztató dolgokat. Kevésbé vannak tisztában jogaikkal, és cinikusabban ítélik meg a helyzet változtathatóságát. Bár a megkérdezett gyerekek többsége felnőttként is saját országában szeretne élni, a Nyugat-Európán kívül élő gyerekek számottevően nagyobb része akar egy gazdagabb ország állampolgára lenni később. A magukat boldogtalannak valló gyerekek körében kétszeres a felnőtt életüket máshol elképzelők aránya a boldog életről beszámoló gyerekekhez képest.

A Gyermekjogi Egyezmény 17. paragrafusa kimondja minden gyermekjogát a fizikai, mentális, szellemi, morális és társas fejlettségének megfelelő életkörülményekhez. Ennek biztosítása elsődlegesen a szülők feladata, de ha ők bármilyen okból nem tehetnek vagy tesznek ennek eleget, az államnak kell segítséget nyújtania. Az UNICEF szakemberei rámutatnak, hogy az egyezmény értelmében a gyermekszegénység teljes megszüntetésének első helyen kellene állnia a kormányok programjában. Az érdemes vagy érdemtelen szegénység kategóriája végképp értelmét veszti, ha gyerekekről van szó, gyerekek kizárólag az érdemtelen szegénység kategóriájába tartozhatnak.

Rossz családon belüli kapcsolatok

Nem meglepő módon ez a kutatás is arra az eredményre jut, hogy a gyerekek megelégedettsége, boldogságérzete nagymértékben függ családi kapcsolataiktól, családon belüli helyzetüktől. A gyerekek 92%-a jó vagy nagyon jó kapcsolatban van anyjával, és 77%-nak apjával is jó a viszonya. 7% – tehát a régióban közel 7 millió gyerek- nem él együtt apjával, és 1% – azaz 1 millió gyerek – az anyjával.

Bár a legtöbb gyerek erősen pozitív jelzőkkel írta le szüleihez fűződő kapcsolatát, a gyerekek boldogtalanságát okozó tényezők között a családi problémáké a főszerep. Verés, veszekedés, büntetések, családi konfliktusok elszenvedése vezetnek a „boldogtalansági statisztikát”. A kutatás eredményei arra engednek következtetni, hogy a vizsgált országokban körülbelül 56 millió gyerek családjában fordul elő erőszakos, agresszív viselkedés.

Azok a gyerekek, akik átlagos, rossz vagy semmilyen kapcsolatban nem állnak szüleikkel, a kommunikáció és a megértés teljes hiányáról számolnak be, illetve arról, hogy szüleiket nem érdekli az ő mondanivalójuk. A magukat boldogtalannak valló gyerekek negyede azt mondja, szüleinek egyáltalán nem számít az ő véleménye. Az egyke gyerekeket úgy tűnik, gyakrabban bevonják a családi döntéshozatalba, mint nagyobb családban élő társaikat. A boldogtalan gyerekek társaiknál jóval nagyobb valószínűséggel hallgatnak akkor

is, amikor igazságtalanul vádolják őket valamilyen rossz cselekedettel, nem érzik képesnek magukat arra, hogy elmagyarázzák a tévedést, és nem számítanak megértésre sem.

A fiúk helyzete

Érdekes módon a kutatás számos olyan dimenziót talált, melyben a fiúk helyzete rosszabbnak bizonyul a lányokénál. Például a fiúk kapcsolatai kevésbé szorosak barátaikkal, kevésbé támogatóak másokkal szemben, kevésbé vannak tisztában jogaikkal, nehezebb számukra, hogy iskolai problémáikról beszéljenek, nagyobb arányban ismernek káros szenvedélyektől szenvedő kortársakat, gyakrabban gondolják azt, hogy a fizikai erőszak megfelelő problémamegoldó technika, rosszabbul viselkednek az iskolában, kevésbé segítenek másoknak, mint a lányok. Az egyetlen dimenzió, ahol a kutatás szerint a fiúk állnak jobban, a sporttevékenységekben való részvétel. Ezek után talán nem is meglepő, hogy a fiúk általánosságban boldogtalanabbak a lányoknál.

Fontos tehát figyelmet fordítani arra, hogy miközben a lányokkal szembeni negatív diszkrimináció az oktatáshoz, egészségügyi ellátáshoz való hozzáférés terén máig aggasztó mértékű probléma a világ számos országában, régiójában, úgy tűnik, hogy a fiúk alacsony önértékelése, destruktív problémamegoldó technikái és a modern világhoz való alkalmazkodási nehézségei szintén tudatos odafigyelést és tervezett beavatkozásokat igényelnek.

Vidéken élő gyerekek

A kutatás egyik legmeglepőbb eredményeként említhető, hogy a vidéki gyerekek általánosságban boldogtalanabbnak érzik magukat városban élő társaiknál. Ellentétben azzal, amit a fiúk helyzetéről írtunk, a vidéki gyerekek boldogtalanságérzetét nem támasztja alá minden vizsgált faktor, sőt. Optimistábbak országuk jövőjét illetően, és kisebb arányban képzelik el felnőtt életüket valahol máshol. Nagyobb a politikai választások értelmébe vetett bizalmuk, nagyobb biztonságban érzik magukat környezetükben, és kevésbé ismernek olyan gyerekeket, akik valamely káros szenvedély rabjai volnának.

Ugyanakkor jellemző rájuk – különösen a tizenévesekre – az elégedetlenség, hiszen a vidéken élő gyerekek egyik legnagyobb ellensége az unalom. A városi gyerekek barátai közel laknak hozzájuk, és a könnyen elérhető tömegközlekedés segítségével önállóbban mozognak, mint vidéki társaik.

Az oktatáshoz való jog

Amikor a gyerekeket arról kérdezték, mit tudnak a gyermeki jogokról, több mint felük azt válaszolta, hogy sok (12%), vagy valamennyi (42%) információja van a kérdésről. Másik felük azt mondta, hogy semmit vagy majdnem semmit nem tud erről. De amikor azt kérték tőlük, hogy mondjanak egy gyermeki jogot, több mint 60%-uk említette az oktatáshoz, tanuláshoz való jogot.

A megkérdezett 9-13 éves gyerekek gyakorlatilag mindegyike iskolába járt, és a 14-17 éves korosztálynak is 90%-a tanuló. Az iskolába nem járó gyerekek harmadának állandó munkája van, 10%-a pedig részmunkaidőben vagy alkalmanként dolgozik.

A jó iskolai teljesítmény a gyerekek – különösen a fiatalabb korcsoportba tartozók – boldogságának egyik elsődleges forrása. 10 gyerekből majdnem 7 jó kapcsolatokról számol be tanáraival, és csak nagyon kevesen tartották tanáraikhoz fűződő viszonyukat kifejezetten nagyon rossznak. Az átmenet országában élők, a lányok és a fiatalabb gyerekek jobb kapcsolatokról számolnak be tanáraikkal. Azok a gyerekek, akik rossznak érzik tanáraikhoz

fűződő kapcsolataikat, elsősorban a pedagógusokat okolják a kialakult helyzetért, akik igazságtalanul bánnak velük, megszigják őket, és nem figyelnek rájuk.

A gyerekek több mint háromnegyede jó vagy nagyon jó kapcsolatban van osztálytársaival és iskolatársaival. Általában szorosabb a kapcsolatuk a velük azonos nemű gyerekekkel, különösen a fiatalabb korcsoportban. Ugyanakkor él a vizsgált régióban csaknem hárommillió gyerek, akiket osztálytársai terrorizálnak, vernek, akikkel nem tudnak kijönni.

Bár arra a kérdésre, hogy miért járnak iskolába, egyötödük (Nyugat Európában egynegyedük) azt felelte, hogy azért, mert muszáj, ritkán választották ezt az iskolába járás fő okának, és legalább ennyien azért járnak, mert szeretik. A legtöbb gyerek azért jár iskolába, hogy tanuljon (52%), hogy képzett legyen (18%), hogy az lehessen belőle, ami szeretne (11%), illetve egy jobb jövő reményében (4%).

A kérdőív kitért annak vizsgálatára is, mennyire használhatják a gyerekek az iskolát arra, hogy segítséget kérjenek különböző nehézségek esetén. A gyerekek 39%-a mondta, hogy könnyen tud beszélni problémáiról az iskolában, ez az arány az átlagosnál kissé magasabb volt a lányok, a magasabb társadalmi-gazdasági státuszúak, és a városi gyerekek körében. Azok, akiknek jó kapcsolatuk van tanáraikkal és iskolatársaikkal, könnyebben is beszélnek problémáikról az iskolában. A megkérdezett gyerekek 13%-a nem tud problémáiról az iskolában beszélni, legtöbbször nem akar vagy nem mer, az idősebb gyerekek és a Nyugat-Európában élők pedig hiábavalónak éreznék, mondván, hogy a tanárok úgysem figyelnének rájuk.

A Gyermekjogi Egyezmény kitér az oktatás néhány minőségi és tartalmi elemére is. Például a 24. paragrafus megkívánja, hogy a gyerekek részesüljenek teljes körű egészségnevelésben, a 29. a „szabad országban folytatott felelősségteljes életre” való felkészítést sürgeti, a 42. pedig megkívánja az Egyezményben foglalt elvek és jogok széleskörű ismeretét.

Sok gyerek igen bizonytalan jogait illetően, majdnem felük elismerte, hogy szinte semmit nem tud erről a kérdéstről, 22%-uk pedig egyetlen gyermeki jogot sem tudott megnevezni. A gyermeki jogok megvalósulását ellenőrző bizottság már számos alkalommal javasolta, hogy oktassák a gyermeki jogokat a tanterv részeként, ez azonban az eredményekből is láthatóan máig nem valósult meg.

Ennél még súlyosabb az az információhiány, ami a szexuális kapcsolatokat, a HIV/AIDS megelőzését, illetve a drogprevenciót illeti. A gyerekek csaknem felének semmiféle érdemi információja nem volt a szexuális kapcsolatokról, hasonló arányban voltak, akik alig tudtak valamit az AIDS-ről, és semmit nem hallottak a kábítószeres veszélyeiről, és a megelőzés módjairól. A helyzetet tovább rontja az a már említett tény, hogy 10-ből csak 4 gyerek érzi úgy, hogy képes problémáiról beszélni valakivel az iskolában.

Az iskolának tulajdonított fontosság regionális jellemzői

A felmérés egyik szembeötlő jelensége az iskolával kapcsolatos attitűd eltérése Nyugat-Európában és a többi vizsgált országban. Összefoglalva arról van szó, hogy az iskola fontosabb szerepet játszik a gyerekek életében Kelet-Közép-Európában és a Balti államokban, mint Nyugat-Európában. A jó iskolai teljesítmény, mint a boldogság egyik forrása jóval nagyobb arányban hangozott el a keleti régióban (45%), mint nyugaton (33%). Ennek megfelelően a rossz teljesítmény is jobban közrejátszik a keletebbre élő gyerekek boldogtalanságában. Arra a kérdésre, hogy mit várnak a gyerekek a kormánytól, Kelet-

Közép-Európában és a Balti államokban inkább az oktatás helyzetének javítását említették (ingyenes oktatás, jobban felszerelt iskolák, több, tanulóknak nyújtandó támogatás, jobb iskolák), míg nyugaton a szabadidős tevékenységek fejlődését szeretnék látni. Arra a kérdésre, hogy milyen problémáikat beszélik meg barátaikkal, nyugaton ritkábban említették az iskolával kapcsolatosakat. A keleti régióban jellemzőbbnek tűnik a tanárokkal való jó kapcsolat is.

Annak vizsgálata, miért járnak a gyerekek iskolába, talán kissé közelebb visz ahhoz a kérdéshez, hogy miért lehet ez így. Kelet-Közép-Európában és a Balti államokban több mint kétszer annyi gyerek jár iskolába egy boldogabb jövő, illetve nagyobb anyagi biztonság reményében (26%), mint Nyugat-Európában. Ugyanakkor egyértelműen nem csak anyagi kényszerről van szó: ugyanis a gyerekek csaknem fele mondta, hogy azért jár iskolába, hogy tanult, művelt, kulturált emberré váljon, míg Nyugat-Európában ez csak a gyerekek negyedét motiválja, ahol jellemzőbb az a válasz, hogy „iskolába járok, mert muszáj”.

A bántalmazással szembeni védelemhez való jog

A Gyermekjogi Egyezmény a nemzetközi jogban egyedülálló módon nyíltan kiáll az erőszak bármiféle formája elleni védelem fontossága mellett. A csatlakozó államoktól megkívánja, hogy minden jogi és egyéb eszközzel óvják a gyerekeket a fizikai és szellemi, érzelmi erőszak minden lehetséges formájától. A kutatás eredményei szomorú bizonyítékát adják annak a ténynek, hogy nagyon messze vagyunk még ennek az alapvető jognak a biztosításától. Amikor azt kérdezték, milyen jogai vannak egy gyereknek, a gyerekek több mint harmada magától említette a bántás és rossz bánásmód elkerülésének jogát. Közülük is több mint egyharmad érezte úgy, hogy ez a joga nem érvényesül. Az összes megkérdezett gyerek 60%-a számolt be a családon belüli erőszak vagy agresszió valamely formájáról. A gyerekek 16%-át – egyes régiókban 21%-át – verik, 11 %-ukat nagyon gyakran. Az idősebb gyerekek több családon belüli erőszakról számolnak be, mint a fiatalabbak, ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy a kisebb gyerekekkel jobban bánnak szüleik, valószínűbb, hogy idősebb korban inkább felismerik, hogy ellenük irányuló agresszióról van szó, és képesek is beszélni róla.

A gyerekek majdnem 60%-ának nekiesnek, megverik, vagy veszekszenek velük, ha valami „rosszat csinálnak”, és csak 44% mondta azt, hogy szülei megpróbálják megérteni, beszélgetnek velük, és tanácsokkal látják el őket. Az igazságtalanul megvádolt és megbüntetett gyerekek harmada meg sem próbálja elmagyarázni a tévedést, vagy megpróbálja, de nem figyelnek rá.

Annak ellenére, hogy a problémakezelés mintázata egyértelműen agresszívnek tűnik a családok nagy részében, a gyerekek mégis erőteljesen hisznek abban, hogy a gondok megbeszélése mindig vagy gyakran (80%) jó megoldás lenne, ahogyan a kiabálás és veszekedés 58% szerint soha, további 24% szerint csak ritkán oldhatja meg a nehézségeket. A gyerekek több mint háromnegyede szerint soha nem megoldás a verés. A lányok elutasítóbbak az agresszív problémamegoldó módszerekkel szemben, kevésbé tartják eredményesnek, mint a fiúk.

Az egyezmény 19. paragrafusa azt kéri az aláíró államoktól, hogy mind jogi, mind egyéb eszközökkel lépjenek fel a gyerekek védelmében bármiféle erőszak ellen. Eddig 10 európai ország tiltotta meg a gyerekek ellen irányuló erőszak minden formáját. Mivel ezzel a szabályozással olyan szülői viselkedést is tiltanak, mely számos családban a fegyelmezés mindennapos része, a törvény hatékony érvényesíthetősége érdekében ismeretterjesztő és speciális szülői felkészítő programokat is indítottak.

A kutatásból kiderül, hogy a gyerekek igen nagy része – átlagosan egyhatoda – nem érezheti magát biztonságban azon a környéken, ahol él, és a vidéki gyerekek kétszer annyira érzik magukat biztonságban, mint a városban lakók. Kétszeres a biztonság hiányát érző gyerekek aránya az átmeneten keresztülment országokban Nyugat-Európához képest.

A biztonságérzet hiányát leggyakrabban ijesztő, fenyegető vagy más gyanús emberek okozzák: részegek, bandák, kábítószer fogyasztók és terjesztők, és más agresszív emberek. Megjelent az erőszak mindennapos jelenlétének – veszekedések, csatározások, betörések-érzékelése is a bizonytalanság érzetében. A magukat biztonságban nem érző gyerekek 20%-a külső környezeti tényezőkkel – rossz közvilágítás, forgalmas utak, nagy és veszélyes kutyák – magyarázta félelmét. Az eredményekből egyértelműen kiderül, hogy azok a gyerekek- az összes megkérdezett egyötöde – jobban félnek, akik ismernek olyan barátot vagy családtagot, aki már valamiféle erőszak áldozatává vált. A gyerekek 8%-a maga is erőszak áldozata volt már.

A kérdőív felfedett még egy olyan területet, mely jelentős mértékben befolyásolja a gyerekek jólétét és biztonságérzetét, ez pedig a veszélyes, káros, illetve tiltott szerekkel való visszaélések problémaköre. Az összes megkérdezett gyerek egyharmada, az idősebb korosztály 60%-a ismer olyasvalakit kortársai közül, aki a következő szerek közül legalább egynek rabja: (leggyakrabban) dohány, alkohol, kábítószer, belélegzett ragasztók, oldószerek. Az idősebb gyerekek 7%-a ismer olyan kortársat, aki illegális kábítószer rabja.

A jövőre vonatkozó elképzeléseik között első helyen egy olyan ország áll, „ahol nem lenne bűnözés és erőszak”, második helyen álló vágyképük „egy ország, ahol béke lenne”. Vágyaik közt szerepel még a teljes foglalkoztatottság és a jobb gazdasági helyzet. Arra a kérdésre, mit szeretnének országuk kormányától, 20% az erőszaktól való védelem biztosítását említette, 15%-uk pedig több tiszteletet szeretne a gyerekeknek.

Hogy érzik magukat a gyerekek a mai társadalomban?

A gyerekek közel 60%-a bízik a felnőttekben általánosságban, a fiatalabb gyerekek és a vidéken élők jobban bíznak a felnőttekben, mint idősebb és városi társaik. A gyerekek leginkább anyjukban (95%), ezután apjukban (82%) bíznak meg. A fiúk bizalma valamivel nagyobb apjuk iránt, mint a lányoké, ugyanez igaz a tehetősebb családok gyermekeire is a szegényebbekhez képest.

A gyerekek csaknem 80%-a bizalmat érez az orvosok iránt, a lányok és a városi gyerekek kicsit kevésbé, mint a fiúk és a vidéken élők, és Nyugat Európában inkább, mint az EU csatlakozásra váró országokban. A gyerekek 70%-a bízik tanáraiban, ez a bizalom azonban a gyerekek életkorának emelkedésével drámai módon csökken. A megkérdezettek közel 60%-a mondta, hogy bizalommal él a katonák iránt, kicsit több mint 10%-uk volt kifejezetten bizalmatlan. A rendőrség megítélése már rosszabb, a gyerekeknek csak alig több mint fele gondolja őket megbízhatónak. Az átmenet országáiban élők, valamint a 14 évesnél idősebb fiatalok különösen bizalmatlanok a rendőrökkel.

Az egyházi személyek a gyerekek felé bizalmát élvezik. Legpozitívabb a megítélésük a volt Jugoszlávia és a Kaukázus területén (80% bízik bennük), míg Közép-Ázsiában csak 40%. Minél idősebbek a gyerekek, annál kevésbé bíznak egyházi személyekben. A lányok bizalma még ekkor is nagyobb, mint a fiúké.

A kormányzatok és politikusok gyerekek általi megítélése nem jó, egyharmaduk a legkevésbé sem bízik országuk kormányában. Legkevésbé az átmeneten keresztülment országokban bíznak a politikusokban, leginkább pedig Közép-Ázsiában.

Az idősebb és a városi gyerekek bizalmatlanabbak a politikusokkal. Az államelnökök megítélése valamivel jobb, mint a kormányoké, bennük a gyerekek közel 40%-a bízik. A velük szembeni kifejezett bizalmatlanság 28%-os, ami az idősebb korcsoportban 34%.

Minden országban egyértelmű tendencia, hogy minél idősebbek a gyerekek, annál kevésbé bíznak valamennyi felnőttben, kivéve az anyákat, akik minden korcsoportban tartják biztos pozícióikat. A nagyobb családokban élők, és a mindkét szülővel együtt élők bizalma minden korcsoportban nagyobb a kisebb családból származókhöz és a valamelyik szülőt nélkülözőkhöz képest.

A gyerekek erőteljesen tudatában vannak a társadalmakban fellelhető negatív megkülönböztetésnek, kirekesztésnek. Míg a magasabb társadalmi-gazdasági státuszú gyerekek nagyobb arányban vélik felfedezni a diszkrimináció mintáit, ők maguk úgy érzik, velük igazságosan bánnak. Az idősebbek több diszkriminációt érzékelnek, mint a fiatalabbak. A gyerekek fele szerint a fogyatékkal élő gyerekek igazságtalan bánásmódban részesülnek. A megkérdezett gyerekek több mint fele szerint a szegény gyerekekkel is rosszul bánt a társadalom. A gyerekek harmada érzékel vallásos meggyőződés, hovatartozás miatti hátrányos megkülönböztetést, és a Nyugat-Európában élő gyerekek jóval tudatosabbak ebben (36%), mint a többi régióban élő társaik (26%). 36% szerint az etnikai kisebbségek gyerekei hátrányos megkülönböztetés áldozatai, a Nyugat-Európában élő gyerekek itt is érzékenyebbek erre a problémára, mint a többiek (44% vs. 33%), bár az etnikai alapú diszkrimináció érzékelése Közép-Európában a legerőteljesebb (45%). Arra a kérdésre, hogy őket magukat érte-e már negatív diszkrimináció, a gyerekek harmada felel igennel.

A megkérdezett gyerekek 44%-a mondta, hogy tagja valamely szervezetnek vagy egyesületnek, leggyakrabban sportegyesületekről volt szó. Az egyesületi, szervezeti tagság egyre kevésbé jellemző a kor előrehaladtával. A lányok, a vidéki gyerekek és a szegényebb családokból származók ritkábban csatlakoznak ilyen szervezetekhez, mint a fiúk, városi gyerekek és tehetősebb családok gyermekei. Szoros az összefüggés a gyerekek boldogságérzete és a valamely csoporthoz tartozás között.

A gyerekek 80%-a mondta, hogy van példaképe. A példaképek leggyakrabban énekesek, zenészek (30% esetében), vagy színészek, sportolók (20-20% esetében). A gyerekek 2%-a választott politikai vezető példaképül.

Hogyan látják a gyerekek a jövőt?

A megkérdezett gyerekek 43%-a szerint az élet ma jobb, mint 10 évvel ezelőtt volt, ugyanakkor 26% szerint (az átmenetet átélő országokban ez 34%-39%-ig is felmegy) a helyzet azóta romlott. A gyerekek 60%-a gondolja, hogy az ő felnőtt élete jobb lesz, mint szüleié volt. Ugyanakkor 9%-uk pesszimista országa jövőjét illetően, úgy vélik, a bűnözés és erőszak csak nőni fog; a szegénység nagyobb lesz és a kormány képtelen lesz a problémák megoldására.

Arra vágnak, hogy országukban ne legyen bűnözés, erőszak, legyen viszont béke. 70%-uk képzeletben el a felnőtt életét is saját országában, de az átmeneten átesett országokban élő gyerekek 23%-a máshová költözne, főleg Nyugat-Európába vagy Észak-Amerikába. A volt Jugoszlávia, Dél-Kelet-Európa és a Balti államok területén élő gyerekeknek csak nagyjából fele biztos abban, hogy saját országában szeretne felnőtt korában is élni.

Összegzés helyett

A 93 millió gyerek helyzetének leírására is alkalmas kutatás gazdag lehetőséget biztosít az elemzők és döntéshozók számára. Természetesen ebben az összefoglalóban is csak néhány fontosabb összefüggést lehetett kiemelni, és már ezekből is számtalan következtetés vonható le. Az UNICEF elemzői azt hangsúlyozzák, hogy mindezen adatok birtokában az egyes országoknak meg kellene duplázniuk erőfeszítéseiket a Gyermekjogi Egyezmény betartatása érdekében, különös tekintettel az érintettek bevonására a különböző döntések meghozatalába.

Bár általánosságban elmondható, hogy a gyerekek nagyjából kétharmada az idő nagy részében boldognak érzi magát, biztonságos környezetben él, bízik szüleiben és tanáraiban, vannak komoly figyelmeztető jelek is. A vizsgált régióban él 20 millió gyerek, aki soha nem hallott arról, hogy bármiféle jogai lennének. Megközelítőleg 56 millió gyerek családjában fordul elő rendszeresen valamiféle agresszív, erőszakos viselkedés, 6 millióban nagyon gyakran, de több mint 60 millió gyerek nem tudja, hogy joga lenne a mindenféle bántalmazás elleni védelemre. 30 millió gyereket ért hátrányos megkülönböztetés, de ennél jóval többen érzik úgy, hogy országukban igazságtalanul bánnak a szegényekkel, fogyatékosokkal, vagy a vallási, etnikai kisebbségek tagjaival. Vannak országok, ahonnan a gyerekek közel fele szeretne egy jobb jövőt ígérő helyre költözni felnőtt korában, és ma megközelítőleg 30 millió gyerek szeretne másik ország állampolgára lenni. Fontos jel, hogy a fiúgyerekek az élet szinte minden területén több nehézséggel küzdenek, mint a lányok, és legalábbis elgondolkodtató az a tény is, hogy a gyerekek felnövekedvén évről-évre veszítik el bizalmukat a felnőttekben, legyen szó tanárokról, orvosokról, rendőrökről, egyházi személyekről vagy politikusokról. Tapasztalataik birtokában egyre kevésbé bíznak mindazokban, akiknek védelmet, tanácsot, biztonságot, jövőt kellene számukra biztosítani. Ezen pedig, mindenféle nemzetközi egyezménytől függetlenül is érdemes mindenkinek elgondolkoznia.

Írta: Gáspár Károly – Drosztmérné Kánnai Magdolna

„MÓDOSÍTANI CSAK GONDOSAN, SZÉPEN...”

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény két ütemű módosítása ürügyén

Mindannyian tudjuk, hogy az érdemi változások – az alapvető társadalmi folyamatok változásaihoz hasonlóan – a gyermekvédelmi rendszerben is lassan zajlanak. Az azokat befolyásolni szándékozó jogszabályi változások is lassan reagálnak így a valóságra, a meglévő szükségletekre. A felülről – akár a legnagyobb jóindulattal – vezérelt progresszív változtatási szándékok is csak nehezen valósíthatóak meg a gyermekvédelemben, ebben a sajátos tradíciókkal rendelkező, természeténél és tehetetlenségénél fogva nehezen reagáló struktúrában. Az előbbieken túl különös jellemzője a hazai gyermekvédelem rendszerének, hogy a valóban korszerű szabályozási háttér ellenére sem jellemző rá a valós szükségletekre és tervezhetőségre épülő szociálpolitikai alapú gondolkodás, sem irányítási, sem pedig szolgáltatási szinten. Ez persze sok mindennel magyarázható, különösen a gyermekvédelemhez általánosan tapadó szokatlanul nagyszámú szubjektív-érzelmi elemmel, valamint a terület társadalmi jelentősége és napi presztízse közötti hihetetlen nagy távolsággal, ám ez egyetlen döntéshozót sem menthet fel a működés hibái miatti felelősség alól.

Két ütemben készített módosítás-csomagról beszélhetünk a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény (a továbbiakban: Gyvt.) esetében. Az egyiket 2002. februárjában fogadta el az Országgyűlés, 2002. évi IX. törvényként, rendelkezései zömének hatályba lépése 2003. január 1-jétől történik meg, a másik a tavaszi kormányváltást követően indult el, és elfogadása ez év végén várható. A gyermekvédelmi törvényhez hasonló alapvető jelentőségű ágazati törvények módosításai időnként elkerülhetetlenek, már csak a karbantartás miatt is, ám a módosítások során az is folyamatosan érzékelhető, hogy a gyermekek védelme az egyik olyan, a társadalom számára is kiemelt jelentőségű terület, amelyre minden kormányzat rá szeretné nyomni bélyegét (sajnos, gyakran csak az aktuális kormányzat által kijelölt prioritások deklarálása szintjén, a szükséges források hozzárendelése nélkül.)

Cikkünkben nem érintünk minden módosítási elemet, csak a jelentősebbeket (vagy csak a számunkra fontosabbakat) ragadtuk ki.

Rendszeres gyermekvédelmi támogatás (kiegészítő családi pótlék) és rendkívüli gyermekvédelmi támogatás

Az eredetileg rendszeres gyermekvédelmi támogatásként 1997-ben bevezetett, majd 2001-től kiegészítő családi pótléknak átnevezett támogatás 2003. január 1-jétől valószínűleg visszakapja eredeti nevét. A támogatás havi mértéke 2001. évtől fix összegű, ami nehezíti a folyamatos, megfelelő mértékű emelést. Közel 800 ezer gyermek részesül évente támogatásban, ami a gyermekes családok nagy mértékű szegénységére utal. (A támogatás akkor ítélt meg, ha a gyermekes családok egy főre jutó havi jövedelme alacsonyabb a mindenkori öregségi nyugdíjminimum összegénél: azaz 2002-ben alig haladja meg a húszezer forintot.) A korábbi szabályozás szerint a gyermekenként adható havi támogatás összege az öregségi nyugdíj 20%-a volt. A fix összegű támogatás 2001-ben gyermekenként 4000 Ft, 2002-ben pedig 4200 Ft. (Az éves emelés mértéke így már az inflációs ráta alatt

maradt.) A támogatás indexálása, az öregségi nyugdíjminimumhoz való igazítása azért is indokolt lenne, mert jelenleg a mindenkori éves költségvetési csaták határozzák meg a támogatás mértékét. 2003-ban mértéke várhatóan magasabb lesz, mint az öregségi nyugdíjminimum 20%-a, ezért valójában nem járnak rosszul a támogatásra szoruló családok.

A már elfogadott, de még hatályba nem lépett gyermekvédelmi törvény szerint a módosítás következtében az egyébként az önkormányzat mérlegelése alapján természetben is adható támogatást kötelezően természetben kellett volna adni a védelembe vett gyermekek számára. Ez a módosítás számos aggályt vetett fel, mivel az állam felesleges gyámkodásán kívül, ami a családok saját jogú felhasználást sértené, kiszolgáltatottá tenné őket, az önkormányzat jogait is sérti (azaz, hogy az önkormányzat határozhassa meg rendeletében, hogy kik, milyen feltételek között kapják természetben, kik azok, akik pedig pénzbeli ellátásként) nem is szólva arról, hogy a kötelező természetbeni folyósítás számos esetben nem valósítható meg. Képzeljük el például, hogy az iskolába már nem járó, pártfogó felügyelet alatt álló kamasz számára milyen javakat, juttatásokat lehet természetbeni ellátásként nyújtani. Ezt a módosítást a folyamatban lévő módosítási csomag szerencsére ki akarja iktatni. Reméljük, sikerrel.

A jövő évtől a nagykorú, közép- és felsőfokú tanulmányokat folytató fiatal felnőtt esetében az újabb módosítási javaslat kiküszöböli a jogosultsági feltételek közötti különbségeket. A felsőfokú tanulmányokat folytató gyermek számára ugyanis kedvezőtlenül hatna, ha hatályba lépne a Gyvt. módosításáról szóló 2002. évi IX. törvény rendelkezése, amely szerint a felsőfokú tanulmányokat folytató fiatal felnőtt esetében csak a korábban (18 éves kor alatt) megállapított támogatás folyósítható tovább, és megszakítása esetén csak egy éven belül állapítható meg újra.

Az újabb módosítási csomag részeként az előző kormányzat alatt bevezetett 13. havi támogatást nem szeptemberben, hanem júniusban folyósítanák, így a tanulmányaikat szeptembertől már nem folytató gyermekek is megkaphatnák, ami esélyt adhat a munkába állásig tartó időszak áthidaláshoz, esetleg a nyári programokhoz is.

Az új módosítási javaslatnak megfelelően rendkívüli gyermekvédelmi támogatásként a jövő évtől a várandós anya számára a gyermek születéséhez kapcsolódó első beszerzésekhez is hozzá lehet majd járulni, ami lehetőséget ad a hátrányos helyzetű családok esélyeinek növelésére, a gyermek fogadásának előkészítésére.

Otthonteremtési támogatás

A támogatás az átmeneti vagy tartós nevelésből nagykorúvá váló fiatalokat illeti meg a jelenlegi szabályozás alapján normatív ellátásként, minimum kétévi gyermekvédelmi gondoskodást követően, alanyi jogon. Az összeg nagysága függ a szakellátásban töltött idő hosszától. A legmagasabb összeghez azok a fiatalok juthatnak, akik öt évnél hosszabb időt töltöttek ellátásban. Ők általában semmilyen támogató családi háttérrel nem rendelkeznek. Esetükben a támogatás az öregségi nyugdíj mindenkori minimumának ötvenszerese.

Tekintettel arra, hogy a támogatás a nagykorúvá váló fiatal felnőtt lakáshoz jutását, tartós lakhatásának megoldását hivatott segíteni – figyelemmel egyúttal a lakás árakra, az inflációra stb. -, 2003. január elsejétől a támogatás mértéke jelentősen emelkedik.

A szakellátásban eltöltött 5 év után a fiatal felnőtt az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének hatvanszorosára lesz jogosult, körülbelül egymillió háromszázezer forintra. Változik a jogosultság alsó korhatára is, minimum 3 évi benn-tartózkodás után igényelhető a támogatás (az öregségi nyugdíj mindenkori minimumának negyvenszerese).

A módosítás pontosítja, mit nem szabad a jogosult készpénz vagyonába beszámítani, s így ezzel csökkenteni az otthonteremtési támogatást. Nem számítható be az árvaellátásból és a keresményből származó megtakarítás.

Pozitív változás, hogy az ideiglenes hatályú elhelyezés időtartamát is be kell számítani a nevelésbe vétel időtartamába, ha ideiglenesen a gyermeket nevelőszülőnél vagy gyermekotthonban helyezték el.

A fogyatékkal élő fiatal felnőttek esetében a törvény bővíti a felhasználási lehetőséget, azaz egyértelművé teszi a bentlakásos szociális intézményekben fizetendő egyszeri „bekerülési” költség biztosítását.

Szigorítást jelent az elidegenítési tilalom kiterjesztése a korábbi ingatlan felhasználásával szerzett újabb ingatlanra, ami csökkentheti a gondoskodásból kikerültekkel szembeni visszaéléseket.

Az otthonteremtési támogatásnak lényeges eleme az állami szerepvállalás, a központi költségvetési támogatás. Természetesen bízunk abban, hogy – mivel ez a támogatási forma csak az 1997. november 1. után nagykorúvá váltakat érinti – a központi költségvetés pályázati úton, a jövőben is segíti – még a Gyvt. hatályba lépése előtt – a nagykorúvá váltakat az otthonteremtésben. Nagy mértékű anyagi és erkölcsi adósságot törleszthetnének ezzel, a korábban intézményes ellátásban részesülőkkel szemben.

Gyermekjóléti szolgáltatás

A szolgáltatás a Gyvt. 1997. november elsejét követő hatályba lépése óta kötelező feladata a települési önkormányzatoknak. A gyermekjóléti szolgáltatás biztosításában az ország lefedettsége a 2001. december 31-i adatok alapján 96,4%-os. Tekintve, hogy ez 3044 települést jelent, csaknem teljes lefedettségről beszélhetünk. A gyermekjóléti szolgálatok erősen leterheltek, ezért szükség lenne az egy családgondozóra jutó gyermeklétszám maximum-normáinak meghatározására. Sajnos erre a jelenlegi szabályozás nem tér ki. Bízunk abban, hogy a jövőben lehetőség lesz rá.

A Gyvt. módosítás alapvető célja a gyermekjóléti és családsegítő szolgálatok – az Állami Számvevőszék által is kifogásolt – párhuzamos tevékenységeinek megszüntetése, az eddigi feladatok pontosítása, bővítése.

A családsegítés jogszabályi háttere a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. törvény 1999. évi, továbbá 2001. évi módosításával és az 1/2000.(1. 7.) SZCSM rendelettel egy időre rendeződött. A családsegítés címszó alatt összefoglalt szociális és mentálhigiénés segítségnyújtást minden településen alapellátásként biztosítani kell. A jogszabályok pontosítják az ellátandó tevékenységeket, a szakmai létszámokat, a nyilvántartások rendszerét.

A gyermekjóléti szolgálatok jogszabályi háttere a Gyvt. hatályba lépésével és a 15/1998.(IV. 30.) NM rendelet megalkotásával – keretjelleggel – teljes körűen megfogalmazta az ellátandó feladatokat és a nyújtható szolgáltatásokat. A két szolgáltatást együttesen is lehet működtetni, de mindkét jogszabály kimondja, hogy a két tevékenységet külön-külön, önálló szakmai egységben kell biztosítani.

A 2003. január 1-jétől hatályba lépő módosítás még egyértelműbbé teszi a gyermekjóléti szolgálatok szervezeti, szakmai önállóságát. A Gyvt. 40. §-ának (1) bekezdése helyébe a következő rendelkezés lép: „(1) A települési önkormányzat a 39. íjban meghatározott gyermekjóléti szolgáltatás feladatait önálló intézményként, illetve családsegítő szolgálat, vagy a 96. § (4)-(5) bekezdés szerinti egészségügyi vagy közoktatási intézmény szervezeti és szakmai tekintetben önálló egységeként, illetve a külön jogszabályban meghatározott

képesítési előírásoknak megfelelő személy foglalkoztatásával biztosítja (a továbbiakban együtt: gyermekjóléti szolgálat).”

A gyermekjóléti szolgálatok kliens-köre szűkített, tevékenysége célzottan a gyermeket nevelő családokra terjed ki. Közülük is különösen azokra – és itt a gyermekvédelem egész rendszerében számonkérhető a kötelezettsége -, ahol a gyermek valamilyen okból veszélyeztetett.

Az új szabályozás pontosítja a gyermekjóléti szolgáltatás célját, feladatait: „A gyermekjóléti szolgáltatás olyan, a gyermek érdekeit védő speciális személyes szociális szolgáltatás, amely a szociális munka módszereinek és eszközeinek felhasználásával szolgálja a gyermek testi és lelki egészségének, családban történő nevelkedésének elősegítését, a gyermek veszélyeztetettségének megelőzését, a kialakult veszélyeztetettség megszüntetését, illetve a családjából kiemelt gyermek visszahelyezését.”

A végbement törvénymódosítás rendezi a válsághelyzetben levő várandós anya ellátását. A szolgáltatás feladatává tette a várandós anya támogatását, segítségét, tanácsokkal való ellátását, valamint a családok átmeneti otthonában igénybe vehető ellátásokhoz való hozzájutás szervezését is.

2003. január elsejétől számos új feladat hárul a gyermekjóléti szolgálatra:

- szervezi a – legalább három helyettes szülőt foglalkoztató – helyettes szülői hálózatot, illetve működtetheti azt, valamint önálló helyettes szülőket foglalkoztathat,
- biztosítja a gyermekjogi képviselő munkavégzéséhez szükséges helyiségeket,
- részt vesz a külön jogszabályban meghatározott Kábítószer-ellenes Egyeztető Fórum munkájában,
- nyilvántartást vezet a helyettes szülői férőhelyekről.”

2004. január elsejétől az a települési önkormányzat, fővárosban a kerületi önkormányzat, amelynek területén negyvenezernél több állandó lakos él, továbbá a megyei jogú városokban lakosságszámtól függetlenül gyermekjóléti központot köteles működtetni.

A gyermekjóléti központ kötelező szolgáltatásai, programjai:

- utcai és lakótelepi szociális munka,
- kapcsolattartási ügyelet,
- kórházi szociális munka,
- készenléti szolgálat.

A gyermekjóléti szolgálatok minőségi, formai, tartalmi munkájának egyik záloga lehet a működési engedélyezés terén megvalósuló változás, azaz még az egyszemélyes szolgálat működését is engedélyeztetni kell a kijelölt városi, kerületi jegyzővel.

Rendkívüli jelentőséggel bír az alapellátásban jelenlévő szervezetek és intézmények (elsősorban: gyermekjóléti, oktatási és egészségügyi területen tevékenykedők) együttműködése mind a megfelelő szintű társadalmi integráció, mind pedig a bűnmegelőzés szempontjából. El kell érni, hogy a helyi szinten biztosított különféle szolgáltatások és szervezetek a gyermekjóléti szolgálat irányításával együttműködjenek. A gyermekjóléti szolgálat működésének egyik alapvető célja éppen a koordináció, az ágazati-szakmai széttagoltságból következő információ- és kompetenciahiány megszüntetése a gyermekek, a gyermekes családok hatékony támogatása érdekében. Hiába jó és korszerű a gyermekvédelmi szabályozás, ha azt nem ismerik, és ezért nem tudnak együttműködni a gyermekkel és családdal találkozó helyi hatóságok és szolgáltatók. Így történhet meg, hogy a saját szakmai szabályain túlmenően a rendőr vagy orvos nem tudja, hogy mi a szükséges teendő, ha például súlyosan veszélyeztetett, bántalmazott gyermek kerül látókörébe, de így maradnak látenciában a gyermekekre káros egyéb hatások is.

A gyermekek megfelelő integrációja érdekében fontos cél, hogy a közoktatási intézmények pedagógiai és gyermekvédelmi tevékenységük bővülése során jobban figyeljenek a gyermekek sajátos szükségleteire, toleránsabbak legyenek a problémás gyermekekkel, hogy ezzel is csökkenjen a perifériára sodródott magántanulók száma. Mindehhez gyors és hatékony lépések szükségesek. Elengedhetetlen volna például a pedagógusképzés reformja, a szociális munka alapelemeinek beépítése a tanárképzés folyamatába.

Gyermekek napközbeni ellátása

A már elfogadott módosítás foglalkozik a gyermekek napközbeni ellátásának új formáival, amellett, hogy a törvény már napközbeni ellátásként nevesíti a nem Gyvt. által szabályozott hasonló célú ellátásokat is (pl. a közoktatási intézmény napközijét, az óvodát). A jellemzően felső tagozatos gyermekek napközbeni ellátása és felügyelete azonban csaknem teljesen megoldatlan, mert az életkor növekedésével egyre kevésbé veszik igénybe az iskolai napközit. A kamaszkorú gyermekek esetében így ugrásszerűen megnőnek a veszélyeztetettségi kockázatok, elsősorban a nagyobb településeken, illetve mindenütt, ahol a szülők, családtagok munkavállalása miatt a gyermekek gyakorlatilag az egész napot egyedül, vagy kortársaik társaságában töltik (kulcsos, csellengő gyermekek). Külföldi példák is bizonyítják, hogy a gyermekek napközbeni ellátásának és felügyeletének megszüntetésével (pl. Hollandia), illetve hiányával együtt jár a gyermekek kriminalizálódásának ugrásszerű növekedése. Az új napközbeni ellátási formákban (pl. kortárs-klubok, foglalkozások, a szabadidős tevékenység szervezett formái, a gyermekfelügyelet különféle lehetőségei) reményeink szerint nagyobb szerephez juthatnak majd a civil szervezetek és az önkéntes segítők, akik nagyobb eséllyel tudják biztosítani az egyes élethelyzetekhez rugalmasan alkalmazkodó ellátási formákat. Mindez azért is fontos volna, mert a szülők munkavállalására is jótékonyan hatna, ha a gyermek megfelelő, biztonságos felügyelete megoldódna. Az egyszülős családok esetében még nagyobb jelentősége van annak, hogy a szülő munkavállalása mellé megfelelő szolgáltatások társuljanak, függetlenül a család lakóhelye szerinti település nagyságától.

A Gyvt. módosítása értelmében a bölcsődei ellátás működtetését 2004. január 1-jétől a tízezernél nagyobb lakosságszámú településeken biztosítani kell, ezért az új férőhelyek létrehozását megfelelően kellene támogatni, különös tekintettel a fogyatékkal élő gyermekek integrációjára.

A főleg szociális vállalkozásként működtetett családi napközi rugalmas, szükségletközeli ellátás, ám ennek ellenére országos kiépítettsége hiányos (jelenleg kb. 300 férőhely működik). A Gyvt. módosítása ugyan nem érintette az ellátást, de várhatóan a jövő évtől megoldódik a családi napközik központi normatív támogatása, így lehetőség lesz arra, hogy – különösen a kisebb településeken – kiváltsa a költségesebb bölcsődei ellátást²².

Gyermekek átmeneti gondozása

A gyermekek átmeneti gondozására vonatkozóan fontos módosítás az egyes ellátások biztosításának települési lakosságszámhoz kötése. Ennek következtében 2004. január 1-jétől gyermekek átmeneti otthonát kell fenntartania a 20 ezer, családok átmeneti otthonát a 30 ezer lakosságszámot meghaladó településeknek. A módosítás érinti a főváros úgynevezett

²² Változatlan gond marad a roma gyerekek ellátottsága több településen, mert ismeretes, hogy nem egy helyen bezártak gyermekintézményt, csak hogy ne kelljen ellátni a roma származású jelentkezőket. (A szerk.)

hetes otthonait is, mivel lehetőségként fogalmazza meg a főváros esetében, hogy a gyermekek átmeneti otthonainak feladatait a kerületekkel történt megállapodás alapján a fővárosi önkormányzat is elláthatja. Mindez azonban nem mentesíti a fővárosi önkormányzatot az alól, hogy jelenleg hetes otthonnak nevezett, nem folyamatos munkarendben működő, teljes körű ellátást nem nyújtó intézményei sorsáról döntsön: valóban gyermekek átmeneti otthonaként vagy más formában (pl. kollégiumként, diákotthonként) működteti ezeket az intézményeket, esetleg megszünteti őket.

A családok átmeneti otthonának egyik legfontosabb célja, hogy együtt maradjon, és megfelelő segítséget kaphasson helyzete rendezésére a krízishelyzettel küzdő, átmenetileg otthontalanná vált család. Ez azonban nem jelenthet korlátlan férőhelynövelést, bár a férőhelyek (intézmények) jelenlegi telepítése esetleges, ezért a szükségletekhez közelebbi telepítésük, átszervezésük elkerülhetetlen. A családok átmeneti otthona nem képes hatékonyan kezelni a tartós hajléktalanságot, ehhez nincs megfelelő eszköz- és feltételrendszere.

Bizarr és veszélyes ötlet a hajléktalan családok kríziskezelés gyanánt értelmezett betelepítése a gyermekotthonokba, ami a közelmúltban sajnos konkrét tervvé vált. Az otthontalanná vált családok ezzel a „megoldással” olyan ellátásba kerülnek, amely nem képes kezelni problémáikat és eljuttatni őket a megfelelő (lakhatási) lehetőségekhez, elszakítja őket a lakóhelyükön működő alapellátástól. A gyermekotthonban élő gyermekek életét azonban biztosan súlyosan meg fogja zavarni e szándék megvalósulása. (Velük mindent meg lehet tenni...) Az alapvetően lakhatással összefüggő válsághelyzet kialakulását, illetve a már létező családok hajléktalanságot egyéb eszközökkel kell kezelni: így pl. a jól célzott lakásfenntartási támogatással, a szociális bérlakás-program kiterjesztésével, a családok átmeneti otthonainak jobb telepítésével, férőhelynövelésével, lakások bérlésével stb.

A családok átmeneti otthonai kialakításánál a jövőben még inkább figyelni kell a többlépcsős lakhatási és szolgáltatási megoldásokra, a bemenet és a kimenet finomabb szabályozására, ami remélhetőleg a Gyvt. módosuló végrehajtási szakmai rendeletében is meg fog jelenni. Az intézmények feladatkörét is pontosítani szükséges, mivel számos, eltérő szükségletű célcsoport igényli a szolgáltatást (bántalmazott anyák és gyermekeik, krízishelyzetben lévő várandós, valamint kisgyermekes anyák, hajléktalanná vált családok stb.) Az ellátás biztosítását a Gyvt. 2002. évi módosítása 2004-től kötelezővé teszi a 30 ezer lakosság szám feletti települési önkormányzatok számára. Az új férőhelyek létrehozását és az itt folyó szakmai munkát központi programokkal szükséges támogatni.

Gyermekvédelmi szakellátás Területi gyermekvédelmi szakszolgálat

Szakértői bizottság

A Gyvt. 2003. január 1-jétől hatályba lépő módosítása értelmében az átmeneti és tartós nevelésbe vett gyermekgondozási helyének meghatározása érdekében a megyei, fővárosi gyermekvédelmi szakértői bizottság útján végzi a gyermek személyiségvizsgálatát, a gyermekre vonatkozó szakvélemény és elhelyezési javaslat elkészítését. Mindez különösen fontos a speciális szükségletű gyermek speciális problémájának szakértői megállapítása esetében. A módosítás nem rendezte azonban megnyugtatóan a szakértői bizottság működtetésének – elsősorban a szakértők munkáltatásának – feladatát, mivel a megyei, fővárosi bizottságot a megyei, fővárosi önkormányzat javaslata alapján a megyei gyámhivatal jelöli ki. Nem tisztázódott azonban, hogy ki legyen a szakértői bizottság

tagjainak a munkáltatója. A területi gyermekvédelmi szakszolgálat vezetője munkáltatóként ellentmondásos helyzetbe kerülne, hiszen olyan személyeket kellene alkalmaznia, akikkel kapcsolatban korlátozottak munkáltatói jogai. Az újbóli módosítási javaslattal a megyei, fővárosi szakértői bizottság kijelölésére vonatkozó rendelkezés visszavonásra kerül, egyúttal pedig a szakszolgálathoz lesznek telepítve a megyei, szakértői bizottság működtetésével kapcsolatos feladatok. A megyei gyámhivatal hatásköréből így értelemszerűen kikerülhet a szakértői bizottság tagjainak kijelölésére irányuló feladat.

Gyámi-gondozói tanácsadás

A szakellátásba utalt gyermekek gyámságának ellátása állami szerepvállalás, s mint ilyet, az államnak ellenőriznie kell. Az ellenőrzés pedig a gyámhivatalok dolga, de gyámi tanácsadók nélkül – a feladat jellege miatt – ezt a feladatukat nem tudnák ellátni. A gyámi tanácsadó tehát egyfelől a gyámhivataloknak nyújt szolgáltatást, s ennek érdekében látogatja a gyermekeket és a gyámokat egyaránt, másfelől azonban a gyámoknak is szolgáltat, amennyiben tanácsadással, együttgondolkodással arra törekszik, hogy a gyermekek jogai lehetőség szerint ne sérülhessenek. (Zsámbéki Eszter, Család, Gyermek, Ifjúság 2001.) A gyámi-gondozói tanácsadást idáig is a szakszolgálatok látták el, ám a Gyvt. a 2002. évi módosításig ezt a feladatot direkt nem nevesítette. A TEGYESZ-hez való telepítés mégis felvet néhány aggályt, mivel a megyei szakellátási rendszerben egyébként is meglévő, valójában összeférhetetlen feladatok köre ezzel is bővül. Ilyen például a gyermekotthon-vezetői és gyámi feladatok egy személy általi ellátása, ami a gyermek-gyám, gyermek-gyermekotthon-vezető esetleges érdek-összeférhetetlenségek mellett (lásd: a gyermek áthelyezése) felveti a gyermekotthon-vezető és a gyám kiszolgáltatottságát is a fenntartóval szemben. A TEGYESZ-nek és a gyermekotthonoknak közös a fenntartójuk (nem számítva a civil intézményeket), ezért nem biztosítható megfelelő garanciákkal a gyermeki jogok védelme. Álláspontunk szerint a gyámi és gyámi tanácsadói feladatokat újra kell értelmezni a jövőben, ezt most azonban egyik módosítás sem érinti. Minél előbb el kellene érni, hogy a gyámok a gyámhivatal alkalmazásában álljanak, a gyámi tanácsadók pedig egyfajta gyermekjogi szakemberként egy külső, független szervezet keretében láthassák el feladataikat, megszüntetve így a jelenlegi érdekellentéteket.

Speciális szükségletű gyermekek ellátása

A szakellátásba kerülő gyermekek körében egyre magasabb a súlyos problémával küzdők száma, akik jellemzően 12 éves kor felett kerülnek a szakellátás rendszerébe. Mindez a problémák megoldatlanságára és az alapellátó rendszer hiányosságaira is utal. A Gyvt. módosításával speciális szükségletűnek számítanak a disszociális tüneteket mutató, a pszichés zavarokkal küzdő vagy pszichoaktív szereket használó gyermekek. Jelenleg egy célzott felmérés adatai alapján kb. 3000 speciális szükségletű gyermekkel kell számolnunk a szakellátásban, a rendelkezésre álló speciális gyermekotthoni férőhelyek száma ugyanakkor 600 alatt van. A Gyvt. módosítása hangsúlyosabbá tette a speciális szükségletű gyermekek ellátását. Nagy feladatot jelent a speciális szükségletű gyermekek esetében a szükségleteiknek és személyiségállapotuknak megfelelő speciális gyermekotthoni hálózat kialakítása megyei és országos szinten. A speciális szükséglet megállapítását 2003. január 1-jétől külön szakértői bizottság végzi (lásd a TEGYESZ-t érintő módosításnál.) A speciális szükségletű gyermekek védelmében bírósági kontrollal bevezetésre kerül a nevelési felügyelet jogintézménye is, amely lehetőséget ad arra, hogy az önmagára vagy másokra

veszélyes állapotban lévő gyermeket személyes szabadságában is lehessen korlátozni, így a sikeres reszocializáció, rehabilitáció mellett nagyobb esély lesz esetükben a szökések miatti kriminális kockázatok csökkentésére is.

Nevelőszülői jogviszony, nevelőszülői ellátás

A nevelőszülői hálózat bővítése, megerősítése, a nevelőszülői munka presztízsének növelése érdekében törvényben kell szabályozni a nevelőszülői jogviszony alapvető tartalmi kérdéseit. A jövőben tehát – a Gyvt. módosítását követően – már nem kormányrendeleti szinten, hanem a törvényben történik a nevelőszülői speciális jogviszony szabályozása.

A gyermekvédelmi szakellátás törvény szerinti átalakítása – pl., hogy otthont nyújtó ellátást elsősorban nevelőszülő biztosítson – feltételezi, hogy az elkövetkező időszakban bekerülő gyermekek kb. felének már nevelőszülői családban történő elhelyezésével lehet számolni. Tudomásul kell venni, hogy a szakellátás leghatékonyabb, ugyanakkor legkevésbé költséges formája a nevelőszülői ellátás.

A nevelőszülőhöz kerülő gyermekek fokozott védelmét jelenti, hogy a Gyvt. módosítása alapján nem foglalkoztatható ebben a speciális jogviszonyban az a személy, aki ellen a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvényben (Btk.) büntetni rendelt, a gyermek sérelmére elkövetett szándékos bűncselekmény miatt eljárás folyik, vagy akit jogerős bírói ítélettel ilyen bűncselekmény miatt ítélték el, továbbá az a személy sem, akinek szülői felügyeleti joga a gyermek átmeneti nevelésbe vétele miatt szünetel, vagy akinek szülői felügyeleti jogát a bíróság jogerős ítéletével megszüntette.

A nevelőszülők által végzett szakmai tevékenység színvonalának biztosítása, valamint a gyermekek magas szintű ellátásának érdekében kötelező a külön jogszabályban meghatározott felkészítő tanfolyam eredményes elvégzése. Ez természetesen egyaránt vonatkozik a „hagyományos”, a hivatásos, és a speciális nevelőszülőre.

Továbbra is igen puha szabályként került a módosításba -az eredeti törvényszöveghez hasonlóan – az egy nevelőszülői családban elhelyezhető gyermekek száma. Indokolt esetben „el lehet térni” az engedélyezett létszámtól (saját gyermekkel együtt 5, illetve hivatásos nevelőszülő esetében 8 gyermek). Az igazi lehetőség az volna, ha a speciális ellátást igénylő gyermekek esetében nem lehetne egy-két gyermeknél többet gondozni a nevelőszülői családban. Szükségesnek tartjuk az ilyen irányú változtatást, mert elképzelhetetlen, hogy a jelenlegi gyermeklétszámok mellett a nevelőszülői ellátás hosszú távú megoldás lehessen a súlyos személyiségfejlődési, beilleszkedési zavarral küzdő, valamint az alkohol- vagy drogfüggő fiatalok részére²³.

Magyar sajátosság, hogy az evidenciát is törvénybe kell foglalni az elmúlt időszak elrettentő példái miatt, azaz nehogy 15 gyermeket helyezzenek egy házaspárhoz. A törvény módosítása azt is kimondja, hogy amennyiben a házasságban, illetve élettársi kapcsolatban és közös háztartásban élő személyek együttesen látják el a nevelőszülői feladatokat, a náluk elhelyezett gyermek és fiatal felnőtt száma akkor sem haladhatja meg az öt, illetve nyolc főt.

Szerencsés megoldás, hogy pontosan a realitás irányába mozduló, ellátható gyermeklétszám érdekében a Gyvt. meghatározása szerint az utógondozói ellátásban részesülő fiatal felnőttet a jövőben be kell számítani az elhelyezettek létszámába.

A Gyvt. módosítása nagy hangsúlyt helyez a nevelőszülő és a gyermek vér szerinti családja közötti kapcsolattartásra, többek között a gyermek visszahelyezhetősége érdekében.

²³ Tapasztalataink szerint minden esetben fontos lenne, a jóval alacsonyabb számú kihelyezés és ellátás, mert a kudarcok és kiegészítő többlet a túl magas gyerekszám és ennek következményei állnak. (A Szerk.)

Jelentős érdeme a módosításnak, hogy a legfontosabb presztízsnövelő, illetve a biztonságot, a megfelelő színvonalú ellátást biztosító tényező: az anyagi juttatás (a nevelési díj, az egyszeri juttatás) jelentős mértékben emelkedik. Ez azt jelenti, hogy 2003-ban a havi ellátmány összege – a végre emelkedő családi pótlék mellett – meghaladja az egy ellátott gyermekre jutó havi 40 ezer forintot.

Megoldásra vár azonban továbbra is az ún. „hagyományos” nevelőszülők biztonságának megteremtése érdekében a részükre kialakítandó járulék-, illetve járadékrendszer kialakítása, a tevékenység nyugdíjba való beszámíthatóságának lehetősége.

Utógondozás

A családjába visszakerülő gyermek, az intézményes ellátásban nagykorúvá váló fiatal sok esetben önállósága csorbitásaként éli meg a kötelező együttműködést az utógondozóval.

Az új szabályozás szerint a gyámhivatal csak akkor rendeli el az utógondozást, ha azt a gyermek, illetve a fiatal felnőtt maga is kéri. Nem önkéntes az utógondozás az otthonderemelési támogatás előterjesztésekor, illetve az elszámolás időpontjáig, mivel ekkor a gyámhivatal kötelező együttműködést rendel el a támogatás megfelelő felhasználása érdekében.

Utógondozói ellátás

A Gyvt. módosításának új rendelkezései a mindennapi élet elvárásaihoz, követelményeihez igazították az ellátási feltételeket. A jövőben „szükség esetén” teljes körű ellátást kaphat a fiatal felnőtt. Egyfelől a szabályozás helyes irányú, mivel szükségtelen az ellátásban részesülőket továbbra is „a nekem minden jár” elméletére, gyakorlatára szocializálni, másfelől azonban az is megtörténhet, hogy a fenntartók – az állami normatíva igénybevétele után – saját költségvetésükhöz, saját elképzeléseikhez szabják az ellátást, így az akár a létminimum alatt marad. 2003. január elsejétől a fenntartóknak lehetőségük nyílik az ún. külső férőhelyek számának, formájának bővítésére, színesítésére. A nappali tagozaton felsőfokú tanulmányokat folytató fiatal esetében az ellátás 25 éves korig vehető igénybe, tehát az állami normatíva is eddig igényelhető esetekben.

Szigorításként értékelhető – helyesen -, hogy az a fiatal, aki az otthonderemelési támogatást korábban igénybe vette, csak „rendkívüli élethelyzetben” kérheti ismételt utógondozói ellátás elrendelését. Egyértelműsíti a jogszabály az ellátás megszüntetésének okait, különös tekintettel az együttélés szabályainak súlyos megsértésére.

Védelembe vétel, átmeneti, tartós nevelésbe vétel

A gyermek védelembe vétele, bár hatósági tevékenység, alapjában véve preventív jellegű szolgáltatás akkor, amikor az alapellátások önkéntes igénybe vétele nem vezetett eredményre, s van remény a probléma családi környezetben történő rendezésére. A módosítás rendezi az 1997. évi XXXI. törvényben, illetve a 15/1988 (IV. 30.) NM rendeletben található előírásokat. Feltétlenül meg kell említeni, amennyiben a jegyző a bűncselekmény elkövetésével gyanúsított, illetve vádolt fiatalkorút védelembe vette- mert védelembe veheti -, a fiatalkorúnak joga van kérni, hogy a büntetőeljárás befejezéséig, de legfeljebb huszadik életévének betöltéséig tartson a védelembe vétel. Nevelésbe vétel esetén a gyermeket kiemelik a családjából, s részére gyámot rendelnek, elhelyezést (gondozást, nevelést, stb.) biztosítanak. A módosított jogszabály az örökbefogadásra összpontosít. Ennek

érdekében, a három éven aluli gyermekek esetében az eddig érvényben lévő, évenkénti kötelező felülvizsgálatot félévenkéntire módosítja, mind az átmeneti (örökbefogadhatóvá nyilvánítás), mind a tartós neveltek esetében. Mellőzhető a tartós nevelésbe vétel, ha a szülő jognyilatkozatában hozzájárulását adta gyermeke örökbeadásához, az örökbefogadó személyének és személyi adatainak ismerete nélkül. A módosítás hat hétben határozza meg a vér szerinti szülő nyilatkozatának visszavonhatóságát. A hat hét időtartamára a gyámhivatal a gyermeket ideiglenes hatállyal a leendő örökbefogadó szülőnél helyezheti el, s evvel egy időben hivatásos gyámot rendelhet, figyelemmel a Csjt. 91. §-a (2) bekezdésének d) pontja alapján szünetelő szülői felügyeleti jogra. Természetesen, ha a jelzett megoldás a gyermek esetében nem kivitelezhető, a gyermeket tartós nevelésbe veszik, és nevelőszülőnél, gyermekotthonban, illetve fogyatékosok, pszichiátriai betegek otthonában helyezik el. A szakembereknek az elhelyezés első pillanatától kezdve mindent meg kell tenniük a gyermek mihamarabbi örökbefogadásáért. Bízunk abban, hogy ezek a rendelkezések segítséget nyújtanak egy régóta húzódó probléma megoldásához. A Gyvt-ben nem szerepelt soha a „csecsemőotthon” elnevezés. Ennek éppen az volt célja, hogy érzékeltesse azt az igényt, amely szerint – a 0-3 éves korosztályból a szakellátásba kerülők esetében – elsődleges megoldás a vérszerinti család segítése, vagy az örökbefogadás. Amennyiben erre nincs mód, akkor nevelőszülőnél helyezik el, s csak a legvégső esetben kerülnek a gyermekek „speciális gyermekotthonba”. (A jelenlegi szabályozás szerint a koruk miatt a sajátos szükséglettel bírók, azaz a 3 év alattiak speciális gyermekotthonába.) Az is a koncepcióhoz tartozott, hogy amennyiben a 3 év alatti gyermeknek be kell kerülnie a gyermekotthonba, akkor ez lehetőség szerint a vér szerinti szülővel való együttes elhelyezéssel történjék. Sajnos a Gyvt. hatályba lépése óta eltelt öt évben számottevően nem csökkent sem a „csecsemőotthonok” száma, sem pedig az itt elhelyezett 0-3 évesek száma. Ugyanakkor nagyon kis mértékben emelkedett az édesanyjokkal együtt elhelyezettek aránya.

Ellátási kötelezettség, határidők

A Gyvt. 2002. évi módosítása egyes ellátások biztosítását a település lakosságszáma alapján kötelezővé teszi. Minél nagyobb egy település, annál gazdagabb szolgáltatási háttérrel rendelkezik. Ez alapvetően meg is felel a nagyobb települések nagyobb teherbírásának, kedvezőbb finansziális és humán feltételrendszerének. Mi lesz azonban a kistelepüléseken élőkkel? A kötelező önkormányzati feladatok betartásának területén nagy hiányosságok vannak. A törvényi előírások úgy tűnik, nem bizonyulnak elegendőnek a kötelező feladatok biztosításához. Az ellátások biztosításának hiányából adódó mulasztások törvénysértésekkel szembeni szankciórendszer kidolgozása és érvényesítése mellett ki kellene dolgozni azokat a kereteket is, amelyek működése révén minden magyar állampolgár számára egyenlően válna lehetővé az ellátások elérhetősége, biztosítása. Az egyes ellátásokra vonatkozó Gyvt-ben megfogalmazott rendelkezések hatályba lépése 1997. november 1-jevel kezdődött, és fokozatos megvalósításuk az otthont nyújtó ellátások átszervezésével, eredetileg 2002. december 1-jén fejeződött volna be. A 2002. évi IX. törvényben ezzel szemben már 2006. január elsejei hatályba léptetést is találunk. Az otthont nyújtó ellátás átalakításának időpontja például 2004. december 1-jére módosult. Természetesen tekintetbe kell venni az egyes szolgáltatások fenntartóinak teherbíró-képességét, a romló finanszírozási feltételeket, ám komolytalanná teheti a törvény megvalósítását, ha a fenntartók hozzáállása miatt még a módosított időpontokra sem teljesülnek az ígéretek, s a határidőket tovább kell halasztani.

Zárásként

A gyermekvédelem alapvető törvényének soros karbantartása megtörtént, mindez azonban nem jelentheti a feladat elvégzését. A gyermekvédelmi rendszerben mindig itt és most kell cselekedni. Egy csökkenő lakosságszámú európai országban különösen luxusnak számítana, ha nem fordítanánk kellő figyelmet a gyermekek, közülük is a különösen hátrányos helyzetűek megfelelő támogatására, segítésére, ha csak a szabályozásban és a deklaráció szintjén maradnának az érdemi változtatási szándékok. Bízunk benne, hogy nem így lesz. Az ellátó rendszernek még sokat kell fejlődnie. Az iránta elkötelezett szakembereknek és politikusoknak meg kell tanulniuk a tervezhető, kiszámítható és valós szükségleteken alapuló, rugalmas és alkalmazkodó ellátások biztosítását, a döntések megfelelő előkészítését és a valódi együttműködést, még hozzá úgy, hogy mindebbe egyre inkább bevonják azokat is, akikről az egész dolog szól.

Írta: Fellegi Borbála

SODRÓDÁS VAGY KORMÁNYZÁS A KONFLIKTUSOK TERÉN?

Beszámoló a Tettes-Áldozat Egyezség és a resztoratív igazságszolgáltatás szakértőit tömörítő Európai Fórum²⁴ által a resztoratív igazságszolgáltatás modellje, és annak kapcsolódása a büntető-igazságszolgáltatás rendszeréhez címmel²⁵ rendezett konferenciáról²⁶, Oostende, Belgium, 2002. október 10-12.

Európa egyik csücskében megváltozott három napra az élet. Jogászok, ügyvédek, bírák, ügyészek, szociális munkások, pedagógusok, rendőrök, pszichológusok, szociológusok és politikusok a világ több mint harminc országából pár napra kiléptek a mindennapi sodródásból, és lehorgonyoztak Oostendében, ebben a kis tengerparti városban.

Az említett szakemberek valamennyien a kriminológia és -tágabban értelmezve – a konfliktuskezelés tengerén eveznek, de egyben a hajók kormányosai is. A már több évtizede kialakult és még ma is folyamatosan alakuló mediációs technikák alkalmazásán dolgoznak. Megalkotói és alkalmazói azon modelleknek, amelyek iskolákban, a büntető-igazságszolgáltatás különböző állomásain – rendőri, bírói, ügyészi, végrehajtói szakban –, valamint a reszocializáció területén képviselik a demokratikus elvekre épülő konfliktuskezelés szemléletét, azaz elsődlegesnek tartják, hogy a konfliktusban álló feleket be kell vonni a problémák feltárásához, azok átbeszéléséhez, valamint a megoldások megtalálásába is.

A rendezvény során a közel 200 szakember plenáris előadások, kiscsoportos műhelybeszélgetések és ún. „kávéházi beszélgetések” keretén belül osztotta meg tapasztalatait. Ez utóbbi megbeszélési forma tükrözte leginkább az egész konferencia szellemiségét. Az elhangzott előadások témáját alapul véve kötetlen beszélgetés alakult ki a különböző szakmákat tömörítő csoportokban, és – kávé, tea és sütemények mellett – valódi eszmecsere valósult meg. Az összetett szakmai kérdések körbejárását nagyban segítette ez a hangulat, hiszen lehetőséget adott az őszinte, formaságokat mellőző gondolatcserére.

A három nap átfogó előadásai során lehetőség nyílt annak megismerésére, hogy a különböző szakmák hogyan alkalmazzák a mediációs és resztoratív, azaz jóvátételi technikákat a bűnmegelőzés és a büntető-igazságszolgáltatás terén Angliában, Belgiumban, Németországban, Ausztriában, Portugáliában, Norvégiában, Lengyelországban, Csehországban, Magyarországon, Albániában, Bulgáriában, Oroszországban, valamint az Egyesült Államokban.

Az előadásokat kiscsoportos műhelybeszélgetések és a már korábban említett kávéházi beszélgetések követték, amelyeken egyszerre vettek részt rendőrök, ügyészek, bírák és egyéb szakmák képviselői. A résztvevők minden alkalommal választhattak, hogy e csoportos megbeszéléseket mely szemszögből szeretnék igazán közbejárni. Így, ennek alapján mehettek a rendőri, az ügyészi, a bírói, valamint a mediátori szekcióba.

A plenárisan és a műhelybeszélgetéseken elhangzott előadások képet adtak a különböző országokban kialakult modellekről, azok történetéről, eredményeiről, problémáiról, valamint

1 European Forum for Victim – Offender Mediation and Restorative Justice

2 Restorative Justice and its Relation to the Criminal Justice System

²⁶ A konferencián való részvételtemet a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület támogatta. Ezúton is szeretném támogatásukat megköszönni.

a jövőre vonatkozó tervekről, programokról. Mint a Magyarországot képviselő két résztvevő egyikének, kiemelkedő lehetőségnek tekintem, hogy felkértek a hazai igazságszolgáltatási rendszer, illetve az azon belül megvalósult vagy megvalósulás alatt álló resztoratív technikák bemutatására. Rövid előadásom elsősorban a már létező modellekre, eredményekre, tervekre, illetve az előttünk álló nehézségekre összpontosított. Optimistán tudtam megközelíteni egyes hazai jogszabály-alakító szakértők sikeres tevékenységét – például a 2003. januárjától bevezetésre kerülő törvényt a pártfogók tevékenységéről, amely többek között teret biztosít a büntetőügyek kezelésében a mediáció alkalmazására. Szintén pozitív képet alkot az egyes gyakorlati és elméleti képzések és kurzusok egyre növekvő száma. Ezek jelentősen hozzájárulnak e technikák megismeréséhez és professzionális alkalmazásához. Fontosnak tartom, hogy kiemeljem az egyes civil szervezetek munkáját. Ezek segítségével lehetőség nyílik az elméleti és a gyakorlati kutatásokra, a szakmai fórumokra, a kísérletekre, valamint a népszerűsítésre, meggyorsítva ezzel a mediáció és a jóvátételi igazságszolgáltatás hazai intézményesítését. A Lengyelországban, Csehországban, Bulgáriában, Albániában, Oroszországban, illetve Észtországban működő törvények, pártfogó-szolgálatok, civil szolgáltatások, képzések végighallgatása során azonban egyértelművé vált, hogy míg a legtöbb országban már a külföldi modellek adaptációja és törvényi szabályozása van napirenden, addig Magyarországon még mindig a szemlélet és a modell alapjaival gyözködünk jogalkotókat és jogalkalmazókat. Sokszor szembesülünk azzal, hogy irreálisnak, utópisztikusnak találják mindazon technikákat, amelyek évtizedek óta – szerte a világban – bizonyosságot adtak hatékonyságukról. Bízom benne, hogy a következő, 2004-ben – talán Budapesten – megrendezésre kerülő konferencián már nem csak a civil világ szakértői, hanem a politikai élet képviselői is be tudnak számolni a resztoratív modellek alkalmazásának tapasztalatairól, illetve az intézményesítés jövőbeni alakulásáról.

Összefoglalómnak – terjedelmi okok miatt – nem célja, hogy az előadásokról részletesen beszámoljon és a különböző országok tapasztalatait bemutassa²⁷, ezért néhány pontban összegzem a nemzetközi jelenségeket:

- A resztoratív technikákat évtizedek óta alkalmazó országokban is folyamatos a modellek értékelése, módosítása a tapasztalatok alapján, és mindezzel annak elősegítése, hogy az alkalmazott gyakorlat valóban a szükségletekre, társadalmi igényekre válaszoljon.

- A modell elméleti és gyakorlati képviselői továbbra is partizán-harcosoknak tekinthetők a különböző társadalmakban, rengeteg energiát fektetve a demokratikus konfliktuskezelés személtének, a kompromisszumok világának, a megbékélés kultúrájának terjesztésébe.

- A resztoratív szemlélet alkalmazása során nélkülözhetetlen a társadalmi konfliktusokkal foglalkozó szakemberek intenzív együttműködése, kommunikációja, tapasztalatcseréje, így e módszer nagyban elősegíti, hogy a kriminológia és az ahhoz kapcsolódó társadalomtudományos világ valódi interdiszciplináris közeg legyen.

- A probléma-típusok átnyúlnak az országhatárokon, és azon nehézségek, amelyek a resztorativitást még a kezdetleges fázisban alkalmazó országokban jelentkeznek, ugyanúgy megfigyelhetők azon társadalmakban, amelyek már évtizedes tapasztalatokkal rendelkeznek e téren.

- A resztoratív szemlélet és annak alkalmazása lehetőséget és eszközt nyújt a civil világnak, a szakembereknek és a politikusoknak, hogy folyamatosan megfogalmazzák a

²⁷ A konferencia anyaga, valamint számos tanulmány, evaluáció megtalálható a Család, Gyermek, Ifjúság Kiemelten Közhasznú Egyesület irodájában (1027, Budapest, Varsányi Irén u. 17. Tel.: 225 3525, 225 3527)

demokratikus társadalmi berendezkedés lényegét, a működését biztosító elemeit és annak nélkülözhetetlenségét.

Az Ostendében megtartott konferencia szemléletesen tükrözte, hogy a konfliktusok és a kriminalitás létező és központi jelenség minden társadalomban. A felmerülő nehézségek megoldásában nem vagyunk magunkra hagyva. A külföldi tapasztalatok megismerése nagyban segíthet minket abban, hogy átértékeljük a hazai prevenciót és a büntető-igazságszolgáltatást képviselő intézményrendszerek hatékonyságát, hatásosságát, és a működés során kialakult hézagok kitöltésére sikeresen adaptáljuk a resztoratív szemléletre épülő technikákat. Mindez azonban csak akkor valósulhat meg, ha a különböző szakmák hajóinak kormányosai, ha nem is állítják kormányukat egy irányba, de legalább egyeztetnek a tervezett irányokról, különben egyhelyben maradás és súlyos károkat okozó ütközések következhetnek be.